Кәкімбек САЛЫҚОВ

ДҰЛДҰЛДЕРДІҢ ДҮБІРІ

Кәкімбек
САЛЫҚОВ

ДҰЛДҰЛДЕРДІҢ ДҮБІРІ

ҚАЗЫҒҰРТ
АЛМАТЫ
2011

УДК 821.512.122
ББК 84 Қаз 7-5
~~С 87~~ 18

Қазақстан Республикасы
Байланыс және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару»
бағдарламасы бойынша шығарылды

Салықов К.
С 87 Дүлдүлдердің дүбірі / К.Салықов. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2011. – 328 б.

ISBN 9965-22-347-5

Бұл кітапқа қазақтың «кенші ақын», «жезкиік ақын» атанған көрнекті ақыны, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Кәкімбек Салықовтың ел құрметіне бөленген «Тәттімбет» және «Отырар сазы» поэмалары мен «Шостаковичтің жетінші симфониясы», «Жәнияның концертін тыңдағанда» атты толғаулары, күйші сазгерлерге арналған өлеңдері енгізілді.

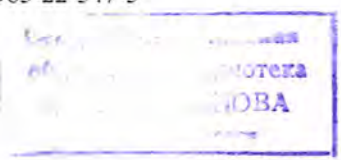
44897

УДК 821.512.122
ББК 84 Қаз 7-5

012

ISBN 9965-22-347-5

© Салықов К., 2011
© «Қазығұрт» баспасы, 2011

ТАРИХ СЫРЫН ТЕРЕҢ АШҚАН ТУЫНДЫ

Биылғы жылды егемен еліміздің тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өз жарлығымен халықтың тұтастығы мен ұлттық тарих жылы – деп жарияласа, қолымда осы ұлы ұранға шын ықыласпен, зор сеніммен атсалысып отырған тарлан тарихымыздың тамаша шежіресіндей туынды отыр. Ол – күй өнерінің үлкен белгісіндей асқақ мұнарасындай қазақтың ұланғайыр өнеріне арналған, белгілі ақынымыз Кәкімбек Салықовтың «Тәттімбет» атты поэмасы. Шынын айтсақ, бұл еңбекті көптен күттік. Кәкімбек сонау сексенінші жылдардың басында кездескенде поэмаға кіріспе және «Құлақ күйін» қалай бастағанын оқып бергенде, сәт тіледік. Аракідік әр жылдарда «Тәттімбет назы», «Тәттімбет монологы», «Сылқылдақ», «Тәттімбеттің тоғыз Қосбасары» газет-журналдарда көріне бастады. Мәскеуде бір кездескенімізде Тәтті бабамыздың күй төресі аталатын «Саржайлауын» жүйелі талқылап, үлкен сөз еттік. Міне, ән, күй болмысын, жаратылыс табиғатын, орындау тәсілдерін, ішкі сырдың құйылыс, бұрылыстарын, өзегі мен өрнегін өзгеден молдау танитын, терең түсіне білетін өрелі ақынымыздың тамаша шығармасы да қайырымын тапты.

Өз басым, біріншіден, шын жүректен құттықтаймын. Бұл поэма, менің түсінігімше, қазақ поэзиясына, жалпы мәдениетімізге келген зор табыс, үлкен құбылыс. Әдебиетшілер төресін бере жатар, ал өз байқауымша, бұл тарих сырын терең ашқан, бір ға-

сырдың сыры-кырын поэзия тілімен айқын көрсетіп, өлеңмен жазылған роман дер едім. Ұлы күйші Тәттімбеттің күйлерінің маңызына терең үңіле білген, шығыраулары мен шыңдарынан жеткен әсем саз өнерінің ата-бастауын адам жаны толғанардай үйлесімді келтіріпті: «Алыпты бастау сарынды, қоңыр күй Баба Қорқыттан», – дей келіп:

«Жалғады сондай ақ міндет,
Асандай аңсап азат күн;
Құрманғазы, Тәттімбет,
Қос дүлдүлі қазақтың».

Байқасаңыз, бабаларымыздың асыл арманы, аңыз қиялы, көкей кескен ашық мақсаттары – бәрі бар. Азат күнді аңсауды «ақ міндет» еткендері тарихи шындық қой. Күйшілік өнерінің қос атасын «Қазақтың қос дүлдүлі» деп жұбын жазбай, екеуіне де зор құрмет, үлкен ілтипатпен қарағанын, ел бірлігін көксеген замандас ақынның өз кредосы деп білемін.

Кәкімбек екі ұлы күй-аталарымызды тең сыйлайтынын баяғыда көрсеткен. Құрманғазы бабамыз жайлы әнін әйгілі күйші Шәміл Әбілтаев жазған «Күй атасы» еске түседі. Бұл өлеңді ең алғаш осыдан он, он бес жылдар шамасында алыста жүрген ақынның сонет формасында туған ақ маржандай асыл өлеңін «Жұлдыз» журналынан оқығаным бар. Кезінде өзім ән арнаған «Жезкиік» те түп-тамырымен Қорқыт бабамыз, Ықылас аталарымыз, күй сүлейі Сүгірмен тамырлас, қанаттас, қандас өлең.

Тәттімбеттің әрі ел басқарған би, әрі күйші, әрі ақын, әрі кен өнерінің қазақ жеріндегі тұңғыш тарланбозы екенін де поэмадағы лирикалық желістерден тап басамыз. Бұл да әрі кенші-ақын әрі үлкен қоғам қайраткері Кәкімбектің өз тағдырына етенедей жақын жатқандығының айғағы. Жас Абайдың Тәттімбет күйлерін бала кезінде беріле тыңдап, көкейіне нұрлы сезімдер тұнған мезеттерін ретті келтіріпті, бұл да тарихи ақиқат.

«Отыр үнсіз жас Абай ұйып тыңдап,
Сүйсіндірді ойлы күй, сыйлы сымбат.
Жүрегіне отты ұшқын түсіргендей,
Мұңы шыңдап, сергіткен сыры қымбат» –

деп әдемі жырлайды. Ойлай білсек, ұлыларымыз ұштасып жатқан тарихи шындықтың бір ғажайып көрінісі емес пе?

Поэмадағы Тәтті бабамыздың ұлы күйші Дәулеткереймен кездесуі, Құнанбай әулетімен өз ағасы Алшынбай бидің жұрағатының татуластығы, Шорман тұқымының тұғырлас сырластығы есте қалмай қоймайды. Ал азаттықтың айшуақ туындай Кенесары ханның Тәттімбетпен кездесуі, күйшінің бар өнер өрісіне, сазгерлік шырқауына әсер еткені сәтті баяндалған. «Көкейкесті», «Сарыжайлаулардың» өздері де азаттық мұңын толқыткандай сезінесің. Ұлы дүбірмен, азаттық ағынымен сарындас – һәм Кенесарының өліміне өкініш, әрі ескерткіш, әрі жүрек лүпілін қосқан Тәттімбеттің өз арманын аңғарасың. Үлкен туындының тарихи толғағының ең бір ұтымды жері де осында жатыр. Тәттімбет күйі – ойлы күй, мұңлы күй, философиялық толғамдарға толы күй. Шертпе күйдің атасы болған өз мектебі бар ұлы дарынның өнерін ұрпаққа жалғай білгендігі де өзімізге ұлы сабақ іспеттес. Осының бәрін К.Салықов аскан шеберлікпен жеткізген.

Алғы сөзді ұзақ шұбалаңға салғым келмейді, дегенмен бір шындыкка назар аударуды жөн көрдім. «Отырар сазы» атты поэмасын Кәкімбек каскағым сәтте жазып, біз Мәскеудегі концертімізден Алматыға жеткенше «Қазақ әдебиеті» газетіне шығарып та үлгеріп еді. Оған академик сыншы Мұхаметжан Қаратаев өз тебіренісін жазғаны есімде. Бұл жолы «Тәттімбет» атты поэмасын жазуға Мәскеуден Кәкімбектің Қаракалпакстандағы баскаруға кеткені, одан соң Мәскеуге қайта оралып, Жоғарғы Кеңестің Экология комитетін баскарғаны кедергі болғаны айдан анық. Елге оралған соң ақынның «Кенесарының соңғы сөзі», «Үкілі Ыбырайдың абақтыдан қалдырған сөзі», «Қаракалпақ» атты поэмалары,

көптеген өлеңдері жарық көрді. Абай атамыздың тойы алдында оркестр көп еңбек етті. Соның бәріне қарамастан ақын досым үлкен қайырлығын іске асырып, үлкен поэмасын қайта бастап, тез арада жазып бітірді.

Енді міне, қалың оқырман қауымға үлкен еңбек аттанғалы отыр. Ел жүрегінен орын алатын талантты поэма туғандығына сенімім зор. Тәттімбетті сыйлағаны телегей-теңіз күй өнерінің бір мұхитын сыйлағаны, ел бірлігін, тарихқа тағзым, ыждаһатты орындағаны деп түсіндім. Тағы да айтарым: ақын інімнің жаңа табысына сәт тілеймін.

Қазақстан Республикасының халық әртісі,
Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты,
«Отырар сазы» оркестрінің жетекшісі
Нұрғиса ТІЛЕНДИЕВ.
1996 жыл

БІРІНШІ БӨЛІМ

ПОЭМАЛАР

ТӘТТІМБЕТ

Тәттімбет – ардагерім, ардағым да,
Қырық түрлі күй ілген бармағына.
Біржан сал

Арнау

Қанат байлап ұша алсаң, аспан дайын,
Жүк көбейер ел сырын ашқан сайын.
Заула, қалам,
Тым ауыр жолға түстім,
Қылкөпірдің бір шетін баскандайын.

Жазылмаған аз емес жараларым,
Ем табады дертіме дана дарын.
Сұлу сазбен
Жүректің қылын қаққан,
Тәттімбеттің күйлерін араладым.

Жұпарындай жауқазын таза гүлдің,
Таза күйдің назына қана білдім.
Елеспенен күнім жоқ кеңеспеген,
Арыстарын сөз етсем қазағымның.

Амал тапсаң алынбас қамал бар ма?!
Қарусыз ел ұрынды-ау талай жарға.
Қыл мойынға
Аш қылыш тақалғанда,
Ән мен күй де малшынды қалың зарға.

Көз жүгіртіп,
Күрсінсем кешегіме,
Жаңа кірген секілді ес еліме.

Ауыр күндер күнәсі жеңілденсін,
Кеменгерді аз алған есебіне.

Жалғыз үй деу жараспас көшелімс,
Ел құмартқан қызықтым көш өріне.
Шертпе күйдің атасы Тәттімбетті,
Аз алғандар болды ғой есебіне.

Шертпе, төкпе тумастай сөз таласы,
Домбыраның кос ішектей кос саласы.
Құрманғазы, Тәттімбет бабаларым –
Қазағымның тілектес кос данасы.

Айтты деме, япыр-ай, мұны нетіп?!
Шындық – пірім, шыдатпас сыбыр етіп.
Кейбіреулер шібінін шікірейтіп,
«Ұлы» деп жүр өнердің құны кетіп.

Шын ұлылық,
Үнілсек өткен күнге,
Тәттімбетте...
Жан сырын төккен күйге.
Аспан құшқан арманның ақ шыңындай,
Тіл бітірді нұрлы әуез көркем үнге.

Тыңда, достым!
Саржайлау есіледі,
Ғашық назы «Сылқылдақ» көсіледі.
Кенесары азаттық жолын салған
«Көкейкесті» жорыкка көшіреді.
Қайшыласқан аспанда бұлт пен айдай,
Терiскакпай ағыстар жатыр қандай?
Дана мұңы осында, дала мұңы,
Бүкіл әлем тыңдардай жатырқанбай.

Жан тоқылар бірінкіші дана сезім,
Жанылмайсың тыңдауға нала кезін.
«Коксікесті» ұққанға елестетер,
Огинскийдің әйгілі «Полонезін».

Соңғы тілек тұрғандай жан ұшында,
Құштарлық бар ойлы күй ағысында.
Шексіз мұхит шеруі қайдан десең,
Ол – мәңгілік сарқылмас намысында.

Алай-дүлей...
Дүние жарыскан үн,
Үрей салмай аңғартты алыс мәнін,
Азат күнге шақырған қоңыр күймен,
Ол, қазағым, біртуар данышпаның!

Құлақ күйі

Домбырам – асыл серігім,
Қоймадың жолға жүр-жүрлеп;
Үдетті қос ішек желігін,
Күмбездей үнің күмбірлеп.

Құлшынтты десең қай желік,
Күйлерде бабам анты бар.
Ар-намысқа сай келіп,
Қанына сіңген салты бар.

Қиял да бар, наз да бар,
Күйде бар өшпес қайғы-мұң.
Пирамида, Тәжмахал
Секілді күйлер байлығым.

Осылай келер елді ойлау,
Сөзіндей сәтті сәлемнің.

«Сарыарқа» мен «Саржайлау»
Ғаламаттары әлемнің.

Тегіме тартса кескінім,
Мінезім аумас күйлерден.
Асылын алып ескінің,
Бақытым – ғибрат үйренген.

Келгенше елге азат күн,
Кем бастық талай егесте.
Қиялын шерткен қазақтың,
Күйлерім тарих емес пе?!

Аянбай арткан ақ міндет,
Көтеріп жүгін азаптың;
Құрманғазы, Тәттімбет –
Қос дүлдүлі қазақтың.

Қос жұлдызды көктегі,
Құшады бірге санамыз.
Көсемі елдің көшпелі
Емес пе екі данамыз?!

Аңсатса алыс азат күн,
Төгілтіп ойлы үн-нөпір.
Жүрегіне қазақтың,
Тәттімбет салды күй-көпір.

Дәстүр көп қалмас қатардан,
Өрлеуін тапқан өрісі.
Шертпе де төкпе атанған,
Күйлердің ортақ желісі.

Сұңғыла саздан көшелі,
Қару мен дәру таптым көп.

Шертпе күй-ің көсемі,
Үлгісің үшін Тәттімбет!

Қарқаралыға сәлем

Қазақтың алтын белі Аркадағы,
Күннен күй, Айдан саған ән тамады.
Қазыбек, Тәттімбеттер аз болғандай,
Мәдисіз елдің шері таркамады.

Бұлтына мұң байланған Қарқаралы,
Қай заман бар сырыңды сарка алады?
Шертпе күй пайғамбары тебіренткенде,
Сені айтпай маза таппас жан талабы.

Ойлы тау, тұлған желкен жаралыға,
Жөн сілтер меже болдың заманыңа.
Атыңнан ел «айналған» киелі жер,
Айналдың аскақ өнер аралына.

Шабытшыл шақырғандай қоңырауым,
Сүйемін шерлі Мәди қоңыр әнін.
Аз емес өзімнің де шеккен қайғым,
Сыр бермей, жардан-жарға соғыламын.

Зәруге дәру болған баяғыдан,
Осынау ән нірімін сая қылам.
«Атыңнан айналайын» деген сәтте,
«Ақбөкен» ойнап шығар саяғынан.

Ел болсақ егемендік бертін тапқан,
Мәдилер сол еркіндік өртін жаққан.
Ой қозғап «Көкейкесті» қайырымдары,
Түрменің терезесін шертіп қаққан.

Әлемде ақын жұтпас қайғы бар ма,
Көп айқас айналды ғой арты зарға.
Тар кешу арты ұзақ көшу болды,
Сан ғасыр жүгінсек те бір Құдайға.

Қырқаға қарай қалсам көңіл еріп,
Ойланам әлі де ауыр өмір көріп.
Тез өтсін елге төнген өткінші бұлт, –
Отырдым сол бір сәтте дегім келіп.

Жүректі үміт-күдік тілімдейді,
Шығармас жалғыз арша үнін мейлі.
Көгілдір мұнар коршап нар жотаңды,
Күлгенің, жылағаның білінбейді.

Жайнасаң, Қаркаралы, асылданып,
Көремін тау беткейде Қасымды анық.
Қаймықпай жанған өртпен жағаласқан,
Дербес тұр өзі біздің ғасырды алып.

Жасқанбас көкте ойнаған жасыннан да,
Ақындық қасиет қой Қасым барда.
Дұшпанға атқан оғы дәлдеп тисе,
Ұлықты сөзбен жықты ашынғанда.

Ақындық ақиығы ғасырды ұққан,
Нәр алдық адалдыққа ғашықтықтан.
Мағжан, Сәкендерді кештеу біліп,
Жастық шақ жігер алды Қасымдықтан.

Жаннат жер, бір сырыңды қисаң не етер?
Көк мұнар шымылдығын жисам ба екен?
Көгілдір Көкшетауға Қаркаралы
Көз тоймас інісіндей ұқсайды екен.

Бір тау бар Сырымбеттен айнымаған,
Сағынышты құшағын жайды маған.
Күркетаған етегінде желкілдесе,
Ғетілді жеңгем дауысы қайнымдаған.

Ақынның теңеу асыл құралындай,
Көрінер көз көрім жер бір адымдай.
Ұқсайды «Шайтанкөлі» Саумалкөлге,
Ас толы қос астаудың сыңарындай.

Тұнық көл ойға шомып тереңдейді,
– Артық па Бурабайың менен? – дейді.
Су ішкен жағалауда үркек елік,
Айыртау аруындай елендейді.

Жерге жер ұқсастығы жеңді ме көп,
Айтайын одан артық енді не деп?
Ойладым таулы өңірде, талай күйлер
Тәттімбет көкірегіне келді ме деп.

Кездесер құтты жерде көпшіл арман,
Көрініс қандай қызық дерт шығарған.
Құлшынған дүбір сезіп Құлагердей,
Бой жаздың, Қаркаралы, көк мұнардан.

Желпінсем қалың орман шетін көріп,
Тілдесті шоқ қарағай бертін келіп.
Көрінді Қаркаралы Ұлытаудың
Жалғасқан көп қырқасы секілденіп.

Ортаймас дала шексіз ырысымдай,
Таулы орман жатты жайнап қыры сынбай.
Ауасы жанға дауа елжіретті,
Сұлудың сүйісердегі тынысындай.

Қымбатсың маған, кербез Қаркаралым,
Биледі еркін шабыт, қайсар ағын.
Ішінде сал қарағай ақ қайыңға,
Анамдай соғыс жылғы жалт қарадым.

Өткенді,
Келешекті зерлетуге,
Еш белгі таудан аспас жер бетінде.
Жүзі өткір, бойы шымыр, мұрты қалың,
Ұқсас қой Тәттімбетке келбетің де.

Көшкен бұлт құйып-төгіп қыр аттанды,
Сарыала кемпірқосақ құлақтанды.
Найзағай жарқ-жұрқ етіп,
Тәтті бабам,
Бір күйді шертіп, қаққан сияқтанды.

Сол ма еді сал табиғат талабы да,
Басылды майдан-өмір ала-құла.
Киіктер өрден асты бес саусақтай,
Ұмтылған домбыраның шанағына.

Не деген әсем, сұлу, керім еді?!
Желден күй, гүлден әуен егіледі.
Шекітіп, желпіп, сипап екі ішекті,
Отырған күйші бабам көрінеді.

Таниды осындайда адам өзін,
Оралар ойға нұрлы жаңа сезім.
Бәрі де сыршыл, мұңшыл толғағымен
Жаңғыртты Тәттімбеттің бала кезін.

Жанымның ашылғандай жабық әні,
Қоршаған «көзтаныстар» жамырады.
Көк арша, кер тобылғы жұпар шашып,
Қарақат кимай қарап қамығады.

Аз емес өзіме-өзім қойған сұрақ,
Жалықпас саясатқа толған құлақ.
Әлі де Тәттімбеттің күйлерінен,
Толқытар тоқсан тоғыз ойлар шұбап.

Сондайда келер күннен не күтеміз?
Қиналдық деп те кеңес шекітеміз.
Кей мырза кең далама көз алартса,
Туған ел іргетасын бекітеміз.

Болайын қалай ғана байқамаған,
Мұңлы жел сыбырлайды сай-саладан.
Жезкиік қос жанары жарқ етеді,
Дүбірі «Қосбасарды» қайталаған.

Сеземін ел басында жағдайды,
Қиындықтар құшағын тағы жайды.
Адасқан көк тұманда отардай боп,
Оттары кей ауылдың жамырайды.

Ассалаумағалейкүм, асыл аймақ!
Дәулет пен сәулетіңді жүрдім ойлап.
Қасымның мен де туған інісімін,
Бауырында өспесем де асық ойнап.

«Бұталы», «Шаңкөз» сылқым тұр бабында,
Мәңгі жас қасиет бар шыңдарында.
Апайтөс «Жиренсақал әулие» де
Толқиды «Көкейкесті» ырғағында.

Теңіздей көбік шашқан «Көктөбелер»,
Қиядан көрсетеді өктем өнер.
Айдында аркыраған толқындардай,
Өр таулар, өжет таулар өршеленер.

Толқыса Қарқаралы жасыл бағы,
Мұңы көп мен секілді жасымдағы.
Дербестік құт орнатып қазақ үшін,
Сол болғай қайғы бұлты ашылғаны.

Көлде аққу саңқылдайды дамыл таппай,
Қоңыр қаз қаңқылдайды ауыз жаппай.
Тырналар терең сайда тыруласа,
Құлаққа күй келеді «Терісқақпай».

Жан сырын жылқышы құс ағытады,
Әупілдек күрсінеді тағы-тағы...
Бәрі де Тәттімбеттің «Сылқылдағын»
Шым-шымдап, дәлдеп басып қағытады.

44897

Қарлығаш су тасыған өртке күйдім,
Тоты үнін тоқсан тарау еске түйдім.
Сырнайы сырбаз саздың көңіл қозғап,
Бәрін де балқып, толқып ессіз сүйдім.

Дегендей кер заманға қылдың мезі,
Құлақта дабыл қаққан күйдің жезі.
Тұлғаңнан, Қарқаралы, елестейді,
Көзіме «Саржайлаудай» күй күмбезі.

Жаралған Қарқаралы сәнділікке,
Көңіліңде талай беріш, қалды нүкте.
Ата күй «Саржайлаудың» ойлы сазы,
Жеткізді соның бәрін мәңгілікке.

Қондырған тау-тасыңа көктегіні,
Өмірге өзің күйсің өктем үні.
Сенің де шеккен күнің шер байлатып,
«Саржайлау» Тәттімбеттің төккен мұңы.

Күй сыры әрі шексіз, әрі терең,
Кең жайлау тарылғанын айтыпты ерең.
Ой салған өзге түгіл Абайға да,
Бұл күйді талай күйден артық көрем.

Қажытпас күй нақысы жалықтырып,
Серпілдім көңілге ту шабыт тігіп.
Әлі де тебіренермін, толғанармын,
Басына данышпанның барып тұрып.

Ізіңмен іздеп жетсем құйындаған,
Үндемей үнсіз кету киын маған.
Ақтангер күйші-кенші, әділ қазы,
Қабылда ақын-кенші сыйын, бабам.

Тәттімбет туған құтты жер

Бабалар кескіні бар келбетінде,
Жер аспас туған жерден жер бетінде.
Бұйырған тағдырының тұғыры осы,
Жаратқан кіндік канды белгі етуге.

Атағы бұл аймақтың аңыз-дастан,
Мыржық тау әлмисаққа аты ұласқан.
Қасында Дастар атты дара шың бар,
Тәттімбет бабалары бауыр басқан.

Бұл өлке жазғы аптапқа ұрынбайды,
Қыс келсе бауыры құт – жылы, жайлы.
Үнгірлер күмбірлеген
Қазбалы жер,
Кер шатқал қорғаны көп ұры сайлы.

Мыржықтың айта кетсек хикаясын,
Ашылар жабық жатқан бір пара сыр.

Қалмақтың батырының есімі екен,
Тік айтқан жан қиярда мұң-наласын.

Жеңілді, колға түсті қалың қалмақ,
Бас батыр әл үстінде салды салмақ.
– Есім хан! – деді Мыржық, – Осынау тауды,
Аташы жау болсам да маған арнап.

Адамның қаруы жоқ тілден артық,
Мен мүмкін жөн таппаспын сіздей саркып.
Өзің де кеше тұтқын болып едің,
Сұм жалған көзден ұшып жүрген шалқып.

Елім деп соғып тұрса әз-жүрегің,
Өзім де сондай едім, әлсіредім.
Бір жауың азайғанда жер бетінде,
Хан болсаң рахымшыл бол – сол тілегім.

Есімің қалар екі ел есінде,
Барар жер баки болса бөлексінбе.
Жолбарыс, жонда жорткан тарлан едім,
Өлексем бұйырмасын өлекшінге. –

Осылай Мыржық сөзін аяқтады,
Батырлар естіп тұрды таяп бәрі.
Біреулер: «Қазаққа өзі ұқсайды», – деп,
Тамсанған сыбыр-күбір тояттады.

– Дауа жоқ тауып айтқан көркем тілге, –
Есім хан сөз бастады бармай зілге. –
Жауапты жер егесі Шаншар берсін,
Хас жауын қарсы алдымда еткен жүлде. –

Алка топ хикаяны тегіс ұқты,
Елбасы алдында елмен сенісіпті.

– Хан ием! Таудың аты Мыржық болсын, –
Деп сонда батыр Шаншар келісіпті.

Дәл осы көзі – ойлы, сөзі – қанжар,
Әзілкой, орақ тілді батыр Шаншар.
Мейірбан көкірегінде жылы ағын бар,
Қиянат шеккен адам атын аңсар.

Сәнді өлке жасыл мақпал қыраттары,
Көз тартар қия белден шұбап бәрі.
Мың жылқы суарсаң да суалмайды,
«Мөшеке», «Мыңбай» ата бұлақтары.

Егіз тау Едірей мен Бедірей де,
Аумайды не бір тентек, не дүлейден.
Құбыжық көрсеткендей құрдасына,
Балқан тау түрі қызық бедірейген.

Бұлкынған тұлғасына көз тоймаған,
Таппассың мұндай ғажап еш қоймадан.
Қалғандай баяғыдан мүйізді аркар,
Биікте көрінеді таста ойнаған.

Сикырлар сылқым үндер тоссаң құлақ,
Ағады тереңнен де тастан құлап.
«Жетісу», «Сексен көл» деп атанғандай,
Бұл жердің атауы да «Токсан бұлақ».

Көңілді ешбір ойда жоқтан бұзбай,
Тұрғанда қалу қиын оттай қызбай.
Сынғырлап токсан бұлақ сылқылдайды,
Билеген тау ішінде токсан қыздай.

Таутеке тық-тық басқан тұяқтары,
Сандуғаш сайрауы да тұрақтады.

Сыбырлап бір-біріне күлім қақты,
Күй тартып күміс сынғыр құрақтары.

Барардай тақау елдің қызын сұрап,
Асығыс жүгіреді «Ұзын бұлақ».
Соңынан «Келте бұлақ», «Жамбас бұлақ»,
Дүркіреп, күмбірлейді күй боп шұбап.

Мың тетік көкейдегі ырқын бақтым,
Сүйінші! Тәтті бабам жұртын таптым.
Құт болған атамекен әулетіне,
Көрінді ормандары «Былқылдақтың».

Күрке тал, шоқ қарағай қайың жалды,
Құдайдың берген жері Шайырғалды.
Ел сөгер,
Көп бұлаққа бастау болған
Бұл шыңды айтпай келте қайырғанды.

Табиғат тамаша ғой баптағаны,
Танытар көз ұшында «ақ», «қараны».
Осы тау төбесінен шаңқай түсте
Мұнартып бой көрсетер Қаркаралы.

Ақынға ізі қымбат кейіпкердің,
Қалт етпес қылқаламға ерік бердім.
Күн түсіп көтеріп тұр еңселерін,
Көнерген қарабайыр бейіттердің.

Не киян осындайда өткермейсің,
Терең ой қайда тартса жек көрмейсің.
Ақынға бұдан артық мезет қайда,
Қаркынға қаркын қосып екпіндейсің.

Әркімге өзі ынтық күй естіліп,
Табиғат жатыр әуен үлестіріп.

Шулы өзен тау ішінде саркырайды,
Қойғандай су мен тасты күрестіріп.

Көп киік өтті жүйткіп, сайдан құлап,
Күркетал желкілдеді ойнаңқырап.
Естілсе сынар қағыс, көсіп шерту,
Ырғағын жатыр бәрі... ойдан құрап.

Көргенді неге әсемдеп тоқымайық,
Келеді зерлі көңіл оты байып.
Кен қазған ескі құдық, ұра жатыр,
Жалғыз көз көкке қарап соқырайып.

Зейінім тарих ізін терген екен,
Кеншімін, үңілмеймін жерге бекер.
Табиғат бұл өңірдің асты-үстіне,
Аямай бар байлығын берген екен.

Сұм жалған сұр желістен саспайды анық,
Үнілсең кетер кейде бас та айналып.
Біреулер көшелерде қолаланса,
Кейбіреу кетеді екен таска айналып.

Толқыған төңірекке үн байланып,
Құтты орын салыныпты үй сайланып.
Тәттімбет осынау жерде жатса дағы,
Рухы жүр әлемде күйге айналып.

Қазақтың өтсе талай ақтангері,
Артында із қалдырды аққан тері.
Өзіне ескерткіш боп көрінеді,
Тірлікте кей арыстың баскан жері.

Беу, дүние! Ризамыз барға, міне,
Тәттімбет жатыр елмен жалғап ірге.

Соңыра бізді осылай іздеп келіп,
Інілер есіркесе арманың не?!

Сәтті жол жайса алдыма сай-саланы,
Тәтті күй төгіліп тұр қайсар әні.
Тәттімбет осы жерде туғандығын
Айттым деп бүкіл аймақ жар салады.

Көп еді кездескенше қойған сұрақ,
Үн кепіл, мың толқынға тойған құлақ.
Бұл жерде күйші болмай, ақын болмай,
Өтсе өтер мешеу пақыр ойдан жырақ.

Тамаша жайнап тұрған өңір гүлді,
Ұмыттым қала шуын, өнім кірді.
Ақ үйден сусын ішсек
Шопан жігіт
Тәттімбет талай күйін төгілдірді.

Қарындас қобалжудан ада ма еді,
Тыңдайды келгендей-ақ шала демі.
Бүлдіршін аппақ беті нарттай жанды,
Күйші інім мұртын сипап қарап еді.

Бәрі де сыйлап жатыр ағаларын,
Ән мен күй жалғасыпты самал ағын.
Күнде естіп «Жезкиік» пен «Аққу әнін»,
Шын толқып құтты аймақты араладым.

Қалсын ба баба сарын шабыт тұнып,
Жібердім ой құрсауын ағыттырып.
Тағдырын дастан ету арман еді,
Басына күйші дана барып тұрып.

Қалың ел – бәрі бауыр, тілектесім,
Жасырар осындайда жүрек несін?!

Аузынан Тәттімбеттің жаттағандай,
Көп күйге айтып жатты біреу шешім.

Жақсы аға бірге Махат Рымжанов,
Отырдым той ішінде нұрым жанып.
Әңгіме күй аралас таңға жетті,
Толқытты Тәтті бабам сырын халық.

Тұрысбек сынарішектеп сұңқылдатты,
Домбыра әсем күмбір қынқыл қақты.
Қызық-ау бәрінен де естігенім,
«Былқылдақ» – деген жерде «Сылқылдақты».

Асыл әулет – күйші дәулет

Руы Тәттімбеттің Қаракесек,
Шаншардан бар ағайын алады есеп.
Ағасы Қаздауысты Қазыбектің,
Бертіс би ұлы атасы дара кесек.

Шежіре туа коймас бәсекесі,
Аз сөйлеп, көп сыр айтсын сөз төтесі.
Бертістің немересі Мөшекеден
Туыпты Қазанғап би өз әкесі.

Әйгілі Арғын – Шаншар әулетінен,
Белді адам жасқанардай жау бетінен.
Нұрбике-Шаншарлардың әділ биі,
Полковник сәулеті тең дәулетімен.

Етектен кесіп сөзді жең қылатын,
Ойлайтын өзгеден көп ел мұратын.
Оянған қазақ еді Қазанғаптар,
Құнанбай, Алшынбаймен тең тұратын.

Дос болса әрімен де, берімен де,
Өз орнын алды аймақтың төрінен де.
Елге икем Қырын атты бәйбішесі,
Жалғады дастарханын бәрімен де.

Жан еді Қырын ана акынжанды,
Әнші боп қыз күнінде аты қалды.
Сыйлайды әлі күнге әнші-күйші,
Елде бар аузы уәлі акындарды.

Ән кетпей Тәтішінің бесігінен,
Асыл тан балқушы еді кеші күрең.
Ағайын ауылда бар өнерпазды,
Шығармас күй тартпаса есігінен.

Үш жаста домбыраға тіл катканы,
Қуанып данғұл-дыңғыл тыңдатканы.
Көзі өткір, жаны сергек жас Тәтіші
Екі ішек үзім үнін тез жаттады.

Күйшілік бұл Шаншарға көптен конған,
Бірден мың, өскен екен мыңнан орман.
Інісі Қазанғаптың Әли күйші,
Тәттіге үйде сәтті мектеп болған.

Әлекең «Сары өзенді» шертіп, қағып,
«Ойратты» елтіп тартар өліп-талып.
Саймактай шын дүлдүлге сыйындырды,
Отты күй намыс козғар жалын жағып.

Құтты өнер бір тұғырға байлатпай ма?
Дегізді-ау: «Аймак кайда, Саймак кайда?»
Сәкеңнің аласапыран отты күйін,
Жаттаған казак түгіл калмактар да.

Не дерсің дауыл үйір заманына,
Күй дәрі-дәрмек болар жаралыға.
Күйші де ес білмейтін ерке киік,
Өрт кешіп тура жетер ажалына.

Әу баста «Қоркыт» күйден салсақ ұран,
Зарлайды Кетбұға боп «Ақсақ құлан».
«Ескендір кос мүйізді» деген күй бар,
Жатыр ғой күйге оранып Алаш, Тұран.

Шерлі күй, шежіре жыр көп жойқыны,
Атанды Асан Қайғы күй-төркіні.
Байжігіт, Сары Нияз, Қазтуғанға
Жалғасты Абылай ханның «Ақ толқыны».

Осы ғой жас балаға тиген пайда,
Күй заулар ата-анасы барса қайда.
Күйші еді ағалары, нағашысы,
Бажасы Қазанғаптың Кенжебай да.

Күйшілік бұл өлкеде оянды үні,
Туыпты өнерпаздың ноян күні.
Қазақтың саңлақтары бас қосатын,
Құдайым думан етті Қояндыны.

Секілді шулы өзенде сең көшкені,
Тамаша нелер дүлдүл белдескені.
Осында Құнанбайлар, Алшынбайлар,
Орынбай, ақын Шөже кездескені.

Берді Алла ата-ананың көрегенін,
Ақ сүтпен сіңді ұйқыға бөлеген үн.
Күй келді күн сәулесі, самал желмен,
Қарашы аруақ қолдап жебегенін.

Түс көрді Қырын ана көңіл сенер,
Жараткан жарылқауға неткен шебер?!
– Тәттімбет күйші әлде би болсын ба?
Бер жауап, – деп сұрапты періштелер.

Өзі әнші, күйге ынтық Қырын ана,
Өнерге бүйрегі көп бұрыла ма?..
– Тілегім – күйші! – десе,
Бата берді
Періште қолын созып құбылаға.

Таңертең түс жорытты күйеуіне,
Сәтті ғой Қазанғаптың сүйеуі де.
– Қазыбек бабам жетер бишілікке,
Күйшілік қонсын, – деді тілеуіне.

Жасқансын үміті пәк ана неден,
Баулытты күйшілікке санаменен.
Өз жолын өзі жасар жақсы адам деп,
Оңаша ой тоғытты баламенен.

Асырды бұл баланың бабын көптен,
Береді әнге қосып атын да ерттеп.
Есімін Тәтмұхамбет азандағы,
Ел-жұрты атап кетті Тәттімбет деп.

Бес жаста бала игерді домбыраны,
Жаттады Әли білген мол мұраны.
Жасынан күйге жебір, тез жаттағыш,
– Күй тарт! – деп мейман келсе таң қылады.

Жаттады Тәтіш бала күйдің бәрін,
Тым ерте сиқыр дыбыс татты нәрін.
Өзі де кішігірім күй шығарды,
Келтіріп балаларша үннің сәнін.

Басқарды соның бәрін Әли ағаң,
Берілді дәріс болар әділ бағаң.
Алаша хан, Алаш би, Аламан бай,
Қазақтың елі Алаш боп тұрған заман.

Сөз етті түркі тектес Тұранды да,
Ел көркі Абылайдай қыранды да.
Келтіріп соның бәрін күй тілімен,
Үйретті үн жаттағыш құралды да.

Бар ғалам шырмауықтай үннен құрған,
Жас қадам ғибрат алды күйлі нұрдан.
Құс әні, ат дүбірі, жел ызыңын,
Әлекең келтіретін үнге тұнған.

– Шын сүйсініп құс аулап,
Айдын көлді шүйіп ем.
Шымқай сұлу қыз аулап,
Ғашықтық дертке күйіп ем.

Өле ынтық құмартып,
Қыр соңынан қалмадым.
Сағыныш деген мұң артып,
Жалыныш күйлер арнадым.

Сүйгенді сүйер жан екен,
Жеңіп тындым ақыры.
Ажары атқан таң екен,
Бес кісілік ақылы... –

Деп косты әнге Әлекең өз білгенін,
Паш етті қыздың ерке кез келгенін.
Шертпелеп жас шәкірті мол ұғардай,
Көрсетті күйге өмір теңделгенін.

Төр басын көркем жігіт сәнді де етті,
Тартқан күй бойдан сылып алды дертті.
Тәтішті терең ойға тез салатын,
Күй сырын ұғындырар әнді үдетті:

– Күйшілер епті келер қыз дегенде,
Құлшындым мен де қыздар іздегенде.
Басайын «Көш қосарға» ырғай шертіп,
Қалқаның басы айналсын біз дегенде.

Махаббат – Алла құрметі,
Ғашықтар, алғыс үйіңдер.
Дін мұсылман үмбеті,
Бір сүйсең мәңгі сүйіңдер.

Қызықсам осы қызға бұрын талай,
Бетінен бір сүймеймін бүгін қалай?!
Ей, қалқа! «Көш басарды» тыңдап қана,
Төс басар күнді тездет қырындамай.

Әуезді ән мақамы тым әдемі,
Осы ғой пәк махаббат шын әлегі.
Әлидің Тәттімбетті еліктірді,
Әрі әнші, әрі күйші тың мәнері.

Ынталы күйші бала көп тамсанып,
Ұқсады ұстазына ол жан салып.
Өзі де білген әнін бір шыркады,
Сонан соң безілдетті күйді аңсауық.

Тәрбие жеміс бермей құр қоймайды,
Жас жүрек бір табысты мың тойлайды.
Саймақтың кей күйлерін Әлекең мен
Тәттімбет қосылысып бірге ойнайды.

Жаңалық қалайсың, Бүкар сөздерін де,
Мағынасы жақ-жақтан сезгенін де.
Көрсетіп қалайша ертіп жүріп,
Жапласқан жақсылармен кездерін де.

Бүркітке қырда шырға тарткызады,
Сұңқарға өрде дабыл қаққызады.
Қуалап қансонарда аш бөріні,
Балаға ат үстінен атқызады.

Алшынбай – Қазыбек бидің немересі,
Тең түскен Құнанбаймен керегесі.
Байқады Тәттімбетті кішкентайдан,
Ақылгөй елге естіліп өнегесі.

Үнады келбеті де жас баланың,
Жүзінде тұр кияға бастар ағын.
Біліпті әрбір сөзді салмақтауды,
Баскандай
Сал домбыра сақ шанағын.
Жасқанбас
Жас қыраны кең даланың,
Нық сілтер ерте ойланып әр кадамын.
Алшынбай алқа топта разы болды,
Сөзіне жөні жатық жас баланың.

Алшынбай:
– Әділдік анасы кім, беу, шырағым,
Аташы ерлік бастау өр бұлағын.
Өмірде көп ұстаздың үлкені кім,
Жауап бер, сенде, қалқам, кос құлағым

Тәттімбет:
– Ақиқат – әділдіктің шын анасы,
Тәуекел – ерлік тасқын бастамасы.

Өмірдің өзі ақылшы біле білсек,
Ұстаздың ең үлкені – ел данасы.

Төбе би жанды жүзі ақ шырайлы,
Бісміллә деп атады хақ Құдайды.
Қолда деп Тәттімбетті жалбарынып,
Қосымша тілек айтып қолын жайды.

Тәттімбет алғыс қосты тартынбастан,
Тәртіппен айта білді данқын аскан:
– Жебейді күй тартқанда Саймақ бабам,
Сөз келсе Қазыбек салты бауыр баскан.

Содан соң «Бала би» боп тез атанды,
Ақылмен жеңді кейде кез сақалды.
Үйренді нағашыдан ат ойынын,
Жастардан озық жүрді өз катарлы.

Ақбөпе

Ғұмыры қыска келер жақсы гүлдің,
Жақсыны шатты күнге тапшы қылдың.
Беу, тағдыр! Тәттімбетке тап осындай,
Бұйырттың таукыметін ашы мұңның.

Күйшілік жеткізсе де атын көпке,
Көтерді тағдыр жүгін Тәттімбет те.
Қайғылы «Ақбөпе» атты күйі зарлап,
Ай-күні тұтылғандай айтылды өкпе.

Көңілі қырық жамау, токсан құрақ,
Алады кейде өксіп, кейде жылап.
Ақбөпе – сүйген жары дүние салды,
Артында үш нәресте құрдай шұбап.

Тіршілік сүйсеп жармен сәтті екенсің,
Көңіл-күйіңді таңдап қақ төтесін.
Үш ұлын бір құшаққа жинап алып,
Тебіренді есіне алып Ақбөпесін.

Күйдіріп қос жанардың тамшылары,
Үзілмей әзер-мәзер жан шыдады.
Мұсатай, Қысатай мен Исатайы,
Жүректің пәлік қылып қамшылады.

Баскандар аяқтарын апыл-ғапыл,
Күйшіні терең шерге батырды ақыр.
Туды күй – «Ақбөпедей» – жан азасы,
Құрғандай жас бейітке алтын шатыр.

Осы ғой күйінгені, сағынғаны,
Жоғалды-ау құштар, ғашық сағым таңы.
Қолында Тәттімбеттің сал домбыра,
Бойлауық мұңлы сарын ағындады:

– Жасымнан аймақ билесем,
Озбырды оқыс түйресем;
Бақытты болдым демеймін,
Жоқсың ғой бүгін үйде сен.

Құмартқан жаным гүл өңің,
Шапағат шарпып түледім.
Қолың ашық, төрің той,
Дос-жаранға нұр едің.

Жоғалтып колда құсымды,
Жұтамын қайғы легін.
Азамат ету үш ұлды, –
Ендігі жалғыз тілегім.

Өсер де қаулап тың егін,
Жүректің табар кім емін?
Тым ерте кеткен өмірден
Өзіңді ойлап жүдедім.

Қосымның құтты төрінен
Қос бұрым қайда төгілген?
«Қос алқа» күйлер сен едің,
Қосақта бірге көрінген.

«Салқоңыр» билеп құйындай,
Толқытса тағдыр шиырмай;
Үш ұлдың көру қызығын,
Кетті ғой саған бұйырмай.

Бақытын дүние үйген боп,
Жүруші ем үнсіз күйбеңдеп.
Өтермін күймен паш етіп,
Ақбөпе мені сүйген деп.

Бастауы күйдің қыңқылдап,
Өрлеуі биік ұмтылмақ.
Көздері менде, ой сенде,
Үш ұлың отыр күй тыңдап.

Жан-жаққа жіті қарадым,
Береді аймақ сараң үн.
Өзіңді қосып күйіме,
Көкіректі әрең жамадым.

Үш ұлым берік қамалдай,
Шегерміз ғұмыр амалдай.
Жоқтығың сенің өкінтіп,
Күн туды естен танардай.

Кездескен жаздың кешінде,
Ажарың аппақ есімде.
Мен үшін пісіп тұрғандай,
Қос анар көрдім төсіңде.

Қызбалық қайтты, ес кірді,
Құс тілі – үнің естілді.
Кең жалғанда өзіңдей,
Сүймедім, қалқа, ешкімді.

Жайнаткандай жер бетін,
Нұрлы еді көркем келбетің.
Үш ұлың жетім емес қой,
Артыңда қалған мен жетім.

Кетсем де шарлап Қырымды,
Домбыра төксе тың үнді;
Өзің бардай бола алмас,
Толқыған төрім бұрынғы.

Үзілді қыршын арманым,
Сезді ғой фәни жалғанын.
Домбыра досым үн қосып,
Қос ішекке айтып зарладым.

Тыңдаңдар, тыңда, зар үнін,
Осыдан аспас бар күнім.
Сөніп қалды бір күнде,
Жапанда жалғыз жарығым.

Сағынған жүрек күйеді,
Жан едің таза, киелі.
Мәңгі ескерткіш болардай,
Күй туды бүгін жүйелі.

Беу, замана! Үйірме!
Ок тиді жастай бүйірге.
Ақбөпені ұмытпас,
Қосылсын күйім үйірге. –

Күй осы. Ашы күйік дәмін татты,
Тындырды қайырымын ағын қатты.
Қолына қайта алды да домбырасын,
Тереңдеу толғап-тербеп ағындатты.

– Ақбөпе, асыл жарым, арайлы ана,
Болмай тұр сен кеткелі маңай пана.
Малшынып махаббатқа жүргенімде,
Сұм ажал келіп қалды қалай ғана?!

Сен барда келді күйге баянды ағын.
Жоғалдың сүйенішім, таянғаным.
Құйғытып, жүйткіп келе жатқанымда,
Қапыда құлап түсіп аяңдадым.

Ақбөпе, нәзік едің тотыдайын,
Жан зекет ақ жүректің оты дайын.
Ұшырды сені тағдыр қияметке,
Үш ұлды бағып-қағып отырайын.

Күй шертсем, тілім жетпес сырым қалың.
Махаббат баса алмадым мұңын-зарын.
Жанымның бір бөлшегін жоғалтқандай,
Аңсадым тұңғыш ләззат, шырын-балын.

Аршын төс, акку мойын балғын едің,
Сен таптың ынтық жүрек жалғыз емін.
Тәмамдап соның бәрін бұл күйіме,
Сағыныш сарыны мол наз тіземін.

Жан оғұрын, қос жанарың күлімдеген,
Бақырған көріп едім күніңде мен.
Алғашқы қолдасқанда
Көл шетінде,
Көз тимес құба талдай дірілдеп ең.

Тамсантты сол ғажайып нәзіктігің,
Жаныма пәк мінезің азық бүгін.
Шіркін-ай, сені есен-сау сақтай алмай,
Артыңда қалғаныма жазықтымын.

Имек қас, әдемі еді қыр мұрының,
Жайқалып белден аскан тұр бұрымың.
Япыр-ай, көз алдымда ерте сөнді-ау,
Жайнаған бір сәулесі күн нұрының.

Өмірдің өріп келді бар сұрағы,
Қажымас қайрат-күшім тамтырады.
Ой, Алла-ай!
Ерте кеттің, оқыс сөнді-ау,
Тіршілік ең тамаша шамшырағы.

Жан едің орындалған мол армандай,
Білмеймін, қалған өмір болар қандай?..
Отырмын күйге қосып қайғы-шерді,
Аспанда таңшолпаным жоғалғандай.

Сырымды мұңлы әуезден әркім білер,
Нұрыңды екі ішекке теңдеп ілер.
Қандай күй шығарсам да бұлт сейілмей,
Ішінде сенің өшпес бейнең жүрер.

Тер шықпас кері шертіп, теріс қақпай,
Заулап қал, он саусағым, желісті аттай.
Күй туды Ақбөпенің аты өлместей,
Қалмаспыз, қарақтарым, өріс таппай.

Естіді ғашық мұңын таң самалы,
Табылсын одан басқа қанша амалы?
Киелі қош айтысып ақ құсымен,
Естілді тың сарыннан ансағаны.

Қояндыда жәрмеңке

Түсу бакыт бар қазақ назарына,
Қараңдаршы Қоянды ғажабына.
Думан-дүрмек
Елге аян жәрменке осы,
Аты сәйкес аймақтың ажарына.

Баянауыл қанаттас Қаркаралы,
Бірге құшар екеуін таң самалы.
Қос сұлудың еркесі ортадағы,
Ғажайып жер Қоянды Аркадағы.

Қоян үйір тау жолы маңайында,
Қаулап өсер гүл майса жаз айында.
Қоян шөбі, қымыздық, ұзын құлақ,
Көз тартады алтын күн арайында.

Сасып қалса,
Аңдаусыз бертін келіп,
Жүйткіп өтер
Оркоян еркіндетіп.
Жатыр әне, Ақ шоқы арка-жонын
Күнге тоскан ақ коян секілденіп.

Тобылғылы, аршалы ояндары,
Шатыр қайың, күрке тал – ояу бәрі.
Құмда жүрген
Көжектей ұсақ емес,
Жас козыдай тоғайда қояндары.

Жәрмеңкені көпестер жайғастырар,
Қант пен шайға
Қой-ешкі алмастырар.

Малын алып,
Қазақтың барын алып,
Ақ патшаның құлқынын ойластырар.
Аш қасқырдай саудагер қоян ілген,
Лепіріп те кекіріп тоя білген.
Суда балық секілді қойындасып,
Алыпсатар көп пайда ора білген.

Ботов көпес
Сүйрелеп, арқалап та,
Ел қажетін жеткізді шартараптан.
Сауда қызсын,
Қызықтап біз барайық,
Ел жиналған той-думан, салтанатқа.

Жасыл жайлау,
Тойлы төр ажарын-ай!
Сал домбыра, естілер қара сырнай.
Ат шабыс та,
Балуандар күресі де,
Түзелер ме бір түндік дара тұрмай?!

Той бастаушы Шаншардың мықтылары,
Меймандардың қажетін ұқты бәрі.
Ертіс, Есіл, Көкшеден келгендер көп,
Даурығып жүр сайыста құт құмары.

Жарияшы сөзіне нанамыз да,
Талай тарлан бар дейді арамызда.
Аты жеткен сал-сері қалыспайды,
Жайғасқалы жәрмеңке даламызға.

Бір ақ үй тұр,
Кең, биік уықтапты.
Жайлы мекен сол үйді ұлық тапты.
Ақын Шөже Балтамен айтысқанда,
Алшынбайды бір соғып тұйықтапты.

Айтыс-тартыс өзге де жүріп жатты,
Әкімдерді әңгіме тыныстатты.
Шыңғыс, Мұса, Алшынбай, Құнанбай бар,
Қазанғап та құтты орын дұрыс тапты.

Шыңғыс талдап Көкшетау өрендерін,
Жайып салды өнердің терең кенін.
Аға сұлтан атанған ақындықта,
Орынбайдың жатқа айтты өлеңдерін.

Шөжелердей қазақтың ақтангері,
Таңдай қақты,
Ақталды аққан тері.
Осы екен Біржан сал аңыз етіп,
Тәттімбеттің қырық күй тартқан жері.

Әу дегенде «Қоркыт күй» салды ұран.
Күй төресі төгілді «Ақсақ құлан»,
Кенесары жалғасты «Көкбалағы»,
Дүркіреді күй болып Алаш, Тұран.

Пай-пай, шіркін!
Төгілтті, бебеулетті,
Су сылдырын естірте елендетті.
Тіл біткендей домбыра күмбір қағып,
Шертіс-қағыс жаңарып терең кетті.

– Дұрыс па екен сонғысын күй дегені? –
Деп түйілді ортадан бір денелі.

Наймандағы Сандыбай Ердені екен,
Талдай қақты көрген жұрт білмегені.

– Айналайын, – деді Ерден, –
Бұл кім, – деме, – безерген.
Өз еліне жау кісі,
Күйшілікке не берген? –

Такпақтатты Тәттімбет:
– Жақсыны ұғу ақ міндет.
«Тірлік түбі – бірлікте»,
Осы күйден таптым, – деп.

Кетті көңіл жібітіп,
Дегені: «Ақыл суытып,
Өмірді ұқтым, жан аға,
Өзімді өзім ұмытып».

Содан кейін Алтайдың күйін шертті,
Еділ – Жайық ырғақпен
Күмбір жетті.
Маңғыттың да қағысын келістірді,
Қаңлы – Қантай толғақпен шымыр етті.

«Бозайғырын» Әлидің боздатқанда
Жан желікті
Жетердей боздақ таңға.
Кейде күйдің желісі күрт өзгерді,
Жалтарғандай
Көлденең кол батқанда.

Үні ғажап, арбайды күй күмбірі,
Тап осылай баурайды-ау мыңның бірі.
Паганини, Ференц Лист деп
Орыстар
Өнерпазын казақтың ұқты ірі.

Шерлі көңіл
Жалғайды үзік жерін,
Қамыққан жан басады күйік-шерін.
Тәттімбет те құлшынып,
Қыза түсті,
Асау күйдің бергендей сығып сөлін.

Сүйсінді оның Құнанбай өнеріне,
Бойлап кетті
Қырық күй тереңіне.
Абайына:
– Қарашы, – деп кояды, –
Дөп басқанын көңілдің керегіне...

Отырды Абай,
Жас бала ұйып тыңдап,
Сүйсіндірді ойлы күй, сыр мен сымбат.
Жүрегіне бір ұшқын түскендей боп,
Шын сүйсінді тамаша сәтке қымбат.

Той қызынды.
Алаңға бәрі шықты,
Бәрі де ірі,
Бәрі де мейман құтты.
Жүлдегерлер өтетін
Мәре бойлап,
Ақсақалдар арнайы төрге шықты.

Би мен болыс мактаса желік еріп,
Жүлде алғандар бас иді бері келіп.
Қазанғаптың келді үздік Салқоныры,
Ат билетті Тәттімбет тебіреніп.

Балаң жігіт
Жиырмадан асар-аспас,

Ширақ кимыл,
Епті екен қате баспас.
Құнанбаймен әкесі қатар отыр,
Бір-біріне ірілер қарсыласпас.

Көп айтады Қазанғап құдіретті,
Жас ұлғайды, қыруар ғұмыр өтті.
– Өнер қайдан? – деп қалған Құнанбайға:
– Нағашыдан, – деп баяу сыбыр етті.

– Ой-хой, шіркін! Бәрі де ағайын ғой,
Төксін Алла әрдайым арайын мол, –
Деп Құнекең мазалы сөз тастады,
Назарына ағаның табатын жол.

Бұлаң құйрық жортақпен не барлайды?
Не барлайды, Құнанбай не талғайды?
Ал шындық сол – ол ертең аға сұлтан
Сайлауында Шаншарсыз өте алмайды.

– Тілектеспін, Қазеке, баланызға,
Алшақ емес айтарлық арамыз да.
Қанша өнерпаз болса да,
Ұнағаны,
Ұстамды екен, мінез жоқ алакызба.

Осылайша
Жайғандай кең құшақты,
Жезделігін ақ ниет алға ұстатты.
Көп сөйлемей Қазекең шын пейілмен
Құнанбайға бұрылып алғыс айтты.

Шылбыр тастап татымды сөзбен жүрдек,
Қалың ойға қанықты түйдек-түйдек.
Естіп еді Құнекең Тәттімбетті,
Ақылшы етіп Алшынбай алып жүр деп.

Алшекеңнің жас жігіт досы болар,
Өжет екен, кияға косы конар.
Деп жориды ішінен:
«Дәу де болса,
Қаракесек мықтысы осы болар...»

– Бақ дарыды Қазанғап баласына! –
Деп шуласты Сарыарка даласы да.
Ат ойнатып ел-жұртты тамсандырды,
Тоғыз серік өзі жүр арасында.

Қаз мойынды су жорға екпіндеген,
Көп қарамас жасқанып көркін көрген.
Тәттімбеттің осы еді Салқоңыры,
Жорға жарыс бәйгеде еркін келген.

Ат билесе шыдамас көңіл-дөнен,
Күрең-торы, астау жон көрінді ерен.
Майқаң-қайқаң тайпалса
Үстіндегі
Ақ табакка құйған су төгілмеген.
Өзге тоғыз мінгені құла-сары,
Сансыз тұяқ бір ырғақ құрасады.
Көп пернені дәл басқан саусақтардай,
Күй үніне әр қимыл ұласады.

Тоғыз жорға тілекті ақтады бір,
Тоғыз толқын, бір жойқын тапқаны тіл.
Шыр айналған көрінді терең сайда,
Қызыл гүлді қоршаған ақсары гүл.

Тоғыз сары, бір қоңыр жан балқытты,
Терлесе де
Нақыстан талмай шықты.
Бұрқырамай, көп тұяқ шаң көтермей,
«Қазоты» шөп азырақ қаймақшыпты.

Әсем тартты аттардың бипылы да,
Жан толқиды
Қызған жұрт кикуына.
Шым-шым ырғақ дәл басып нақысына,
Тоғыз жорға желікті күй буына.

Тоғыз күйші салт атты серігі бар,
Тайпалғаны етеді сені құмар.
Алға адымдап, ырғалып оңға-солға,
Саз сарынын бұлтартпас желігі бар.

Тоғыз жорға әуенге ергені де,
Көп тұяқтың керемет өрнегі де.
Би біткенде Салқоңыр тізе бүгіп,
Бас иеді жасы үлкен төрдегіге.

Барша жұртқа ұнады жастар ісі,
Балуан күрес, қыз қуу, ат жарысы.
Бір тамаша ел екен
Жер бетінде,
Мың өнерге малшынған жас-кәрісі.

Соның бәрін жәрмеңке, базарлады,
Сұңқар болды Тәттімбет назардағы.
Толқын күй мен
Сылқым би жан тебірентіп,
Қандай ғажап көкірек тазарғаны?!

Аттар тынды.
Ауыстық «Қоян биге»,
Жұдырық досы толғанды ноян күйге.
Үлкен үстел үстінде би билесе,
Бұлк етпеді көп ыдыс қойған күйде.

Келтірмейді Тәттімбет күйге нені,
Тапқыр досы шығарды бірдемені.

Көп меймандар көрмеген қызық болды,
Байпақ киіп қояншa билегені.

– Қояндыға бардың ба?
Қоян етін таттың ба?
«Қоян биін» көрдің бе?
Көп қызыққа баттың ба?

Қояндыға бармасаң,
Қоян етін жемесең,
«Қоян биін» көрмесең,
Тойда болдым деме сен, –

Деп қосқанда Тәттімбет домбыраға,
Жұтынып тұр би күйі балбырама.
Әне, тынды Жұдырық,
Тоқтай қалды,
Енді өйтпесе есіңді қалдыра ма?!

Жұрт қолпаштап,
Көтеріп кетті қызып,
Қолмен ауа Тәттімбет өтті сызып.
– Қане, сөйле,
Қу сарым! – деді дағы,
Бидің шуын Тәттімбет кетті бұзып.

Сөйле десе іркілер Жұдырық па,
Салмас оны отты әзіл тығырыққа.
Әнге қосып әп-сәтте кетті Жүкең,
Көпке қарап,
Тік шыркап құбылып та:

– Қыздар сүйген менің атым Жұдырық,
Жас келіншек
Шықпас қолдан сытылып.
Күйші досым шығармайды қасынан,
Жәрмеңкеде кетпесін деп құтырып.

Құдай берген жұдырықтай мұрыным,
Сүйем елдің
Мұрын жайлы ырымын.
Мұрным айтар
Өзім айтам дегенді,
Бұлдап қайтем сөздің балдай шырынын.

Беу, жарандар!
Менің атым Жұдырық!
Қыз-қыркынға тілім шығар құбылып.
Жаксы көрем
Тойлы кеште ойнауды,
Құрбылармен тал түбінде тығылып.

Қыз-келіншек, қарсы алыңдар ұғынып,
Қалам деме бірдемеге ұрынып.
Екі беттен алма-кезек сүйгіштеп,
Салқын кеште бір қаламын жылынып.

Беу, қалқатай!
Алдыңда тұр Жұдырық!
Көрейікші бір нәрсені тындырып.
Әзіл өлең айтысайық жарысып,
Жәрмеңкені жіберейік қыздырып.

Қыздар! Қыздар!
Менің атым Жұдырық!
Бір сүйгізсең
Мың сүйермін құныгып.
Өзің дағы еліңе есен қайтарсың,
Жәрмеңкеде Жұдырықпен тынығып.

Ботов шықты:
– Бар ма, – деп, – жан асарың?
Әзіл керек, би керек жаңа сарын.

Жұдырыққа берді бас жүлде арнайы,
Таппаған соң жиын-топ таласарын.

Тойлы ауылда
Не жетсін ас тартқанға,
Дәмнен қазақ ежелден бас тартқан ба?!
Топ-топ болған кәрі-жас
Өз теңімен,
Бөлініпті әр үйде дастарханға.

Күй сайыс

Құрбан шалдыр,
Нан жастан, Құран ұста,
Күй оралмас
Қисынсыз сұранышқа.
Күй төгілер
Күрт қайғы қаулағанда,
Не жолыксаң күтпеген қуанышқа.

Қыл пернеге бес саусақ тиген еді,
Ажарланып,
Өң бітіп үн келеді.
Жұрт жайғасып, ынғайлы отырғанша,
Кей ырғақты әдіптеп бүрмеледі.

Әбзелденді кей дыбыс жайдақ қалмай,
Дәмі кірді қаймаққа бал жаққандай.
Шертіп, қағып
Тәттімбет күмбірлетті,
Тотыларын жас тоғай сайраткандай.

Қызу думан қолдайды-ау қанаттыны,
Іліп, қақты
Шыққандай адам тілі.

Сұлу сазбен
Кең дала иісі келді,
Көкірек жарып көктемнің қалампыры.

Қыздар отыр, құлпырып келіншектер,
Шыдамайды-ау тесіле көзін төкпей.
Бояуланды,
Тәтті әуен ояуланды,
Сұлуларды өтпестей беттен өппей.

Құрбы-құрдас, қыз-қыркын, келіншекті,
Барлап күйші тоскауыл өмір шекті.
Сол мезетте
Ақ үйге ай кіргендей,
Ақ маңдайлы
Қаракөз келіп жетті.

Ақ дидары жаркырап бермес тыным,
Албырап тұр
Еріндер төккен шырын.
Шыдамады...
Тәттімбет атып тұрды,
Қарсы алғандай
Құрбысын көрген бұрын.

– Сақта, Құдай, – деп қалды, – қатесінен...
Не де болса шыкпапты аты есінен.
Осы қызды
Жасында көргені бар,
Тобықтыға барғанда әкесімен.

Жүрсе дағы қызубас аласұрып,
Аттаған жоқ ол кезде ала шыбық.
Осы қызбен,
Әйтеуір көп ойнаған,
Күй білмейтін қыздарды баласынып.

Қызды мактап
Өлкеде сыншы біткен,
Аты шыкты әуелі әншілікпен.
Күйшілігі тереңдеу – әншіліктен,
Әншілігі әсемдеу – күйшіліктен.

Кербез, маңғаз,
Сыпайы еткен күлім,
Байқап тұр-ау
Өзгеден көркемдігін.
Тоғай ішін тарсынған ақ тотыдай,
Сайрағанда көксейді жер кеңдігін.

Ақ тамакта сикыр бар үлбіреген,
Жүзі жайнап, әнеки, күлді неден?..
Бұл Малқара – «Тотысы Тобықтының»,
Сыры терең,
Айтпайды сылдыр өлең.

Тұрпан байдың қызы осы ерке сұлу,
Ақ жүзінен төгеді көпке жылу.
Көктен жұлдыз алуға дәмеленсе,
Көздегені көңілге көктем құру.

Әрі сұлу, әрі акын, дүлдүл күйші,
Бұлбұл әнші,
ел сүйген қырғын биші.
Қисса мен аңыз-жырға үздік шебер,
Тілге шешен, өнерге білгір сыншы.

Нәркес көзі кап-қара қасын керген,
Сәйкес көріп кім қызбас күндік жерден?
Марал бөксе, бұраң бел,
Құлын білек,
Сүйрік саусақ күй тартса жүйткіп желге

Шоңкайма етік аякта күміс таға,
Алқасына кім бермес дұрыс баға?
Сылдыр қағып
Шолпысы жарқ еткенде
Шыдап қалар жүрегі құрыш қана.

Жас аққудай айдында саңқылдаған,
Айбынымен береді каркын саған.
Көзі шалып Тәттімбет тілдескенде,
Жүзі жанды пәк сезім айқындаған.

Келген екен, шіркін-ай, қыз бабына,
Тәбет тартып қинайды тіл бабына.
Күй шерткенде
Салады-ау әуез етіп,
Махаббаттың жан құштар бұлғағына.

Әсерлі әуен жайылып кең құлашы,
Шетін ашты қазақ күй мол мұрасы.
Сәлем бітті,
Әудемде бабын тапты,
Қыз қолында тік сөйлеп домбырасы.

Қағысында мүлтік жоқ майталмандай,
Кербез сұлу жан сырын айтар қандай?..
Мың құбылтты құлшынтып құлаққүйін,
Даңғыл жолда су жорға тайпалғандай.

Бала күнде балқытса баурап әні,
Күймен қызық маңайды барлағаны.
Жаңа ырғағы сұлудың таңдандырды,
Лүпілінен жүректің аумағаны.

Аласапыран Тәттімбет күй кешеді,
Іліп қағып, алыстан тілдеседі.

Тік караса елестеп Ақбөпесі,
Оралады тамаша күн кешегі.

Жаңа лебіз, алды ашық ағындады,
Екі ішектің келтірді бабын тағы.
Ілкім сәтте
Көзге көз түскен кезде,
Үдеп кетті жан-жарын сағынғаны.

– Беу, күйшілер!
Ел-жұрттан алғысыңды ал!
Бісмілләдан дұрыстап айтысыңдар.
Содан кейін тілдесе жатарсыңдар,
Ғашық болып қалғаннан саумысыңдар?! –

Деп қағытты Жұдырық тілмен шымшып,
Білмеген жан әзілін кетер ыршып.
Мұрты күліп, Тәттімбет толқып кетті,
Сырты бүтін сыр бермей саябырсып.

Содан кейін
Күй сайыс кетті самғап,
Тәттімбетке қыз берді жолды арнап.
Шешесіне Абайдың жиен екен,
Нағашыға еркінсіп салды қармақ.

Түре айтыста ыстық тер тамшылады,
Кетбұғамен тұтанды жан шырағы.
«Ақсақ құлан» адамға айбат шексе,
Қыз қайталап ырғағы дәл шығады.

Жау шапқандай тағы да байтағына,
Жұрт селк етті, телмірді Ай тағы да.
Талай күйді Малқара қайталады.
«Сал, жігітім, – дегендей, – айтарына...»

Қарсы алғандай ақ кеме салқын желді,
Тәттімбетке күй кезек тағы келді.
Үн-сурет, үн-дүлдүл аңыраған,
Күй-құдірет «Бозайғыр» қаркын берді.

Аумай түсті шертуі, сермеулері,
Қызға шабыт шалқары келді-ау, тегі.
Даладағы көп жылқы кісінесіп,
Оқыранды жүйріктер белдеудегі.

Жігіт үнсіз ақтарды сырын тағы,
Махаббатшыл «Бозторғай» шырылдады.
Екі жүрек үндесіп, бермен қарай,
Екі ғашық қызық-ау бұрылғаны.

Тап осылай көкірек шырағымен,
Кезектесті күйшілер тың ағынмен.
Елжіретті аралда кездескендей,
Адаскан құс жан құштар сыңарымен.

Көп киіктей
Жүйткіген белден асып,
Қыз-саусақтар тепсінді перне басып.
Деп отыр ғой: «Жанымды тебіренттің...»
Махаббаттың мұңы осы, қайран ғашық.

Дәл сөйтпесе тыңдаушы сүйсінер ме?!
Жұрт тым-тырыс,
Тіл қатпас күйшілер де.
Күлетін де домбыра,
Жылайтын да,
Қуанар да екі ішек, күрсінер де.

Қыз не десін,
Ғайып құс қонақтаса,
Көтермейді күй сайыс олақты аса.

Қайталады
Қалт етпей аға күйші,
Қандай күйге көкірегі тояттаса.

Оң қабағы тартқандай, оң бармағы
Қосақ ілме қағыспен ой қармады.
Мүдіртпейді егіздей, дәл келтіріп,
Сезіліп тұр бәйгеге қол салғаны.

Тоғыз толқын ырғағы қабаттасып,
Тез көтерді көңілді,
Қабақты ашып.
Зәмзәм қиял, ақ ниет гүл пейіште,
Тыңдаған жан бірлікте жаннаттасып.

Құмар қанып, тапқандай тағат жаның,
Нұр шуағын самсатты Жаратқаның.
Тебегендеу шертіспен күй тартылса,
Үн мен сәуле жайнатар қабаттарын.

Ынтық әуен мың сықыр наз артады,
Тартқан сайын қыз қағыс жақсартады.
Тәттімбеттен аудармай қаймыжықтай,
Бал-бұл жайнап ажары көз тартады.

Босаткандай жүйрікті тежеп-тежеп,
Көп күй тартты екеуі алма-кезек.
Өршеленген бәйгеде жүйріктердей,
Жол бермеді өрлесуде өжетке өжет.

«Елім-айлап» керуен тік бұрылды,
Елестеді «Ақтабан шұбырынды...»
Ой-хой дерсің тамам күй ойға салса,
Өзге түгіл өзіңнің ғұмырыңды.

Күйлер қандай?!
Шапағат шашылғандай!

Қоркыт, Асан өткерген ғасыр қандай?!
Қаратауша мұнайса кейбір сарын,
Абылай өткен жаркырар асулардай.

Күй-дария, тасыды күй-көлдері,
Лыксып шықты түйнектеп түйген шері.
Дәл қырық күй тартылды, кезектесті,
Таң қалдырды сонша күй білгендері.

Қырық күймен бағдарлап асқан шепті,
– Қыз тең түсті, – деп біреу баспақ көпті.
Сонда қайта Тәттімбет қыза түсіп,
Таңғажайып бір күйді бастап кетті.

Құйқылжытты, үр жаңа қаркын тапты,
Бсу-беулетті, айтарын айқындатты.
Жер-көкте емес, пейіште жүргендей боп,
Сұлу саздан раушан гүл жаркыл қақты.

Жаны ышқынған секілді қызыл түлкі,
Қыран қақты-ау...
Басылды сақ-сақ күлкі.
Қыз ар жағын байыптап тыңдай алмай,
Нәзік жүрек болды ғой үйпі-түйпі.

Шүйілгендей акиық жерге самғап,
Қос қанаттың алқымын қалмады аңдап.
Ынтық ырғақ,
Іңкәр үн, ғашық дыбыс,
Ашық сөйлеп аруды кетті арбап.

Бармады әрі Малқара тым алысқа,
Тез шалдықты хикая жұбанышқа.
Тәттімбеттің өзі де арқаланған,
Періштедей көрінді тым алыста.

Күйдің тілі құлшынып, жаңа ашылды,
Тым құпия төгілтті жаңа сырды.
Қасіретін ұмытты-ау, тапқандай боп
Тіршілікте сау қалған жанашырды.

Күй сайыста алаулап қызу егес,
Беу, кең жалған! Көрінді талай белес.
– Осыларда құштарлық жоқ па? – деген,
Беген бауырын қуантқан орады елес.

Еркелене тістескен жабағыдан,
Еркін оза шапқандай ала құнан;
Қосақ қағыс түскендей құтты арнаға,
Күй үдеді мың мәрте манағыдан.

Көш ұшында
Құйғыта желген батыр,
Қанжығаға түлкісін теңдеп жатыр.
Қыз дел-сал боп шаттықтан әлсіресе,
Сәулелі үндер сыбырлап емдеп жатыр.

Орай берсін қашанғы удай мұңға,
Түзелді ғой сыбыры Құдайдың да.
Кейде терең теңізге батып кетіп,
Қайта шалқып, күй шықты кең айдынға.

Сұлу ырғақ
Жан құштар жетті лебі,
Сал домбыра күй-шаттық төккіледі.
Қос жүректі қоскандай тәтті күймен,
Тәттімбеттің жарқ етті өткір өңі.

Күйі – теңіз, жағасы – асқар шыңдай,
Күйші – кеме көрінді аққан тынбай.
Малқарадан ес кетті біржолата,
Жаңа күйі қоймады таң қалдырмай.

Ғашық күйдің әп-сәтте өрілгенін,
Қыз байқады ашқандай көңіл кенін.
Домбырасын алдына қоя салып,
Басын иді білдіріп жеңілгенін.

Тыңдаған жан дүрлікті шыдай алмай,
Мұндай сәтте тынар ма ұран салмай?!
Бата берсе үлкендер екеуіне,
Жастар у-шу, қиқулап тұрған талмай.

Малкараға Тәттімбет тақап барып,
Беттен сүйді оңдап бір рахаттанып.
Алғыс айтты күйқұмар сұлу қызға,
Тұрды сонда қос жұлдыз қатар жанып.

Есіл – Нұра көктемде қосылғандай,
Әму мен Сыр жарыса жосылғандай;
Тәттімбеттің төбесі көкке жетті,
Кіл таза күй қайтсін-ау есін алмай.

Бірақ күйші есті ғой инабатты,
Қуанышты тежеді мың қабатты.
Елге қарап еңселі сөз бастады,
Кәрі-жасты өзіне бір қаратты:

– Ашылмаған қауызың тап-тазасың,
Тізгін тақап алдың-ау жан мазасын, –
Деді сонда Тәттімбет, –
Малкара емес,
Бұдан кейін мен үшін Айзадасың.

Асыл есім әрі Ай, әрі Зада.
Таңдап берсем, неге деп талқылама.
Тап осылай атамай шыдау қайда,
Әрі сұлу қыз болсаң, әрі дана... –

Деп Тәттімбет ғибратты сөзін таңдап,
Дүбірлетсе
Жұрт шулап кетті жалғап.
Нән табыстың туғаны осы күй ғой,
Дәл сайыстың соңында қызға арнап.

Күй сайыста өнері артылған күй,
Құштар жүрек буына қарпылған күй.
«Сылқылдақ» деп аталды сол арада,
Аруақ қолдап, тағдырдан тартылған сый.

Айлы кеште қам көңіл елжіреген,
Думан қызды көп тосып, ел тілеген.
Екі күйші ойнауға «Алтыбақан»,
Қояндының кешінде келді кезең.

Махаббат назы – «сылқылдақ»

Аспандағы айдың да орағына,
Кемпіркосақ қызыл, көк жолағына;
Саумал сағым, қыз мінез желіңе де,
О, туған жер! Құштарлық орады ма?!

Киік көрсем кияда дара желген
Қыран ұшса құс шолып Алакөлден;
Бәрі аумайды керемет күйші қыздың
Ақ жүзіне сән берген қара меңнен.

Аймақтағы думан-той, шілделікті,
Жай таппады, қос жүрек бірге күтті,
Сауық кешті салушы ек тым созбаға.

Тағдырыма айтатын алғысым көп
– Тәттімбет пен Малқара айтыссын, – деп
Сәті түсіп жалынды қыз-бозбала.

II

Сәті түсіп жалынды қыз-бозбала,
Салғаным жоқ сылқымсып тым созбаға.
Көңіл құсы құйқылжып, күй сыбырлап,
Ағын келді көктемде мұз козғаған.

Жауап тапса жаттаған қырық күйім,
Қызға арнап шығардым қырық бірін.
«Сылқылдақ» деп атап ем сәт оралып,
Қолдағандай аруақ, қырық пірім.

Құлын шабыт тебірентті өзі мені,
Сүттей аппақ баурады сезім селі
Көктемдегі ұқсаған құс үніне.

Білдіргенде ерекше сүйгендігін,
Мінезіне мың алғыс үйген күйім,
Ол – жанымның сыбыры үкіліме.

III

Ол – жанымның сыбыры үкіліме,
Ол – таңдану ғажайып бітіміне.
Туды тарту Кереку сұлуына,
Туды ескерткіш қос жүрек лүпіліне.

Ол – татулық белгісі туындаған,
Қайталанбас ғажайып ғұмыр маған.
Күй – жәдігер, махаббат хабаршысы,
Қоңырауы жүректің шырылдаған.

Жүзі жанып ару да мұңсызданып,
Кірпік қақпай талмаурап, тілсіз қалып
Күмбірлетті ырғалмай тым тез ғана.

Жеңешесі сұқ көзден сақтағанда,
Дыбыс түгіл тыныстьі шақтаған ба,
Түсуші еді тілінен бір сөз ғана.

IV

Түсуші еді тілінен бір сөз ғана,
Тыңдай қалды сол сөзді гүл қозғала.
Тау бұлағы секілді сылқылдаған,
Күй тыңдады қызықшыл қыз-бозбала.

Әуезденді айтуға тілім жетпей,
Мың толқытты құлақтан үні кетпей.
Тық-тық қағып, кезім ғой қыңқылдаған,
Мен қайтейін сол сәтті ғұмырлы етпей?!

Қыздан ескен аршалы самал қандай?!
Сол жұпарды татуға жаралғандай
Асықтырды-ау сұлу жаз келер кеші.

Онсыз жұтқан ауырлап ауасы да,
Қамаулады құсалық дауасы да
Мөлдір сезім әл беріп көленкесі.

V

Мөлдір сезім әл беріп көленкесі,
Көкейіме құйылды күй еркесі.
Жалбарынған сыбырым естілгендей,
Күй тәңірі бұйырды сүйер кезі.

Күй төгілді неше ерке, неше шымыр,
Неше заман естілді, неше дүбір?!
Сал домбыра көңілді көтергенде
Санамадым өткенін неше ғұмыр.

Күн батқанда жазғы кеш жұтқан нұрын,
Зәру зәмзәм татушы ек жұрттан бұрын,
Тіршіліктің ашқандай жаңалығын.

Жаратылған жасырын сырласуға,
Бір ымыртты теңесем мың ғасырға
Бұдан артық рахатты табады кім?!

VI

Бұдан артық рахатты табады кім?!
Бүлкілін-ай үлпікер тамағының.
Қол сілтеген секілді жан бауырады,
Ақ төсінде тербеліп қара бұрым.

Қасы қозғап кеткендей арман әнін,
Сылқыл қаққан дыбыспен жалғанамын.
Домбыра мен Айзада ажарына,
Кезек қарап кеңеліп таңданамын.

Ауа қандай, күн қандай жайма-шуақ?!
Сыңғырлайды сыбырлап айнабұлақ,
Туды жүрек лүпілі жетер кезі.

Інкәрліктің көп сырын анықтаған,
Күйге ынтық тілегің қанық маған,
Мен білетін өзіңсің ел еркесі.

VII

Мен білетін өзіңсің ел еркесі,
Ел еркесін аңсайды өнер кеші.
Біз күй тартсақ құлшынды тыңдаушы да,
Қалды ұмыт Қоянды жәрмеңкесі.

Сіңлісіндей көретін тату сені,
Акку ойнап алдыңа жатушы еді.

Дидарына ділгір боп өткен марал,
Жусан гүлін қолыннан татушы еді.

Құшағымда бергендей Құдай тынам,
Ұнайтұғын қолыма құлайтыныңа,
Үнге үлесті үміткер бала нұрын.

Ғашық ырғақ әсемдеп құйылысын,
Сылқым қақты өзіне сүйінішім,
Аққұба қыз, қара көз, қара бұрым.

VIII

Аққұба қыз, қара көз, қара бұрым,
Көрмесі едің махаббат сабағының.
Күрке талдың саясын аңсатасың,
Тар көрініп киырсыз дала бүгін.

Күйім сарқып сырымды бітірер ме,
Бітірер деп күнім жоқ күтінер де.
Мен шалқысам толқыған ере кетіп,
Күйші қызды паш еттім бүкіл елге.

Сәресіден жол іздеп бара жаткан,
Сен таңшолпан жарқырап маған аткан,
Тың сарынсың сылқылдап сырғақтаған.

Арманымды ұлғайткан аққуымсың,
Желбіреткен махаббат ақ туымсың,
Сенен асыл туар ма сымбатты адам?!

IX

Сенен асыл туар ма сымбатты Адам?!
Бағланы едің маралдың түн катпаған.

Көгілдірі аққудың көрінуші ең,
Ақ толқынның ырғағы құндақтаған.

Қою түнді ақ білек сұйылтқандай,
Құшағыма ыңғайлы иық қандай?!
Ақ төсіне ай нұры түсуші еді,
Алаканға ақ уыз ұйытқандай.

Сәуір-ғұмыр сол екен, арман ғұмыр,
Ерке күлкің есімнен қалмайды бір,
Келбетіңді ерекше лұғаттаған.

Түскеніңді «тұтқынға» сезбей қалып,
Қуанышқа болдың ба мендей қарық?
Кейпің қызық ботадай бұлғақтаған.

X

Кейпің қызық ботадай бұлғақтаған,
Ғаламатсың дәл қырық күй жаттаған.
Жеңіп кете жаздасаң сол мезетте
Өзіңе арнап төгілткен күй сақтаған.

Шертіп-шертіп созылта төккенімде,
Елестеттім Шыңғыстау бөктерін де.
Күй сылқылдап даусыңды еске салды,
Елестеді алғашқы өпкенім де.

Отты айналған мәз болсам көбелекше,
Сұлу едің жаралған жаны ерекше.
Түйін осы күй туған сезімдегі.

Құшақ жайып тұрғандай арайлы арман,
Жаутаң етіп жарылқап қарай қалған
Тұңғиыққа іңкәр ем көзіңдегі.

XI

Тұңғиыққа іңкәр ем көзіңдегі,
Жалғыз ауыз аңсатты сөзің мені.
Күй тартсаң да, ән салып, билесең де,
Мінезіңнен бір мүлтік сезілмеді.

Бірімізге біріміз «жаным құрбан»,
Дей бергенше, үн шалкып сағым қырдан;
«Егіз сері» атанып жүрер ме едік,
Сегіз сері келгендей сағындырған.

Жүзің жылы, ак күміс көрер көзге,
Жігіт аз ба тамсанған менен де өзге,
Сұлулығың деп бәрін сезінемін.

Қозы Көрпеш – Баяндай бітпес мұңым,
Атастырған жерің бар менен бұрын
Кездесудің іздесем тезірегін.

XII

Кездесудің іздесем тезірегін,
Кірпігім күй шерткендей көз ілемін.
Жан сезімін жасырып сыр бүктесем,
Тіршілікті көрер ем өзіме мін.

Қаяу көңіл күн кешер майдакоңыр,
Сенсіз қайда құс қанат жайған өмір?
Маңайыма қарасам мың құлпырып,
Мандайың боп кетеді жайнап өңір.

Айтқым келсе ак ниет, сырымды ашып,
Сен дегенде кетеді күйім тасып,
Үнің болып толкиды төңірегім.

Тағдыр салса түйінсіз оспағына,
Аз мезетке ризамын қосқанына;
Қайтем боска созбалап сөз легін.

XIII

Қайтем боска созбалап сөз легін,
Күй жеткізсін арыз-наз көбірегін.
– Әкімге күй керек пе? – деп сыртымнан,
Өсек тасып қаксайды төңірегім.

Килігуге қисынсыз құмарланған,
Озбыр көп қой көз алдын тұман шалған.
Өз басынан асырмау кісі өнерін,
Кей шендіге қатал заң, құранданған.

Акку қалқып арайлы жүр түсімде,
Шошу, үрку, сескену бар түсінде,
Мұңлы құстың ауыр ғой сезімдері.

Қойшы, Тәңірі, ұмыт боп қалды бәрі,
Есімде тек Қоянды балқұрағы,
Сыр таусылмас шын ғашық кезімдегі.

XIV

Сыр таусылмас шын ғашық кезімдегі,
Құмар еттің ғайыптан өзің мені.
Әрі күйші, әрі әнші, әрі сұлу,
Басылмайды жан баурап сезім селі.

Бірде молдау, сағыныш бірде азайып,
Үн қозғайды сиқырлы бір ғажайып.
Өнеріңе, өзіңе құштар жаным,
Көрсем дерттен қаламын шын тазарып.

Есіміңе еленделп балқып денем,
«Сылқылдаққа» сырымды саркып берем,
Саз сарыны кезі жок ала-құла.

Сол күйімді, ағайын, біліп қойғын:
Иірімін ізгі етіп іліп қойдым
Аспандағы айдың да орағына.

XV

Аспандағы айдың да орағына,
Сәті түсіп жалынды қыз-бозбала.
Ол – жанымның сыбыры үкіліме,
Түсуші еді тілінен бір сөз ғана.

Мөлдір сезім әл беріп көлеңкесі,
Бұдан артық рахатты табады кім?!
Мен білетін өзіңсің ел еркесі,
Аққұба қыз, қара көз, қара бұрым...

Сенен асыл туар ма сымбатты Адам?!
Кейпің қызық ботадай бұлғақтаған,
Тұңғиыққа іңкәр ем көзіңдегі.

Кездесудің іздесем тезірегін,
Қайтем боска созбалап сөз легін
Сыр таусылмас шын ғашық кезімдегі.

Жігіт сөзі

Көргенде сені,
Сал бойым катты дір еткен,
Ажарың аппак,
Жүректі кайта түлеткен,
Кос алмадай

Ұксас еді Акбөпем.
Аумайсыңдар
Қос қайыңдай бірге еккен.

Жаз емес жалғыз,
Жапырағы қаусап күз өткен,
Қайғымды жалғап,
Үш ұлым үйде күзеткен.
Өзіңді көрсе,
Шаттанар еді олар да,
Қарсы алып, сыйлап
Анаға деген ізетпен.

Атадық жылын,
Табылмас пенде сын еткен.
Алып шық мені,
Тас қараңғы түнектен.
Қайта оралған көктемім жалғыз өзіңсің,
Кездескен сәтте
Көңілге көркің гүл еккен.

Қартайған адам
Демессің мені күні өткен,
Жүрекке тізіп түсінші аппақ тілекпен.
Періштем болшы,
Әдейлеп келген пейіштен,
Қанаты сынған
Қыранды қайта түлеткен.

Өмірім алда
Болып тұр ауыр камалдай,
Сенімім сенде
Қамалға амал табардай.
Шіркін-ай, деймін,
Бірге кешсек жалғанды,

Өтер ек тату
Сейфілмәлік – Жамалдай.

Елтідім татып,
Жұтымын дәркәр дәрудің,
Қуаты қайтты
Қайғырып шеккен зар удың.
Тағдырым сенсің
Табиғат таңдап қоскандай,
Сөз жыға көрме,
Мен саған өте зәрумін.

Жүзіңе елтіп,
Жүйріктей жарау үдейін,
Жабығу өтсін,
Жадырап мен де күлейін.
Жарасып кетер
Ажарына ақжаркын,
Малқара емес,
Айзада деп жүрейін.

Өзіме сені
Алыстан аңсап телідім,
Аққуым болсаң,
Айдының демес мені кім.
Талабым таудай,
Бармақтай бақыт әкелген,
Болсаңшы менің
Жебеуші мәңгі серігім.

Қыз сөзі

Мәнісін тауып мақтайсың,
Жаратса Құдай нәзік қып.
Көрмеген туды шат маусым,
Жаныма мәңгі азықтық.

Махаббат лебін татынсам,
Ырқыңа көніп сенделдім.
Достасуға шақырсаң,
Қоштасуға мен келдім.

Аймақты даңқың түрленткен,
Төресі сенсің өмірдің.
Сәт туып тәтті сыр шерткен,
Базары туды көңілдің.

Бұйырған саған өнердің
Шегі жоқ деп толғаймын.
Мен үшін ертең келер күн
Сәтсіз-ау деп ойлаймын.

«Қызға сөзді кім айтпас,
Қымызды кім ішпейді?»
Мінезің мені мұңайтпас,
Ондай сөз еске түспейді.

Айтарым осы қоштасам,
Толтыру қайда толмасты.
Білемін, маған ешқашан
Өзіңдей пана болмасты.

Қолыңда қалған үш ұлың
Сескентпейді жанымды.
Үшеуін биік ұшырып,
Сындырмас едім сағыңды.

Сен еккен биік шынардың,
Тасасына қонар ем.
Оралып жұбы сыңардың,
Үш ұлға ана болар ем.

Басым бос болса, шіркін-ай,
Тап бүгін еріп барар ем.
Жарылқап бізді бір Құдай,
Ұл-қызды кезек табар ем.

Ағаттық кетсе, кешірім,
Тұр деме мені асығып.
Мен сенің тірі жесірің,
Анығын айтсам ашынып.

Күн кешсем канша күйбеңдеп,
«Сылқылдақты» тартармын.
Тәттімбет мені сүйген деп,
Айтудан келмес жалтарғым.

Тенселе көрме, бәйтерек,
Онсыз да жаным жаншылды.
Төленген құны ертерек,
Акку деп жүрсің аршынды.

Өтер бірге өрт кешіп,
Қорқамын аруақ, батадан.
Айтулы жермен серттесіп,
Қалыңмал алған ата-анам.

Болмысты зерле, Тәттімбет,
Осылай шешті-ау Жараткан.
Анығын айту – ақ міндет,
Мұнымды байқа кабактан.

Ұлғайтпа менің жарамды,
Онсыз да сөнбес құштарлық.
Меншіктеп алған маралды,
Жігітке етпе іштарлық.

Қызықтырмас дәулеті,
Ел бұзылар, дау болып.
Өскенбайдың әулеті,
Өтеді бітпес жау болып.

Ерікті болсам кетермін,
Өзіңнен артық кімге еріп?..
Ойлай-ойлай өтермін,
Сағыныш серік күн көріп.

Ертең де, жаным, бүгін де,
Айтқаным кетпес теріс боп.
Орныгар жүрек түбінде,
Өкініш тас беріш боп.

Өңім түгіл түсімнен,
Бір шықпасаң не етермін?
Жаным түлеп, ішімнен
Ғашығым бар деп өтермін.

Бұйырмаса өзіңнен,
Күйіңнен ләззат татайын.
Қарындас, сыйлас сезіммен
Тәтті аға деп атайын...

Сөз бітті жеткен бабына...
Тәттімбет сонда бөгелмей,
Құшақтап сүйді тағы да
Бір жөні болар дегендей.

Күш атасын танымақ,
Құнанбай не етер қызынса?..
Кешірмес бірақ аруақ,
Ел арасы бұзылса.

«Ел арасы» дегені –
Қиын екен шынында.
Ішінен айтты: «Кемені
Бұрайын баска киырға».

Дүйім жұрт қайтіп білмесін,
Жеңгесі білген жорықты?
Құлаққа қалай ілмесін,
Жәрмеңке толы Тобықты?

Күй сайыс тапты жүгініс,
Тыңдаған көңіл толғандай.
Туды бір ғажап құбылыс,
Мәңгілік аңыз болғандай.

Қайталап қауым тамсана,
Жаңалық жатпас жөргекте.
Малқара болды Айзада,
Таратты достар жер-көкке.

Қиямет мезет жанды алған,
Айықпас дерт боп қоныпты.
Айзадаға арналған,
«Сылқылдақ» пісіп-толықты.

Ұры сөз желмен жарысқан,
Тобықтыға жетіпті.
Атасқан жері алыстан,
Аз күнде алып кетіпті.

Ақбөпе мен Айзада
Күйігі бұзды көңілді.
Сағыныш толқып беймаза,
«Қосбасар» күйлер төгілді.

Жолықты ойда жоқ күдік,
Шыдасын оған қай сана?
Ақбөпе жолы – мәңгілік,
Тірідей кетті Айзада.

Қар түспей жасыл із кетпес,
Өрт шарпып өтті көгалды.
Ақбөпесін іздетпес
Айзада солай жоғалды.

Ел аман, жұрт тыныштa
Жүрегі катты тоналды.
Кім білсін, жұт па, ырыс па,
Тұңғиық күйлер оралды.

Дыбыстар егіз боздайды,
Жаңаша каркын қабылдап.
Елдің мұңы еңіреткен,
Үр жаңа күйлер ағындап.

Есім ана

Шын досына сырын айтар ер жігіт,
Сенісер де кең сөйлесер тең жүріп.
Ашық көңіл ақтарады арманын,
Шат көңілден өтсе мұздак сең жүріп.

Қасіретін бөлісе алмай еш пенде,
Ұксады өмір как жүректен тепкенге.
Билік-байлық, атак-данкың косылып,
Махаббаттың жұмағына жеткен бе?
Шүкір, тоба.
Мәңгілік дос теліді,
Ол – домбыра, колында жан серігі.
Жер бетінде

Жақсылықты паш етіп,
Жат қылықтан тітіркенді, жеріді.

Сұлу көрді ғаламаты әлемнің,
Сайрандады,
Маукын басты пәлен күн.
Аяк жағы коштасумен біткен соң,
Әттең, дүние-ай, сәні кетті сәлемнің.

Жәрмеңкеден күйзелді де торықты,
Жарк етті де
Жок болды ғой, соны ұкты.
Жақсымбет пен Беген және Жұдырық,
Үшеуімен онашада жолықты.

Айтты сырын көкей тесіп қалмаған,
Бұза алар ма жүрек пішкен заңды адам?
Деді күйші:
– Бүгін алып кетер ем,
Дүйім елде қызым да жок таңдаған.

Күй байланса көзге оралған кестеге,
Сан ойландым ерте тұрып, кеште де.
Акбөпеден айырылғалы жыл өтті,
Көкейіме келмеуші еді ештеме.

Құран окып,
Елді жинап ас бердік,
Құрмет еттік,
Көзден аккан жас көрдік.
Енді, міне, бой көтеріп кайтадан,
Сұлу қызға көз салуды әс көрдік.

Араласам қара жер, көк аспанды,
Естімеппін құлак түріп баска әнді.

Енді білдім...
Қанша іздесем таппаспын,
Ақбөпе мен Айзададан асқанды.

Асу қайда?
Жету арман оларға...
Тым болмаса мінезі ұқсас болар ма?
Үйде отырған үш ұлымды ойлаймын,
Ана керек, пана керек соларға. –

Сонда Беген әңгімеге кірісті:
– Ниетің жөн ақылдасқан бұл істі.
Айдын көлге
Жылда аққулар қонады,
Пенде алмайды Алла берген ырысты.

Жақсы болар өзіңе де сақтаған,
Шапағат-құт ертең туар ақ таңнан.
Ел арусыз, ер қарусыз болмайды,
Қыздар аз ба ақ тілекпен баптаған?!

Сәтсіздік жоқ.
Рухыңды тік ұста.
Махаббатқа кедергі көп Шығыста.
Сәтсіздік жоқ.
Бәрі де өмір сатысы,
Басқа қызды ал ақ жүрекпен ұғыс та.

Сәтсіздік жоқ.
Бәрі де өмір елеңі.
Күтіп тұр ғой
Жолда артықша белеңі.
Маңайдағы еш пендеге келіспей,
Ол да сені тосып үнсіз келеді.

Өмір сырын
Десең сарқып, дос, ұқтыр,
Үрейленбе,
Қыз кетті деп шошып құр.
Сәтсіздік жоқ.
Жан толқуы өтеді.
Шын бұйырған
Адал ару тосып тұр.

Саған келген қуаныштың біреуі
Тегін келмес.
Ол тағдырдың тілеуі.
Содан болар,
Самғай түсер биікке,
Шері қалың ойлы күйлер орманы.
Аз қуаныш,
Көп реніш шексең де,
Қызды ауылға соғып өтсең болғаны.

– Сөзің жақсы,
Ғақылың жоқ бояма, –
Деп бастады күйші өңі ояна. –
Бегешім-ай!
Шекпен емес,
Шен де емес,
Махаббатта саты деген бола ма?!

Ғашық жардың ерте кетті – оңдысы,
Жүдеу тартты онсыз тірлік болмысы.
Маған керек
Үш ұлым мен өзімді,
Адал сыйлар, ар-ұяты мол кісі.

Шырақ өшсе өзің бірге өшпейсің,
Өмір – сайыс

Рұхсат бер, кеш дейсің.
Өз түтінің көкке өрлеп тұрғанда,
Ата-анаңның колына енді көшпейсің.

Дүниеден өтіп бара жатырмыз,
Өмір біреу,
Десек те біз батылмыз.
Бір жыл өтті.
Бұрыл десең бұрылам,
Қай ауылда тосып отыр мені қыз? –

Сонда Беген
Сөзін тура бастады,
Осы еді ғой серті әуел бастағы.
Деді:
– Сені бұйрығымен Тәнірдің,
Қыз тосып жүр
Дәл он жеті жастағы.

Шындық осы:
Түлкібайдың қызы бар.
Есім сұлу құмар етер жүзі бал.
Ал әкесі бай кісі емес, бірақ та
Ақылына данышпан да қызығар.

Талай тарлан құда түскен жолықты,
Мысы құрып,
Өрелеспей торықты.
Берді әкесі перзентіне рұқсат,
Кім де болса
Өзі таңдар болыпты.

Сұлулықта шек жоқ екен, шіркін-ай!
Ажарына ақыл, мінез, ғұрпы сай.
Екі досың, інің тілек етеміз,
Бұйыртса екен соны саған бір Құдай.

– Ұнаған қыз Бегешке
Би-Фатима емес пе?
Жолда көріп өтеміз,
Қызықпай бос елеске.

Рулары – Байбөрі,
Бізге құтты сай төрі.
Ақ коянды қағады,
Менен артық қай бөрі?! –

Деп қағытты Тәттің сонда шаттықтан, –
Дұрыс, – деді, – туды сезім сәтті ұққан.
Түлкібайды ақылды деп естігем,
Жаным аулақ есті адамға жаттықтан.

Үшеуіне айтты сауал-тілегін:
– Неге қатты соғып тұр? – деп жүрегім.
Сөзбен дәлдеп, кимылмен де жеткізді,
Приставтың хат тапсырған реңін.

Әлде сұрақ,
Әлде шамдап от салған,
Айтқысы кеп бірдемені тоқталған.
Күле қарап
Көзін қысып сары орыс:
– Көкшетаудан...
Кенесары... – деп қалған.

Хан Кененің қарындасы Бопайдан
Хат келіпті,
Сокпас назы оңайдан.
Мұның бойдақ жүргені ол біледі,
Үміті зор, қыз да болса сақайған.

Жұдырық сонда әндетті,
Ән ырғағын дәмді етті.

Есім қызды мақтаумен,
Нысанаға дәл жетті:

– Қатын алма төреден,
Келеді олар тебеген.
Қатын алсаң төреден,
Болдым дей бер көбеген.

Төреден қатын алғаның –
Бағусыз қалар мал-жаның.
Төбеңе мініп алған соң,
Оңдырмас Құдай ар жағын.

Төреден алсаң қатынды,
Есіңнен өшір затыңды.
Бопайдың байы атанып,
Жоярсың өз атыңды.

– Жетер, – деді күйші сонда күлімдеп,
Кетіп қалды біраз жерге біріндеп. –
Айтқаныңның келе қалса ширегі...
Жолықпасын еш адамға бұл індет.

Қара қанды жаудырдың-ау,
Жаудырдын...
Қаумалаған қалың бұлтқа шалдырдың.
Содан кейін...
Құдай беріп, нұр құйып,
Келгені де елге жылы жаңбырдың.

Жел шақырдың қабырғамнан өтетін,
Үйдің қырсық бір басыма жететін.
Ол жақсы ғой
Арайлы таң атарда,
Түн көрпесі коюланып кететін.

Бәрі дұрыс!
Жан бауырым, достарым,
Тез татындым сөздің дәмді оспағын.
Кеттік! – деді, –
Тамашалап қайтайық,
Түлкібайдың қызы мені тосқанын.

Ет-жүрегім толды ыстық сезімге,
Ойлаушы едім
Оқта-текте өзім де.
Көргенім бар Есім қызды елінде,
Тым кішкентай
Уыздай жас кезінде.
Бір арайлы таң атады мен білсем,
Үш ұлыма ана керек...
Кең жүрсем.
Жақсымбет-ау, мен тұрармын сөзімде,
Құдалыққа әкемізді көндірсең.

– Кішкентай қыз өспей ме?
Қос алмасы піспей ме?
Марқа қозы маңырап,
Қолға жылдам түспей ме?! –

Деп Жұдырық, –
Толқып кетсе жүрегің,
Ал аттандық, тез табайық бір емін.
Қазанғаптай асыл әке қолдайды,
Әкім-күйші ардақты ұлдың тілегін. –
Тағы-тағы жақсылықты үймелеп,
Ағындатты әзіл сөздер легін.

Болған істі созбайықшы әріге,
Құдай оңдап,
Келді тілек бәрі де.

Түлкібайдың қызы Есім тамаша,
Таң қалдырды акылы да, сәні де.

Кім қызықпас кардай аппак етіне!
Қос алмасы-ай! Бөлген төсін екіге...
Қызық екен күлген кезде жымиып,
Түскен ұя ак құймактай бетіне.

Ак маңдайы
Ай үніліп түндікке,
Ұмсынғандай
Тағат таппай күндікке.
Мейірімді екен жүзі қызыл шырайлы,
Маңғаз күлкі шакырып тұр бірлікке.

Бойы ыкшам,
Құстай даяр ұшуға,
Ыкшам иык
Ынғайлы екен құшуға.
Жарк еткенде ак кеседей жанары,
Тірі жанды салар ынтык кысымға.

Ак білегі
Ак күмістен құйғандай,
Акку мойын, бұлбұл көмей үн кандай?!
Нұр жүзінен төгілгенде шапағат,
Өзі үнсіз,
Көзі сөйлеп тұрғандай.

Ат шалдырып Түлкібайдың елінде,
Шын серпілді күй төгілтіп серің де.
Беген тапты түсер үйдің ретін,
Тез кездесер Есім кыздай керімге.

Хабар салды болады деп күй тойы,
Ел жиналды, өнерпазға үй толы.

Кешкі қызық алтыбақан кезінде,
Кездесуге сәт бұйырды бұл жолы.

Аялады алақанға салғандай,
Шыдау қайда балдырғанға таңданбай?!
Сәт те туды тал ішінде жолығып,
Жаны құштар қыздың сөзін алғандай.

Әкесіне келіп айтты тартынбай,
Би шаттанды қолға түсер алтындай.
Қазанғап пен Тәттімбет кеп сөйлесе:
– Құдалыққа барам, – деді Алшынбай.

Ақсақалдар уәдеге тең жетті,
Ем табылды басатұғын сел-дертті.
Дәл сол кезде Алшынбайдың алдында,
«Сылқылдақты» ерен-ғайып желдетті.

Тау бұлағы секілденген ашық үн,
Алшекеңді шын толғантты ғашық үн.
– Құдалыққа барғанда тарт бұл күйді,
Түлкібай да білер әуез асылын... –

Деп Алшекең құда түсіп құрметпен,
Асыл аға құтылды зор міндеттен.
Тәттімбеттің күйі, әні, әр сөзі,
Төбе бидің жан-жүрегін гүлдеткен.

Інісі ғой таң қалдырған жасынан,
Атқа құмар, күреске епті жас ұлан.
Ас пен тойда салып қояр сайыска,
Тастамайтын Тәттімбетті қасынан.

Күй тарт десе күйге елді қандырар,
Даусын сүйді естір құлақ әнқұмар.

Ат ойынын көрсеткенде билетіп,
Есінді алып, жан құшырын қандырар.

Тез басылар талай асау шаңқұмар,
Санасы ояу түйсіктіні таң қылар,
Бәрінен де Алшекене ұнайтын,
Шешендігі жалғыз сөзбен шалдырар.

Зор құрметпен қыз ұзатты Түлкібай,
Есті кісі ақылға кен, құлкы бай.
Сөзге терең Алшынбайды сүйсінтер,
Кездестірді жақсы әулетпен бір Құдай.

Есім қыз да мадақтауға тұратын,
Тез көтерді күйші-сері қуатын.
Тәттімбеттің көкесегені осы еді,
Үш ұлына ана болып туатын.

Ел қуанды бір көргеннен Есімді,
Той-думан да емін-еркін көсілді.
Алшынбаймен қатарласып Түлкібай,
Мәртебесін төңірекке өсірді.

Ақылды ару пәк мінезі тараған,
Оған туыс, оған жақын – бар адам.
Кәрі-жасты таң қалдырды
Мейірбан,
Ақ көнілі, сүт сезімі балажан.

Есім ана
Еркелетті үш ұлды,
Құрсағынан шыққандай жан тұшынды.
Оятпа деп
Ұйықтап жатқан үшеуін,
Қорадағы құсты әрмен ұшырды.

Үш баланың бар қажетін ұғынды,
Аямады олар үшін шығынды.
Сол үшеуін шақпасын деп жоқ қылды,
Ызыңдаған үйде маса-шыбынды.

Оқудың да қырын-сырын ұсынды,
Ойын десе жасамады қысымды.
Балалар да жас ананың жан зекет
Пәк қылығын, ақ ниетін түсінді.

Жылы сөйлеп,
Сылап-сипап, наз артып,
Ақ қозыдай
Күтті үшеуін тазартып.
Жетім қалған үш баланың қайғысын,
Есім ана берді жылдам азайтып.

Қайта туды Тәттімбеттің өзі де,
Қараңдаршы Есімге айтқан сөзіне:
– Көп жұмбақтың кілтін таптың
Және өзің
Жұмбақ болып көрінесің көзіме.

Құдай берді,
Келді үш перзент тілегі,
Күйші досың жолбарыстай түледі.
Жанып кетіп,
Күлден қайта тірілген,
«Қиял құссың» – бақытымның тірегі.

Сені сыйлап
Өтер барша ғұмырым,
Жылы лебің – домбырада үзім үн.
Мені сүйген жүрегіңнің лүпілі,
Ұлғайтады екі ішектің қызығын.

Көріп сенің ашық, таза күлкіңді,
Төбемдегі қайғы бұлты іркілді.
Тірліктегі жұмақ төрі деп білем,
Ес кеткенше еркелескен бір түнді... –

Деп қағытып,
Шалқып-толқып сөз түйді,
Құшағына қысып қатты көп сүйді.
Содан кейін тербелгендей теңіздер,
Бастап кетті бұрын ойда жоқ күйді.

Есім сұлу жалықпаса күй тыңдап,
Туды өмірде көрген түстей сылқым шақ.
Сондай сәттің қызығына арналған,
Күй кербезі келді өмірге «Былқылдақ».

«Есім Ана» атап кетті ел іші,
Ақбөпеден болмапты еш кемісі.
Тәттімбеттің болды Есім өмірде,
Кең жайлауы, тірі көрген пейіші.

«Былқылдақ»

– Былқылдақ – төрім ардақты,
Жер жаннаты көрікті.
Қуғанда бабам қалмақты,
Қызығып назар бөліпті.
Осы аймаққа мен білсем,
Намыскойлық әкелді.
Жалғанда шалқып кең жүрсем,
Еліме байлық әперді.

Осы өңірде танылдым,
Жорға мен жүйрік не екенін.
Үлкеннен алдым тағылым,
Өзіңде, атамекенім.

Жұлдызға көкте қол жетті,
Құндыз да бойды жылытты.
Осында басар мол дертті,
Алғашқы күйлер туыпты.

Есім қыз тұңғыш көргенде
Бала еді кос өрімді.
Жүрекке жүрек ергенде
Былқылдақ көзге көрінді.

Мырзалық етіп ай-күнім,
Сұлуға балғын сеніпті.
Табиғат барша байлығын
Бір қызға жинап беріпті.

Піспеген әлі жемістің,
Жөн болсам дәнін тергенім.
Ән-күймен шаттық бөлістім,
Жадымда сол бір көргенім.

Тал бойы сұңғақ қайыңдай,
Мың караймын ерінбей.
Лебі есер тайынбай,
Былқылдақ жақтың желіндей.

Біздің жердің гүліндей
Келбеті ғажап бауралы.
Тұрса да жатка білінбей,
Жүректі жылдам жаулады.

Көрінді көзге жігерлі,
Білмесем де көп сырын.
Тіл тартқызбай жіберді,
Башпайға жеткен кос бұрым.

Өзгеден өзге бөлінді,
Жас кезім еді-ау, мас кезім.

Ақылы шексіз көрінді,
Жеткізер көпке аз сөзін.

Құлшынған қайрат мол кезде,
Қасына мүлдем қонар ем.
Айзада бар ғой ол кезде,
Әйтпесе, ғашық болар ем!

Айзададан айырылып
Жүргенде қайта кездестім.
Өмірде бар ғой заңдылық,
Жар етуге сөз кестім.

Оралсам сапар арнап бір,
Сәтті шақта жолықты.
Қос жанары жайнап тұр,
Тұлғасы балқып толыпты.

Шертіп, қақсам әлі де
Қос ішектің сыры сан алуан.
Он екі мүше – бәрі де
Қосуға күйге жаралған.

Сезімге түрлі батамын,
Серттескен келіп шешімге.
«Былқылдақ» деп атадым,
Арнаған күйді Есімге.

Еріндер естен тандырған,
Уылжыған уыздай.
Бір сүйсең құмар қандырған,
Шәрбаты саумал қымыздай.

Аша берді-ау маңдайын,
Күн сәулесі жылтылдап.

Бөксе жаққа бармайын,
Есіме түсер «Былқылдақ».

Мың әурелі састым көп,
Кеттім ғой елтіп тәніне.
Біржан салдың басқым кеп
«Жамбас сипар» әніне.

Жұп-жұмыр қос сирағы,
Құйғандай аппақ күмістен.
Қол салғым келіп қинады,
Мезетте бірге күліскен.

Елестейді алыстан,
Ымдасқандай «Былқылдақ».
Сәт қайда ләззат алысқан,
Күле бермей сылқылдап.

Көктемім қайта оралды,
Орнады іңкәр сәтті шақ.
Дерт шеккен көңіл оңалды,
Ашылды құштар шат құшақ.

Көргенде балғын төсіңді,
Қос ақ қоян жатқандай;
Жия алмай қалдым есімді,
Қос сандық күміс тапқандай.

Бетіңе басып бетімді,
Сүйгіштей бердім сұратпай.
Қан ойнап, қайрат жетілді,
Құштарлық оты шыдатпай.

Қос құшақ алғаш табысты,
Тұтанды жүрек шырағы.

Түзеді ескі шабысты,
Махаббат дүлдүл ыраңы.
Рахат пен ләззат таскыны-ай,
Қыз малшынды шаттыкка.
Көп тоскан екен,
Қайтсін-ай,
Шыдағандай аштыкка.

Құшырым кана өптім көп,
Армансыз еркін айкардым.
Тамаша ғұмыр шектім деп,
Маған да туды айтар күн.

Ой жүгіртсем сондайға:
Ғашықтық – жүрек бұйрығы.
Тәубе етсек, шіркін, болмай ма,
Шын ғашық – тағдыр сыйлығы.

Махаббаттың бергенін
Атай көрме күнә деп.
Күйлерім – жалғыз сенгенім,
Жанымда арман жүдә көп.

Есім-ау, мені көп сүйіп,
Серік боп берік жүре бер.
Қиналған кезім ок тиіп,
Тез өтті, еркін күле бер.

Келбетің естен кетпейді,
Көзімді ашып-жұмсам да.
Өзіңе сұлу жетпейді,
Қызығың азық мың таңға.

Басқаға көңілім мәз емес,
Жүрердей мәңгі тірек боп.

Сымбатты ару аз емес,
Өзгеде сендей жүрек жок.

Көбірек сені мактасам,
Көңілде түйін шешілсін.
Күйіме косып хаттасам,
«Ел Анасы» – Есімсің.

Қуанғанда, Есімім,
Күлгенің қызық сылқылдап.
Таркады кешкен есіл мұң,
Күй сыры осы «Былқылдак».

«Бес төре»

Омбыға губернатор шакырыпты,
Санатка ілікті өнкей заты мыкты.
Орта жүз шынжыр балак шонжарлары,
Ат сайлап, әбзел камдап тартыныпты.

Сыйлауға ак патшаны жарлык келді,
Әкелді құлакка үні канык желді.
Төбеге жай түскендей елді ойлантып,
Ауылға сауын салып салык келді.

Құрыған хандык туы казағымда,
«Тәңір ісі» деп жориды азабын да.
Орыска карсы тұру деген ұғым
Кететін судай сіңіп таза құмға.

Айкасып Исатайдың Еділдегі,
Жайыкта жазатайым жеңілгені;
Қалың ел кабырғасын кайыстырды,
Жылкыдай ығып кетер тебіндегі.

Қаншама ұмтылса да кісілікке,
Төрені ел шаршады түсініп те.
«Жуас ат қатты тебер» дегендейін,
Махамбет көнбей өтті кішілікке.

Япыр-ай, осы сырды ұққаны ма,
Шынғыс хан өшірді ізін жұрт алдында.
Қалт етпей қазақ жерін түгел алды,
Өзінің билеп-төстер ықпалына.

Хандық жоқ, елдік те жоқ, міне, ғажап,
Көбейді шен мен шекпен алабажақ.
Оязда, дуанбасы, болыстықта,
Жарқ етті некен-саяқ қара қазақ.

Старшын, болыс, тағы сардарыңды,
Өзі атап, ел сайлайтын заң дарыды.
Дуанның басшыларын ояз таңдап,
Бас тізгін жоғарыда қаңтарылды.

Бұл да бір ой жүгіртіп ұстар шындық,
Жасайды шенге қазақ құштар құлдық.
Бұлқынып жүрген кезде бұла серi,
Бұйырды Тәттімбетке старшындық.

«Бала би» деп атаса заты мықты,
Өнерпаз күйші болып аты шықты.
Елгезек, әділ, сергек, алғыр жігіт,
Көксеген тірі жанға адалдықты.

Береді-ау Алла, шіркін, бергеніне,
Қанықты елде аңыз-жыр кеніне.
Заманға сәйкес алған білімі бар,
Күйші-әнші төгілтеді термені де.

Жасынан ойлы, әділ, ұлағатты ісі,
Өзі де тірі пенде сымбаттысы.
Есіне бір көрген жан мәңгі сақтар,
Осы деп пір тұтарлық қымбат кісі.

Қара мұрт, дөңгелек жүз, жазық маңдай,
Көзі өткір, ақ-қарасы анық қандай?!
Дембелшең, орта бойлы, жүзі жылы,
Ішінен жүз кісінің танытқандай.
Сезімтал, ширақ, сергек жігіт екен,
Тұра алмас жарқ еткенге шабыттанбай.

Байқа деп саясатты айналаңнан,
Қозғаған Қазанғапты қайран арман.
Өскенбай Құнанбайды жетелесе,
Ертерек Тәттімбетті қайрап алған.

Сыйлайды ел сыйласа, елін кісі,
Ұлының осал емес тебінгісі.
– Түбінде болар, – дейді – осы балам,
Нұрбике-Шаншардың ең сенімдісі.

Осы еді жүрегінде оты бары,
Жөнді іспен аз нұсқаны толтырады.
Билікке жұрт көзінше салып қойып,
Оңаша ой құрасып отырады.

Болғай-ақ алды жарқын, арты құтты,
Әйтеуір, бір үлкен жол ашылыпты.
Жиынға жас та болса
Старшын деп
Ұлықтар Тәттімбетті шақырыпты.

Сыйлауға елдің ноян жақсыларын,
Омбыда губернатор тартты барын.

Дуылдап би мен төре
Көзбен көрді,
Сібірдің ерте оянар жазғы таңын.

Жан болмас ақиқатты шүбә қылған,
Шыңғыс бар Абылай ханның ұрпағынан.
Баскарып алыс Аманқарағайды,
Айырылған сал Сырымбет тұрағынан.

Бұл Омбы оның жарты Отаны да,
Алған жер шен мен шекпен, оқаны да.
Жасынан жалт караткан көрген жанды,
Осында шәкірт боп жүр Шоқаны да.

Қазақтың ауыр халін ұққан кезі,
Айбынды еміс-еміс шыққан сөзі;
Ішінде Кенесары оқшау отыр,
Хан емес, қатардағы сұлтан кезі.

Жамантай, Құсбек төре Бөкейтегі,
Келіпті Қаркаралы «дөкейлері».
Мұса бар Шорман ұлы,
Ақындар бар,
Арызын айта білер көкейдегі.

Аталса елдің жаңа дуандары,
Өтейін таныстырып бұдан да әрі.
Отырды Орта жүздің
Қазанғаптай,
Алшынбай, Құнанбайдай жуандары.

Генерал тізді талай міндеттерді,
Кейде әзіл, кейде терең зілдеп терді.
Жарлығын «жарты патша» талдап жатыр,
Өзінше жарлық етіп тіл жеткенді.

Дәу орыс екі көзі ойнақтаған,
Мес қарын дел-сал екен бой бақпаған.
Топ жарып еркінсіген сөзі қызық,
Өзі айтып өзі күліп ойлатпаған.

Бокалды тастай салып балдай татыр,
Әндетіп бар казакты алдап жатыр.
Басқан соң операдан арияға,
Ар жағын тың бұйрықпен жалғады ақыр.

Дүние-ай, жел болсаң да келер-кетер,
Қазағым күй боздатып, өлеңдетер.
Жол тиді әннен бұрын домбыраға,
Ұға бер, болса егер өрең жетер.

Шертпе күй жүрек сырын дестеледі,
Тыңдайсың елтіп, әрең ес келеді.
Тәттімбет тартты сонда
Жұртты ұйытып
«Сылқылдақ», «Қашқан қалмақ», «Бес төрені».

Кең құлаш өмір сырын тереңдетті,
Тарихтан неше сарын белең де өтті.
Бірде орыс, бірде казак, бірде төре
Жүргендей көз алдында елеңдетті.

Ашқандай ойлағанға ерен жолды,
Айкарды күй жөнімен оңды-солды:
– Қазақтың мүшкіл халі түзеледі,
Ұлыққа ақыл бітсе... – деген болды.

Жас Шоқан орыстарға түсіндірді,
Төреге тиген таяқ күшін зілді.
– Елде бар күйшіліктің көсемі, – деп,
Сүйсінген генералдың құлқын білді.

– Музыка таныс етсе еліңізбен,
Күйің дос етті, старшын, мені сізбен, –
Деді де сыйға тартып қолшатырын,
Генерал кетіп қалды келген ізбен.

– Соңғы күй буын шашты ыстық қанның,
Көңілі қобалжыды үнді ұққанның.
Әуезің құтты болсын! Аруақ қолдап,
Туып тұр зор биікке сен шыққан күн.

Шыныңды айт! Осы күйге ашқызып тіл,
Зілің бе, әзілің бе мәңгілік бұл?
Негізін түсіндірші, – деді Мұса,
Садақтан шыққан сайгез дәл тиіп тұр.

Тәттімбет сонда тіл қатты,
Әдемі әуен тыңдатты.
Әндетіп бастап сыпайы,
Сөз айтты ойлы, лұғатты:

– Бұл күйдің аты – «Бес төре»
Бізге де кірді ес, төре.
Халқымның халін түсініп,
Ашылған осы кез, төре.
Қалың ел шеккен зардабы,
Таркамас киял-арманы;
Ашынған-жүрек, ащы мұң,
Күйімнің осы бар мәні.

Тудырып түйе түймеден,
Бейсауыт кетпес күй деген.
Не көрді қазақ деп отыр,
Заманда төре билеген.

Өндіріс құрып, кент салмай,
Елдіктен қалған халықпыз.

Егін егіп, кен қазбай,
Мал соңында қалыппыз.

Бұл күйдің аты – «Бес төре»,
Шындықты айтар кез, төре.
Мың сақка елім бөлінді,
Тік кетсе күйді, кеш, төре!

Күйшінің ұнады ма жол ашары,
Санқ етті сонда топтан Кенесары:
– Шырағым, күйің жақсы
Бірақ байқа,
Мен емес төрелердің бір нашары.

Болса егер бос келемеж тапқан сарын,
Біржола тынар еді тіл мен жағың.
Ойлапсың елдің қамын
Жас та болсаң,
Бабалар сыйлағандай аруағын.

Дәл келдік биік жартас құламаға,
Жолықтық төре осындай сыбағаға.
Бас жағын шатып-бұтып кетіп еді,
Түзеді соңғы сөзін мына бала.

Қамы емес қара бастың қарбаланған,
Сөзі дұрыс,
Қалды қазақ бар ғаламнан.
Жығылғанға жұдырық
Хандық өшіп,
Бөліп-жарып күн туды пайдаланған. –

Жалғады сөзін Кенекем, –
Домбыраңды бері әкел.
Байыптап сөйлеп байқайын,

«Бес төре» сырын айтайын,
Түзелсін, күйшім, мерекең!

Бұл күйдің аты – «Бес төре»,
Тыңдаңдар, шымқай мес төре;
Халықтың қамын ойлайтын,
Келді ғой бүгін кез, төре.

Ескіше хандық құрыды,
Елдіктің қалды жырымы,
Ертелі-кеш соны ойлап,
Жанымның кетті тынымы.

Бұл күйдің аты – «Бес төре»,
Көзіңді жылдам аш, төре.
Әйтпесе, ертең тесілер,
Бітсе де саған тас төбе.

Қанағат бітпес тоймаска,
Бірігіп шық қолдас та.
Ел дегеннің қашанда,
Өз хандығы болмас па?

Озбырлық ойдан тазамын,
Айтарым шерлі, мазалы үн.
Тікелей патша басқарса,
Кетеді құрып қазағым.

Шынымды айттым сырласка,
Сол үшін, кане, ұр баска.
Жан пида жасап ел үшін,
«Бес төре» сертте тұрмас па?!

Бұл күйдің аты – «Бес төре»,
Қымызға болмай мас, төре;

Ак сүттей таза шындыкка,
Екі көзді аш, төре.

Санала, төре, санала,
Сарынын күйдің сарала.
Билік құрам деп тұр ғой
Төре менен караға.
Есі бар екен күйшінің,
Дер кезде түскен араға.

Бұл күйдің аты «Бес төре»,
Кіреді қашан ес, төре?!
Бар қазақ басын қоспаса,
Күнәдан шықпас еш төре.

Ескіні, төре, септеші,
Жаңалық айтсам жөптеші.
Орыстан үркіп ел болмай,
Оркоян болып кетпеші.

Абылай ханша шамданып,
Қасымдай тұрмын шаң қағып.
Елдің басын косарлық,
Майданға жүрмін камданып.

Найзағай дүркір жыракта,
Келеді дүбір құлакка.
Түстің деп тұр ғой казағым,
Айқаспай шықпас сынакка.

«Бес төре» күйі ырғалған,
Шындықты айтты бұл жалған.
Күй көтерген камшыдан,
Бір төре жок құр калған.

Мені де кетті ақсатып,
Сүйекке тиді қақсатып.
Бәрінен қатты батса екен,
Жүргендерге тақ сатып.

Күй жалынды өрт сіңген,
Достасар өжет сертшілмен.
Жорықта серік күй екен,
Шеріне калың тер сіңген.

Жинамас қиқым-сиқымды,
Күй астарлы, сиқырлы.
Санама ауыр ой салып,
Заматта тыйды күлкімді.

Мың толқысам мен бүгін,
Сілкінер еркін келді күн.
Көтеріп тұр, Тәттімбет,
Бұл күйің тарлан ер жүгін!

Айқын шықты пейілің,
Әділдік пен мейірім;
Қазақка баткан шанышқы,
Намыска тартты зейінің.

Қатты айтсам жаса төзімдік,
Тәтті айтсам үндес сезімді ұқ.
Өршіте бер, өрлей бер,
Бар екен үнің өзіндік.

Уытты оймен, досым-ай,
Желдірте бер осылай.
Мен жорыққа шақырсам,
Өзің де қосыл шошымай.

Бұл күйдің аты «Бес төре»,
Бәрі де саба, мес төре.
Қазақтың қамын ойламас,
Менен де басқа еш төре.

Сезбесе жөнін оң істің,
Келмейді, төре, болысқым.
Аткыла күймен, Тәттімбет,
Шығарып есін орыстың.

Тыңдап қал, төре, тыңдап кал,
Күн туды сөзге бір тоқтар.
Осыдан артық кім күлер,
Осыдан артық кім боқтар?!

Сөйледі сонда Шыңғыс шырай бұзбай,
Дөп айтты, күй маңызын құлай қызбай:
– Сен бізді, Кенесары, шаптай берме,
Құраннан, – деді, – үмітсіз құдайсыздай.

Артық сөз арандатпас зілі кімді,
Көрмеп ем көзге түртіп ілігімді.
Орысты жеңер күш жоқ,
Осыны ойла,
Құрисың қоймасаң бұл қылығыңды.

Жүрегім менің таза таң шығындай,
Тынар ма орыс бізді жалшы қылмай...
Қырылып қаламыз ғой қарсы тұрсақ,
Шілдеде бұршақ соққан көк шыбындай.

Талып тұр өзімнің де канаттарым,
Тақады кірмейтұғын санатқа күн.
Құр бекер құлшынғанмен іс бітпейді,
Сәт тосып, қолдамаса Жаратқаным. –

Жауапқа Кенесары жұлкынғанда,
Санқ етіп қарт Алшынбай ұмтылды алға:
– Қойыңдар бұл таласты, беу, ағайын!
Күш керек бастау үшін ұлтыңды алға.

Байтақ ел ұшырады тосын жайға,
Айлалы ақыл қажет осындайда.
Абылайды Бұқар жырау тоқтатты ғой,
Орыс пен қорысына қосылмай да.

Тыңдады хан Абылай туған зерек,
Шыдады қытай, орыс қысса кезек.
Ашылар бізге де сәт бақыт жолы,
Мырзалар! Үміт алда, шыдау керек.

Пәк сөздің
«Қарсыласып өлем» дейтін,
Беделі келді кезек төмендейтін.
Қазасы Исатайдың катты тиді,
Күш алды
Жауың «Қайтсем жеңем?!» дейтін.

Көксеген қара бастың есебін көп,
Дүрлікті кей қазағым көшеміз деп.
Іздеген жат жұрттықтан жерұйықты
Тартты ғой талай саңлақ кеселін көп.

Жегідей жесін мейлі есіл қайғым,
«Жорыққа», «көшуге» де қосылмаймын.
Басында атамекен мың толғансам,
Ішімде ыстық жасты жасырмаймын.

Қызғыштай жаз келгенде көлге бейім,
Қорғаймын кіргенімше көрге дейін.
Өзің біл, Кенесары,

Қой деп қайтем,
Орыспен айқасуды жөн демеймін.

Тап бүгін колда жоқ қой амал дайын,
Туып тұр зеңбірекшіл заман-ғайым.
Бірақ та
Заман-ғайып бұл емес қой,
Үмітпен келер күнге алаңдаймын.

Бикке құрып қалмас шығу деген,
Жүрмеспіз жылға куып бұғуменен.
Орыска қарсы шығу тең емес пе
Тірідей елді көрге тығуменен? –

Саңқ етіп,
Атып тұрды Кенесары,
Қауымды тыңдайтұғын емес әрі.
Ызамен қыска сөйлеп қысым етті,
Жарылып кетердей-ақ жердің шары.

– Тыңда, барша қазақтар!
Алдарыңда
Көз жетпейтін азап бар.
Бір ердің үлкен қатесі
Бір жылға жетпей кетеді.
Бір елдің шағын қатесі
Жүз жылға еркін жетеді.

Жебедей жылдам оқталам,
Жеңілген жерде токталам.
Елдігін сақтау – қазақтың,
Басқаша тағдыр жоқ маған!

Жәрдемге шыкпас шонжарлар,
Тыныштық менен жоқ саған.

Нартәуекел сөз осы,
Басқаша тағдыр жоқ маған! –

Сөзіне ден қоймайтын, ұғып көпті,
Кенекең енді отырмай шығып кетті.
Жаңа күй «Бес төрені» марапаттап,
Қойнына қара тасты тығып кетті.

Ол кетті дара тұлға – арманы асыл,
Бұл жолы тыныш кетті, салмады асыр.
Жолбарыс жонда жортып жүре берді,
Бөрілер асап жатты алдағы асын.

Біреулер деген шығар: «Кетсін мейлі...»
Біреулер: «Ол – қатыгез, кекшіл», – дейді.
Кенекең сол кеткеннен молдау кетті,
Қатты айтса, тәтті айтса да көпсінбейді.

Ол кетті, қой деушімен санаса ма,
Бір толды-ау жарылардай қара саба.
Әзілден зіл туғызса «Бес төресі»,
Кәрі-жас қайран қалды тамашаға.

Кетті ол,
Кетті кезіп боз даланы,
Соңынан қайсар қазақ қозғалады.
Сәл уақыт отырған топ үнсіз қалып,
Әңгіме шетін қайта қозғамады.

Кененің көп ұзамай аты шықты,
Қорлыққа шыдамады заты мықты.
Орыстың жыпырлатып қорған салған,
Зорлығы бұзды ескі татулықты.

Аңсаған азаттықты қазағына,
Көнбеді Кене ақ патша мазағына.

Елдікті қорғаймын деп дана батыр,
Ерліктің қандырды сан ғажабына.

Екіге бөлініп ел қадам басты,
Қайтсін-ай, қазақ көрген заман састы.
Тараған Қасым менен Уәлиден,
Абылай ұрпақтары араздасты.

Жанатын бақ жұлдызы таңы жетті,
Қазаққа хан сайлауын мәлім етті,
Үш жүздің өкілдері Ұлытауда,
Кенені бар қазақтың ханы етті.

Қайратын хан Кененің ұлық көрді:
– Бұзақы бұзды,– деді, – тұнық төрді.
Бір түнде жиырма төре-сұлтандарды,
Кенекем «сатқындар» деп қырып берді.

Бас тартып ақ патшаға бағынбаған,
Айтатын айқын сүйді сайын далам.
Қасында Наурызбай мен Ағыбай бар,
Күн туды Кенесары ағындаған.

Кененің естілген жоқ жалаң үні,
Толқыды Ұлытауда дала мұңы.
Білдірген ел ішінде игі нышан,
Жарқ еткен жинап жатты саналыны.

Шынғыс пен Мұсалардан жырақ жаны,
Бір көрген Тәттімбет қой ұнатқаны.
Шақырып шатырына алмақшы боп,
Хабарын тәсіл тауып ұзатпады.

Бопайдың хаты

Даңқыңа, достым, қанықтым,
Көрмей де жүріп сағынттың.
«Сылқылдақтай» тәтті күй, –
Ұшқыны шалқар шабыттың.

Көп мақтасам себеп бар,
Себепсіз сақтық – қорқақтық.
Ел-жұрттан күткен көмек бар,
Майданға шығар жол таптық.

Бір күйіп, бір жанамын,
Іздесем қайдан табамын,
Алыста сіздей бекзатты?

«Әйелдің жолы жіңішке,
Жігітке, қыздар, тиіспе»
Деген де катты сөз батты.

«Бес төрең» – нағыз сұңқарлық,
Ол – ақтангер тұлпарлық.
Көрмей де жүріп сыртыңнан,
Бітті ғой маған іңкәрлік.

Қазақтай босып көшіп жүр,
Жер бетінде қай халық?
Көңілде шырақ өшіп жүр,
Елдіктен боска жай қалып.

Дұшпанды жақтап сытылған,
Баскыншы жолға тұтылған,
Аз емес саткын мес төре.

Тілмен де ғажап айтыпсың,
Атаңа Бертіс тартыпсың,
Құтты болсын «Бес төре».

Құдайға етем шүкірлік,
Етпестей ешбір күпірлік.
Төреге сатқын қосылмай,
Жорыққа бүгін күтіндік.

Елдіктен қазақ айырылдық,
Байлықты беріп ұтылдық.
Қайраулы қылыш, айыл нық,
Шекіспей келмес бітімдік.

Қазақтың басын қосамыз,
Айтқаным болмас бос аңыз,
Кене хан есен жүргенде.
Ақ патшаға жалданып,
Ұрынып қалма алданып,
Қызығып шабақ ілгенге.

Сол шығар тағдыр ақ таңы,
Хан Кене бақыт тапқаны.
Сан батырлар алдында
«Бес төрені» мақтады.

Тағатқа тапшы әуелден,
Ол қандай күйге зар дерсің.
Шеріңді ұқса әуеннен,
Хан тарткан күйім бар дерсің.

Бірер жыл өтті ол күннен,
Қызуым саған мол күннен.
Жорыққа қызық байландым,

Еліңе тақап қалғанда.
Осынау хатқа сайландым,
Кетпеске есіл арманда.

Естілсе күйің сыр тұнбақ,
Құштарлық сезбей кім тынбақ?
Арманы қыздың бар ма екен
Арналған әсем «Сылқылдақ?!»

Саркылмас шабыт үдеген,
Өнерпаз жанның пірі көп.
Армансыз мен де жүрер ем,
Күйіңнің мәңгі гүлі боп.

Тірлікте бітпес көп арман,
Күн кештік бірлік жоғалған,
Қорғайық бірге намысты.

Әзірше күдер үзерміз,
Жеңіске жетіп түзерміз,
Қызыққа жүрек зар істі.

Хат жаздырған досыма,
Негізгі себеп осы да.
Жай түскендей не хат деп,
Дәулескер күйші, шошыма.

Қуана күліп жар салам,
Ар-намыс қысып келді деп.
Хан алдында қарсы алам,
Ойлайтын кісі елді деп.

Лүпілін жүрек шақтайды,
Жауапсыз тыным таппайды,
Тез хабарға сенемін.

Егескен жауды отаймын,
Қарындасы Бопаймын
Қазақтың ханы Кененің.

Әке сөзі

Қазанғап естіп хатты Кене жақтан,
Шошынды: «Сұмдық па, – деп, – келе жатқан?!»
Төрелер бір-бірімен қырылысқанда,
Қазаққа қырсық қонар нелер батпан.

«Сылқылдақ» болса қызға ұнағаны,
Қақпалап бетке ұстап тұр ірі ағаны.
Бұл хатты поштабайлар алып келсе,
Ол бізді ұлықтың да сынағаны.

Оңаша қайта алдырды Тәттімбетті,
Сөйледі сүйкімді ұлы алдында епті:
– Қосынан Кенесары келген хатты,
Қарағым, кімнен, қалай алдың? – депті.

Тәтіші айтты бәрін ретімен:
– Бопайды жай естумен білетін ем.
Бұл хатты маған пристав табыс етті,
Өзім де сөзі ұнамай дір етіп ем.

– Жамантай төре осынау Кенеменен
Түйісер уақыт тақау жебеменен.
Білсең де білмеген боп
Сен жүре бер,
Тисе де хабар-ошар елемеген.

Жылжыса ішімізге орыс әрі,
Демеймін бізбен жеңіл тоғысады...
Балам-ау, – деп Қазанғап бір күрсінді, –
Орыспен Кенесары соғысады...

Өзіңе, алғыр ұлым, еттім сенім,
Артымда тірегімсің – жеткіншегім.

Кең жүрек болсаң дағы байка, Тәтіш,
Зеңбірек бытырадан алар кегін.

Тұлпарым менің мінген қаңтарылды,
Аз қалған санап жүрмін әр таңымды.
Келістім губернатор өкілімен,
Қорғап өт, сен Нұрбике-Шаншарымды...

Дегенде Тәттімбеттің есі кетті,
Әкеден азын-аулақ кешім етті:
– Асықпа, әке, – деді, – басқара бер,
Алдыңды кім шен іздеп кесіп өтті?

Қазанғап айтты:
– Өмірдің ісі, міне,
Тапсырар Алшынбай да Жүсібіне.
Өскенбай Құнанбайға берді жолын,
Сәтті күн тілек атап түсіміне.

Сен менің тың жараткан тұлпарымсың,
Жол берсем қабыл етпей кім тарынсын?!
Мен де бір тыныңайын, бостандық бер,
Әкең де ауыр жүктен бір арылсын.

Тәттімбет әке орнына би атанды,
Ұлықтан үкім шықты жұрт қатарлы.
Қазанғап елі-жұртын разы етер,
Ұлына бата берер той жасалды.

Осылай Тәттімбетке билік көшті,
Сөзіне Қазанғаптың құлдық десті.
Тиген соң өздеріне ел тізгіні,
Жастар да сөзде мығым тұрдық десті.

Бақылап отыр сырттан Омбыдағы,
Әкенің айтқаны жөн тор құрады.

«Бопайға жауап қайда?..» дегендей боп,
Күлімдеп, майыр еппен көз бұрады.

– Ер жігіт ой тастамас орайсызға,
Жұмысым көбейді ғой оларсыз да.
Хат жаздым.
Поштабаймен жіберуге,
Деп едім ретті ме, қолайсыз ба?

Тез бөліп Тәттімбеттің осы сөзін,
Майыр да жүзі жылып, қысты көзін:
– Кенесары ел бұзып бара жатыр,
Қолдаймыз қарсы шығар істің тезін.

Сол хатты көзге түскен сояу көріп,
Шошынсақ маңайына жолар ма едік?
Сенім мол, әйтпегенде әкеңіздің
Орнына тап осылай қояр ма едік?

Тәттімбет сыр білдірмей:
– Дұрыс, – деді,
– Әрине, көп толғантқан бұл іс мені.
Таңертең хатты берді поштабайға,
Тоқталсын деп қаулаған сыбыс желі.

Көкіректі тасқын ойлар қопарды ма?
Сөзінен батыр қыздың от алды ма?!
Бопайға жауап жазды Тәттімбет те,
Шошытпай бөріні де, отарды да.

Тәттімбеттің хаты

Хатыңды алдым, перизат,
Сұхбатқа сыйлас көңіл шат.
Алды-артымды кең ойлап,

Құрметпен жаздым үшбу хат.
Кенекем кеңес құраса
Күйші деп мені дес көрем.
Мархабат етем ұнаса,
«Сылқылдақ» пен «Бес төрем».
Тамшыдан айдын тұнғандай,
Оң көзін тағдыр бұрғандай,
Тәтті сөз жүрек балқытты.
Кенекеме мың сәлем,
Есімін Алаш, білді әлем,
Хан болып даңқын шалқытты.

Күйшінің ауыр, біл, халі,
Тар жолда тұрмын қырқалы.
Өз орнын әкем ұсынды,
Билікке қанған іңкәрі.
Қорқақтық – қорлық жетегі,
Бос жүрсе басым үркем бе?
Кеншілік құштар етеді,
Табиғат көнсе икемге.
Сөз кеспесем табысып,
Қайтемін бекер жабысып,
Асыра сілтеу маған жат.
Жеңіске жетсін Кенекем,
Ұлғайсын тойлы мерекең,
Әзірше күтпе алаңдап.

Қаптаса шымкай сүзеген,
Қайран ел қайтсін жүдеген.
Кенекемді хан етсе,
Ар-намысым үдеген.
Кен қазып менің маңайым,
Ен байлық орыс өндірді.
Мен жалғыз қайда барайын,
Ел ісі жөнге көндірді.

Қайтарды көңіл демесін,
Ниетін Алла жебесін,
Береке консын ырыспен.
Ішімнен бәрін сеземін,
Иншалла, келер кезегім
Теңесер күйім қылышпен.

Зары өтіп дауыл жұтының,
Көп ойлап елдің күтімін.
Көргенім көкірек жарған соң,
Күй еттім жүрек үкімін.
Болжатар Алла ар жағын,
Айтпайын артық түйінді.
Өктем етсін аруағын
Өткерер талай қиынды,
Ел білер талай сыймды.
От басында омалмай,
Қияға еркін конардай,
Ер екен заңғар зиялы.
Шіркін-ай, шіркін, не дейін?!.
Алыстан күймен жебейін,
Шарықтай берсін киялы.

Жорықта айлы түн кешіп,
Жортар ем жонда бірлесіп;
Жұмғанша көзді өкінтер,
Жоламай кетті бұл несіп.
Жер толы алтын, асыл тас,
Жақұтқа етем кеншілік.
Жөн сілтер тағдыр болмай қас,
Жараткан етсін сепшілік.
Жез қорытып, темір шығарсам,
Жекеше шаңырақ құра алсам,
Жетермін қажет сенімге.
Жетіні жерден тапқандай,

Жүрсем де бүгін мақтанбай,
Жәрдемім тиер менің де.

Жалтақ-жұлтақ етпеспін,
Мыржықтан алыс кетпеспін.
Ебепке себеп табармын,
Батырмен келсе беттескім.
Қияға құлаш сермейін,
Қолдаса аруақ талапты.
Ал әзірше бермейін,
Апаш-құпаш жауапты.
Хат соңы осы болғасын,
Дей берем Тәңірім қолдасын,
Осының бәрі, біл, шыным.
Жорыкка бүгін бара алмас,
Сонда да бөтен саналмас
Тәттімбет деген күйшімін.

Осылай хат жөнімен анық кетті,
Гасфорттың қолына да барып жетті.
Жақсылап аударған соң досы Шоқан,
Ұлықтың жүзі нарттай жанып кетті.

– Ол үшін ең керегі, – деді Шоқан, –
Кен қазып, зауыт құру алқа-қотан.
Әке сыркат, билікке қолым жетті,
Бос әуре болма, – депті, – ханым Бопай!

– Ха-ха-ха! Хатты жеткіз кешеулетпей.
Жақсы екен, бір куандым есем кетпей, –
Деп Гасфорт жұтты қымбат, ащы суын,
Кенені боқтап оба, кесел дерттей.

– Кісі еді Қазанғапов көп сынаған,
Ұнап тұр осынау жігіт енді маған.
Молодец! Күйші қазақ кенші болса, –
Деп тынды, – бергіземін жерді ұнаған.

Хат жетті Бопай қыздың қолына да,
Қанықты сәті болмас жолына да.
Әйтеуір, ашық жауап келген екен,
Сызбақтап сала бермей соңыраға.

Ес жинар осындайда сезді кезін,
Ақ киял билетпеді сезімге өзін.
Ел сүйген дүлдүл күйші Тәттімбет қой,
Өзгенің ояр еді-ау екі көзін.

Жер шалғай, ел арасы алыс канша,
Жар салмас шықылықтап сауысканша.
– Жігіт қой бір көрмеген, бой сақтайын, –
Деп тынды, – өнерлімен алысканша.

Көкшенің бұл да ұрғашы арыстаны,
Орынбай, Шөже, Қуат – таныс бәрі.
Осылай кейде ақылмен тынады екен,
Алыстан арыстандар алысқаны.

Болса да канша батыр жылайды анық,
Шар басы кеткен шығар шыр айналып.
Ойлайды Бопай бірақ жорық қамын,
Махаббат, шаттық, ләззат былай қалып.

Бопай қыз сырын төкті ағасына,
Қылдай дақ түсірмейді бағасына:
– Беріліп күйшілік пен кеншілікке,
Қан майдан шыға алмайды таласына.

Білмеймін, – деді, – жөн бе ер жігітке,
Жер қазып, бой ұрғаны кеншілікке?
Алтын-жез, темір-терсек шығармақшы,
Бір Құдай бастап тұр-ау кемшілікке.

Қыз сөзі бұдан әрі үдер ме еді,
Зерлі аға тілін тездеп шідерледі.

– Жауабы ұнап тұр ғой, қарағым-ау,
Үзбейік Тәттімбеттен күдер, – деді.

Жанары толып тұрған жігер еді,
Түсіндім ұзақ жорық тілер ерді.
Сау болсын, – деді Кене, –
Ол да ертең,
Иншалла, кару-жарақ жібереді.

Мықтының кай заманда ісі күшті,
Тәттімбет кең болжады құбылысты.
Емес қой ымды білмес Кенекем де,
Замана қос дүлдүлі түсініст.

Көріп тұр ұзақ майдан, жанған өртті,
Ел үшін арман етті алған сертті.
Жер алып, кен шығарып, зауыт салып,
Жасауды қару-жарақ арман етті.

Әйтпесе ақ аюлар құтырады,
Ел іші оған қоса шытынады.
Тең емес жаудың күші Кенекеңмен,
Зеңбірек быт-шыт қылар бытыраны.

Осыны түсінді ғой Тәтті бабам,
Тілейді Кенекем де сәтті қадам.
Садақ пен қылыш, мылтық дәуірлеген,
Шабысар атты-жаяу өтті заман.

Жақсылық ақ ниетке төксін нұрын,
Жүрекке күй періште сепсін шырын.
Қинап жүр «Саржайлау» күй жатса-тұрса,
Азатшыл айтар елге шексіз сырын.

Күй болып өзен, бұлақ, көл жатады,
Ырғақ боп бұлғақтайды жол қатары.

Үзім үн ойға оралған есін алып,
Қызығын дөп басам деп толғантады.

Ырғалып, тұла бойын теңселтеді,
Терең ой толғандырып кең шертеді.
Шекітіп, тіреқақпай орап өтсе,
Қиялын қиядағы ескертеді.
Туған ел,
Құт пен дәулет берекең де,
Аңсаған салтанат пен мерекең де,
Бәрі де осынау күйдің орамында,
Жорықта жүрген арыс Кенекем де.

«Саржайлау»

– Туған елім,
Асыл төрім, кең үйім,
Дес келеді құрметіңе қай сыйым?! –
Деп қайырып беу-беулетті Тәттімбет.
Домбырасын түзеп алып тас түйін.

– Сергек дала, ойлы таулар, сақ құзарт,
Тілдескендей білдіртпейді жолды ұзақ.
Осылардың қасіретінің белгісі,
Маңдайымды әжімдеген көп сызат.

Бірге піскен, біте қайнап елменен,
Кел, домбырам!
Жәрдем күтем мен сенен.
Атамекен аруағына бас иер,
Көкірегіме оралып жүр сыр терең.

Оятқандай бұлттар айды ұйқылы,
Жаңа желіс тапты демде күй тілі.
Саз сарынын су жорғадай тайпалтып,
Бастап кетті ала құйын сықыры.

Қағыс кандай?! Кіріспеден табынтты!
Үзім үннен жан жарасын танытты.
Есім отыр, үш ұлы да қасында,
Шәкірттері түгел қоршап алыпты.

Ой түйіні шатқалда алыс жарықтай,
Жасырынбас жол жобасын танытпай.
Қобалжыған адам жанын қоймайды,
Ұзақ-қыска егіз үндер табынтпай.

Өңі толқып,
Жаны әуезбен бірігіп,
Көзі жанды, қара мұрты түріліп.
Жайнап кетті пенде болып отырса
Саймақ қолдап, кетті қос ішек тіріліп.

Біреу қозғап тербелткендей жас талды,
Майдақоңыр баяу екпін басталды.
Қимай карап бір-біріне алыстан,
Көз кадаскан көргендейсің жастарды.

Ашылғандай жас махаббат сикыры,
Жетті айдыннан ғашық акку сұңқылы.
Осы екен ғой туған жердің толғағы,
Бәрі қымбат кикымы мен сикымы.

Сары жайлау дыбыс толкып не түрлі,
Салып жатыр сақ жүрекке көпірді.
Құлақ салған құштар жанды құлшынтты,
Өзін қойып, өзгені айтқан секілді.

Тыңдап жаттық өлшем, мөлшер, сарынды,
Жан сырындай ұғынасың әр үнді.
Таңыркайсың
Қайдан біліп калды деп,
Құпия жаткан көкейдегі барынды.

Дала – жайлау.
Орман – жайлау, жер – жайлау,
Күйге оранды алтын алқа – кең жайлау.
Мұң толқытты түс пен өні ұласып,
Кімге олжа болады енді сол жайлау?

Сары жайлау,
Сүмбіл самал, сал көктем.
Салғырттық жоқ
Сабырлы үндер желді өктем.
Сипай қағыс...
Сыршыл үндер басталды,
Сағынғандар жиналғандай жер-көктен.

Сандал сарын
Сырнай-керней сызылып,
Су бетіне құстар қонды тізіліп.
Сәмбі талды соңғы толқын ырғалтты,
Сипағандай қамыс басын қызығып.

Қырат – жайлау,
Еңіс – жайлау, өр – жайлау,
Ауыл қонған
Аққу-қазды көл – жайлау.
Тау күрсініп,
Бұлақ өксіп сылқылдап,
Жылап жатыр орыс басқан ен жайлау.

Күй ырғалса
Байтақ жерін жоқтаған,
Одан артық өрлеу шарты жоқ маған.
«Саржайлауды» сары қайғы тудырды,
Бекіністер, зеңбіректер топтаған.

Наз төгілтсе он саусағы кең өрлей,
Тыңдаған жан ойға батты тереңдей.

Еске түсті Кенесары айтқаны,
Жан жұмбағын айқын шешіп бергендей.

Тамашаға естір құлақ қанықты,
Көл мен тоғай көзге орала қалыпты.
Кемпіркосақ бояуындай түрлі түс
Көрсетіп тұр ала-құла жарықты.

Өмір сыры жайнап жатыр үні ашық,
Ол туған жер, табиғатқа шын ғашық.
Жүгірген аң, суда – балық, көкте – құс,
Сұлу сазбен кетті адаммен ұласып.

Шабдар толқын сабақтасып заулады,
Құлаш жайды шалқар шаттық аумағы.
Саз сарыны кең жайлауда
Сал көктем
Қуанышын жоқтағандай қаулады.

Шертпе қағыс болашаққа сендірген,
Іңкәр елес,
Тапты дархан ем бірден.
Сәлем айтқан секілденді тың ырғақ,
Жұлдыздарға шаңырақтан телмірген.

Жаңа тармақ,
Шырқау мезет басталды,
Бой көрсетті дүние-дүрмек астарлы.
Көп төренің сәні кетіп баяғы,
Көк төбені орыс жеке басқарды.

Хандық өшіп,
Кетсе елдің ығыры,
Кек қаулатса ер Исатай дүбірі:
– Берік болса, – деп тілейді, –

Күй көші,
Кенесары, Наурызбайдың ғұмыры.
Кей ағындар ашып арна, алқасын,
Түптеп тартар ащы шындық малтасын.
Кей қағыстың үлесі зор
Сезгендей
Мағрып пен Машрықтың айқасын.

Қаулап келді дара ырғақ үні кең,
Бас қатады аңқау елдің жігінен.
Жаудырайды киік жанар, бота көз,
«Ел айрылған» Асан Қайғы күйінен.
Елең-алаң... Ғасыр үні шырғалаң,
Қайда бара жатыр, шіркін, бұл ғалам?!
Бір ғажабы...
Шаршатпайды, шындайды,
Бойға сенім,
Күш алады тыңдаған.

Басым елдің түлкі жортақ ықпалы
Үдей бермес
Басып алып құртқаны.
– Тусын елге зиялы күн, – дейді күй, –
Қайран қазақ
Берік ұстар тұтқаны.

Бұйра-бұлғын, құндыз-күлгін кекті үні,
Ащы шындық, шымыр тартты екпіні.
Есен сақтап қалар дейді жер бетін,
Жамандардан жақсылардың көптігі.

Тынысы кең, кеудесі ашық, сарын бай,
Ой шыңына жетті өктем тарынбай.
Күмбір қаққан
Домбырада күй самғап,
Деп қояды: «Шіркін, дүние, дариға-ай!»

Жылы жанбыр өнін ашып аймақтың,
Құлпырғандай өр-киясы жан-жақтың;
Жер-жаһанның жақсылығын шақырған,
Үндеседі «Сары өзені» Саймақтың.

Бәрі елес...
Сай-саланы төр дейсің,
Күй нұрына,
Өзіңді өзің емдейсің?
Азат күннің ақ тілегін бастаған,
Тәтті әуенге қалай ғана ермейсің?

Кей дыбыстан сәуле түсіп шуақты,
Қоңыр қаздай қаңқылдайды тұрақты:
Бұқар жырау «Ойнама, – деп, – орыспен», –
Абылайға ақыл айтқан сиякты.

Ой-хой, шіркін!
Шарықтайды сезгенің.
Ақыл қонды. Өзі басты өз демін.
Қаздауысты Қазыбектің естисің
Ел қосымпаз елші болған кездерін.

Қаңқыл-саңқыл тыңда тірлік зәузатын,
Бой көрсетті миуасы мол бау жақын.
Қанат жайды күйдің бермен қайтуы,
Оралғандай бір көрсетіп айбатын.

Кейде ойнаса таңғы Шолпан жұлдызы,
Кейде арудың
Жарқ етеді нұр жүзі.
Таң салымда:
– Дауыл, желден сақта, – деп
Гүл раушан жүзі жанды қырмызы.

Елестейді Сарыарқаның келбеті,
Көрінеді күйші туған ел шеті.
«Саржайлау» боп
Құшақтасты, жалғасты,
Бар құрлықтар, бар мұхиттар – жер беті.

Сәл уақытқа ұмыт болып тапшылық,
Сөйлеседі сәби тілмен талшыбық.
Күй жусады, мамыржайға оралды,
Ай-әлемге тілегендей жақсылық.

Табиғат қой таңғажайып киелі,
Қанша сүйсең
Ол да сонша сүйеді.
Патшасың ба, құлсың ба сен, бәрібір,
Жаның ұшып, тәнің жерге кіреді.

Күй лыксып, лоблып, өксік үйеді,
Үн жанданды, төгілді әуен жүйелі:
– Жер-ананы сыйла, адам, құрметте. –
Деп жайлаушыл нәзік тілмен түйеді.

Құлақ түрші, санаң жылдам жетілер,
Деп тұр қос ішек:
– Жетілуге жетіңдер.
Адамзат пен маң табиғат арасын,
Бұзылмасын жалғап тұрған көпірлер.

Дана толғау,
Міне, фәни шын сыры,
Жер-су, аспан көркін ашты күй тілі.
Осы шығар, туған жерге жан зекет,
Ашық тілек, ғашық жүрек лүпілі.

Түссе керім тың сарынға назарың,
Маздақ дыбыс айқын шықты мазалы үн.

– Бөлшегі, – деп, – табиғаттың адамзат,
Сарқып жатыр Сары жайлау ғажабын.

Қанат жайса сарын асқақ деңгейде,
Өзің тартып отырғандай сен кейде;
Сезінесің
Күй де толқып, еркінсіп,
Өз жадыңнан шыққандай боп желмей ме?

Мұң мөлтілдеп, шалқар шабыт самғайды-ау,
Күй толқиды ереуілшіл салмай дау.
Туған елді толғанысқа шақырып,
Бар айтарын сарқып жатыр «Саржайлау».

Көк теңіздей күйдің шалқар кемері,
Толқымалы, толғанысы кең еді!
Тыңдағанда «Саржайлауды»
Кең дала
Көкірекке мұң мен зары келеді.

Ырғағы нық,
Әлсіремес қымсынып.
Қол созады келешекке ұмсынып.
Жарқ етті де күйшінің қос жанары,
Кілт тоқтады, жан баураған үн тынып.

Нұрлы сәуле шақырғандай гүл-арман,
Денең балқып,
Көңіл шығар құмардан.
Дана десек Тәттімбетті, қазағым,
«Саржайлау» ғой төр-төбеге шығарған.

Самсағандай қалың орман, ну жыныс,
Тыңда, тыңда!
Жаның алар шын тыныс.
Бұл күй қазақ санасының толғағы,
Жау басынса жата алмаған тым-тырыс.

Қос бабамыз – Құрманғазы, Тәттімбет,
Есімдерін қатар атау – ақ міндет.
«Саржайлау» мен «Сарыаркамыз» егіз ғой
Ауыр күнде бауыр басқан қаркын боп.

Төкпе, шертпе – ол шабыттың үкімі,
Қатесі жоқ айдар тақсақ үкілі.
«Саржайлау» мен «Сарыаркамыз» өр киял,
Қос жүректің бірге соққан лүпілі.

Талай ғасыр...
Өтсек ауыр тепкіден,
Ата-баба басқан ізі өрт кілең.
«Саржайлау» мен «Сарыарқаны»
Қазақтың
Мәңгі сөнбес жан арманы деп білем.

«Сарыарқада» Исатайдың елесі,
Жаркыл қакса
Махамбеттің жебесі;
«Саржайлауда» Кенесары, Ағыбай,
Бой жазады жаңа қаркын белесі.

Тебіренісің сазды назға сенердей,
Толқиды ырғақ көз алдында кең өрлей.
Күмбірлейді қоңыр сарын «Саржайлау»:
– Беу, қазағым! Жеріңді ойла! – дегендей.

Осы күйде ата жұртқа қимастық,
Бүкіл елді тұр ғой тұтас мұңдас қып.
Ереуіл жоқ,
Хан Кенені қолдау бар,
Азат таңға бастау болған тынбастық.

Елдің мұңы – зерлі күйдің бар мәні,
Шерлі сарын кең даланы шарлады.

Күй өзегі – ел бірлігін көксеген
Төле, Қазыбек, Әйтекелер арманы.

Петерборға дайындық

Қаркаралы тағы да
Бой жазды ашық ұрандай.
Шонжарлар келді ағыла,
Топталған тауда қырандай.

– Көз жұмды патша Николай,
Биылғы жылдың басында.
Тез өтті уақыт бірталай,
Із тастап асау ғасырға.

Александр – патша ағзам,
Такка отырды. Тәж кимек.
Шақыру тойға арналған,
Әкелді бізді әз міндет, –

Деп бастады жас майыр,
Хабарын шымқай жуанға. –
Ақ патша тойы, мол қайыр,
Бір орын тиді дуанға.

Жасаймыз үлкен дайындық,
Бас қосамыз Омбыда.
Қошемет күшті, әмір нық,
Құр қайтармас қолды да.

– Төбе би бар ғой, сенемін,
Атады Гасфорт, – деп, – сізді, –
Тапсырма еткен сәлемін,
Алшынбайға жеткізді.

Тәукенің алғыр Құсбегі,
Аға сұлтан торықты.
Үстінен арыз түскелі,
Омбыдан шықпай омықты.

Бұрынғы аға сұлтаны
Құнанбай түскен жұмыстан.
Өскенбайдың ұрпағы,
Бәрібір өрге тырыскан.

Арызға кеше шалынған,
Тобықтының әлдісі.
Қаскырдай шыққан қалыңнан,
Келер еді-ау барғысы.

Қай шекпенді кисе де,
Айтқаны ғаділ заң еді.
Қай сатыда жүрсе де,
Қарадан шыққан хан еді.

Әмбеге сөзін жеткізді,
Ақылшы зерек қасында.
Қазаққа аңыз еткізді,
Өскенбайдың асын да.

Біледі сырды түсінген,
Бар ма екен шонжар тазасы.
Томпайып кеше түсірген,
Сол ас пен той азасы.

Бәрібір оның көші тын,
Ұлыққа сөзін қолдатты.
Қаркаралы мешітін
Бір жылға жетпей орнатты.

Жетті ғой хабар маңайға,
Кім ілтипат қылмасын?

Айттырып қойды Абайға,
Алшынбай бидің Ділдәсін.

Жол бермей шені төменге,
Таласқа түсер осылар.
Майырдың «Құсбек» дегенде,
Қырсығып қалар «Но»-сы бар.

Алшынбай айтты:
– Беу, мырза,
Жол-жора жасап баптансын.
Біз ырза, төрде сіз де ырза,
Аға сұлтан аттансын!

Өйтпейді! – деп Құсбекті,
Жимады ұлық айылды. –
Ісі жеңіл түспепті, –
Деп тікелей қайырды.

Ақшулан сипап сақалын,
Алшынбай сонда зерледі:
– Тап десең істің амалын,
Бір түндік мұрша бер, – деді. –

Күшейер кімнің несібі,
Атағы түзеп жемісті?
Таңертең сөздің шешімі
Айтылсын, – деп келісті.

Құрметке көңіл тұнардай,
Алшынбай құмар қандырды.
Тәттімбет пен Құнанбай
Екеуін қатар алдырды.

– Салдырмас міндет кімді ойға,
Қос қыран, осы таласың.

Бармаса Құсбек бұл тойға,
Қай жеңгенің барасың!

Тәттімбет, сені атасам,
Туысы дейді Тобықты.
Құнанбай үшін шатасам,
Құдалық бізге жолықты.

Қисыны келсе берем шар,
Сыйласып жеңіп алыңдар.
«Ақыл – жаста» деген бар,
Ортаға ойды салыңдар... –

Деп Алшынбай тоқтаса,
Тәттімбет дереу кірісті:
– Жаратушы Алла қолдаса,
Әділ шеш, – деді, – бұл істі.

Мың алғыс сізге, жан аға,
Атағың әйгі Алашқа.
Ризамын осы бағана,
Түсірме даулы таласқа.

Мен емес жігіт олағы,
Жөн білмей паңсып қарыскан.
Алыскан ұят болады,
Жас бөрімен арыстан.

Жол бермес ем өреден,
Өжеттік жасап тым баска;
Тайталаскан тебеген,
Тел өскен іні-құрдаска.

Келгенде сөзбен шалыскым,
Әзілдің жөні бір баска.
Бас ием, заңғар арыстың
Ақ жолын бөгеп тұрмаска.

Құлшынып кетті Алшынбай,
Күйшінің ойлы сөзіне.
Тебіренбей қалай қалсын жай,
Жас қыран салса тезіне.

Жөн-жосықты білетін,
Жамантай қайда жармаскан?
Қазанғап жоқ бүретін,
Шарыңды кетпес алмастан.

Өзіне сай Өскенбай,
Томаға-тұйық шөгіпті.
Арғымақ болып өскен тай,
Құнанбайды теліпті.

Тағдырға айтар назы көп,
Толқиды салмай бостыкка.
Қаздауысты Қазыбек,
Бергендей бата достыкка.

Тәттімбет солай бауратты,
Қайтсін-ау аз-мұз малданбай?!
Құдаға көзін аунатты,
Бұлтармас сауал салғандай.

Мүкі-тақы көрінбес,
Тұлғалы кісі Құнанбай.
Женбесе де женілмес,
Сөз бастады киналмай:

– Патшадан патша несі артық,
Алшеке, бірге барғанбыз.
Сіресіп жетіп көш артып,
Есесін біз де алғанбыз.

Жол бердім, өкпем жоқ, – деді, –
Алла разы болғай-ақ.
Бітпеген ісім көп те еді,
Патшаға мейман болмай-ақ.

Қаңбақтай қағып тастаса,
Қалайша бүгін кешірем?!
Алқымнан ала бастаса,
Несіне оңып есірем?! –

Толғана сөйлеп тоқтады,
Іштегі зілі шыққандай.
Бұрылып қайта сокпады,
Алшынбай болды ұққандай.

Еркелеу ғой Тәттімбет,
Жатсынбай жылы тиісті:
– Күнәдан осынау пәкпін деп,
Тындырмап па едің бұл істі?

Ақ патша біле бермейді,
Түспедің бе, түстің бе?
Қай шенеунік тергейді,
Түрікпен соғыс үстінде? –

Дегенде күлді Құнанбай:
– Қыздырма салып өрт, – деді. –
Отырған жокпын тіл алмай,
Көкірегім толған дерт, – деді.

Мейірімді жүзі нұрланып,
Алшынбайға бұрылды:
– Отырған жокпын бұлданып,
Төбе би, ұғын сырымды.

Бақастыкка баспаймын,
Тәттімбетке жол бердім.

Шенқұмарлықты тастаймын,
Бағыты басқа жол көрдім.

Тербелтті жаңа ой қозғап,
Бір Алла ісін жақтаған. –
Не керек, – деді, – көп созбақ,
Қажылыққа аттанам! –

Деді де шолды жан-жағын,
Алыста шырақ жанғандай.
Тәңірім қолдап арманын,
Арызын естіп қалғандай.

Тәттімбет шолып шырайын:
– Періште осы, – деп отыр.
Берердей барын Құдайым,
Тарылмай пейілі кең отыр.

Құнанбайдың құрметпен,
Сөзіне көніп жатсынбай;
Тәттімбетке тіл жеткен,
Батасын берді Алшынбай.

Көз салып талай асылға,
Ұяла қарап тасалай;
Әкесінің қасында,
Отырды үнсіз жас Абай.

Ертеңіне Алшекең
Артық сөзге бармады.
Нәрлісін тілдің бал-шекер
Тәттімбетке арнады.

– Әкесі би Қазанғап,
Шен алған кісі патшадан.
Артынан ермес жаман гәп,
Сирек қой ондай жақсы адам.

Өзі де жігіт абзалы,
Алдарында Тәттімбет.
Қара қылды қақ жарып,
Аткарып жүр ақ міндет.

Атаға тартып туған ұл,
Ағаттық жоқ мінезде.
Бар қазақ сыйлар тұлға бұл,
Өнерпаз дарын бір өзге.

Біреуден мал мен тебінде,
Сарайлап салған үй қалар.
Тәттімбеттен тегінде,
Әлемге айғақ күй қалар.

Сегіз қырлы, бір сырлы,
Айтулы жігіт ағасы.
Алдынан жайнап күн нұры,
Әрдайым артсын бағасы.

Толқысам көңіл назы кеп,
Таңдайым тәтті татынды.
Қаздауысты Қазыбек –
Ұмыта көрме затыңды.

Қазақ түгіл текті орыс,
Баршасын күтпес астана.
Сәлемін жеткіз, би-болыс,
Ниетін таза патшаға.

Дегейсің жалғыз тілегі,
Қазақтың сені дос тұтқан:
Сыйынар елдің тірегі,
Сақтасын апат, аштықтан.

Сақтасын қазақ ерлерін,
Жазықсыз айдап, қамаудан.

Бір өзі болса сенгенім,
Құткарсын елді талаудан. –

Алшекең осынау топтағы
Сөзіне тілеп ілтипат:
– Әмин, – деп зілді тоқтады,
Қос колмен бетін бір сипап.

Мәтелдей кейін жатталды,
Ұғымды сөздің каншасы?!
Әділдік жолы сақталды,
Шаншардың жеңді патшасы.

Асыға күткен туды сәт,
Бір сөзге бәрі ойысты.
Тәттімбет болды делегат,
Би-болыс кол қойысты.

Омбыға түгел жиналды,
Жолаушылар құрамы.
Тігер үй, берер сыйды алды,
Әр болыс жайнап шырағы.

Есіл, Ертіс, Көкшеден
Акындар абзал келіпті.
Күй толкып ойлы, өскелең
Домбыра еркін желіпті.

Тәттімбеттің інісі
Жақсымбет асау ойнатар.
Құлшынған тойда ту кісі,
Құттымбет садақ бойлатар.

Домбыра жасау өнерін,
Құрдасы Беген білдірер;

Толтырып көніл кемерін,
Жұдырық досы күлдірер.

Күн туса бақыт тіленген,
Баласын тастар ол неге?
«Жел жетпес» ұшқыр күреңмен,
Мұсатай шығар бәйгеге.

Бұйырды асыл асылға,
Бас жүлдеге тілеу қыл.
Өскенбайдың асында
Дара келген күрең жүр.

Жол түсіп осынау шеруге
Дәулеткерей келіпті.
Омбыны бір көруге
Сәт сапар жолын беріпті.

Түбірі төре Шығай хан,
Дәулескер күйші кемеңгер.
Сарыны сара абзал жан,
Ұлғайған сайын тереңдер.

Ордада төрге шықса да,
Жоқ еді асып-тасқаны.
Білмейді заман қысса да
Күйшіліктен басқаны.

Тәттімбет, Шоқан әдейілеп,
Дәукеңе сәлем арнапты.
Таусылмас қызық бар ермек,
Әңгіме-дүкен жалғапты.

Шоқанның оқу бітіріп,
Поручик болған жас кезі.

Өзгеден қалмас ұтылып,
Жас болса да бас кезі.

Тәттімбетпен бұрыннан,
Ауылда Шоқан кездескен.
Бүйрегі бүгін бұрылған,
Жүздескендей жерлеспен.

– Алшынбайдың айтқанын
Хат етіп бер патшаға, –
Дегенде Шоқан сақтанып:
– Байқаңыз, – деді, – жақсы аға.

– Ендеше тыңда, Шоқанжан,
Үр жаңа талап туып тұр.
Тау кезіп, кен қопарған,
Орыстың төрі биік тұр.

Емізу тағдыр анты ма
Төрт түлік малдың емшегін?
Бұйыртсын де халқыма
Жеті қабат жер кенін.

Николай патша өлгенде
Осы елден бардым өкіл боп.
Сәулетті сұлу көргенде
Күйдірді менің ішімді от.

Дәл сонда сездім өмірдің
Желісі бізге қаталын.
Қайғыға қалың көмілдім
Орыстың көріп шаһарын.

Қалған соң елім қатардан,
Ой туды тоқсан астарлы.

«Саржайлау» деп атанған
Күйіме ғұмыр басталды.

Келіп жүр биік самғағым,
Қиял мен күйім тең шығып.
Екінші бір арманым –
Қазақта бастау кеншілік.

Попов досым – жақсы адам,
Жәрдемі тиді арызға.
Патшаға үшбу арнаған,
Келтірді хатты маңызға.

– Жолыңыз, аға, татымды,
Болмасын патша өкпелі.
Жер сұрап жазған хатыңды,
Осында тастап кет, – деді. –

Ретін тауып жөптерміз,
Жер алып сізге беруге.
Қолғабыс жасап септерміз, –
Деп Шоқан басты сенімге.

– Рас қой, – деді Тәттімбет, –
Аңдағыш екен жас жаның.
Болғанда тәж бен тақ міндет,
Қолы да тимес патшаның.

Түсініп істің маңызын,
Тапқаны қандай жақсы ілік?!
Кеншілік құрар арызын,
Шоқанға кетті тапсырып.

Омбыда қауым құралды,
Шыңғыс төре үйінде.

Біріне бірі құмарлы,
Тор толды сәтті үйірге.

Құтты мейман – құтты үйге,
Дәулеткерей ішінде.
Ажары сұлу мүфтидей,
Толкып тұр мейірім жүзінде.

Қол қусырған Шынғыска,
Жарасты әсем реңі.
Алғыс айтып тым қыска,
Шоқанға сөзін тіреді:

– Құлаған туым жаңарып,
Көргізсін Алла қызығын.
Ағадан болсын тәбәрік, –
Деп тосты колда жүзігін.

Жүк түскендей атанға,
Қонакжай Шыңғыс халде еді.
Ұялып калған Шоқанға:
– Данадан белгі ал, – деді.

Қолпаштады картты көп,
Келсін деп айткан тілеуі.
– Бауырына тартты, – деп,
Дүнк ете түсті біреуі.

Ыбырай әккі Мұса бар,
Секербай, Шөбек, Аккошкар...
Дәукеңмен бәрі танысты,
Күй сұрап дұғай жабысты.

Дәулеткерей керілді:
– Тәттімбет, сенің жолың, – деп.

Ол да әдеппен шегінді:
– Мейманнан бастау орын, – деп.

– Қайтпаймын, – деді, – сөзімнен, –
Жас күйші жинап етегін. –
Жоғары көрем өзімнен,
Құрманғазы екеуін.

Жан емен серттен қайтарлық,
Өзім де күйдің дүрімін.
Ақиқат осы айтарлық:
Көп күйшінің бірімін.

Түйінім тура, ағайын,
Алла деп сөзді саркайын.
Көзіммен көріп арайын,
Жол берсе аға тартайын.

Жарк етті қызғылт домбыра,
Дүмі үлкен, мойны жіңішке.
Құйғытты құлаш толтыра,
Шақырды аруақ кіріспе.

Пернеге дәлдеп жабысып,
Саусақтар жылдам шүйілді.
Қимылы ширап, жаны ысып,
«Сарыарқа» көпке бұйырды.

– Құрекең қайда? – дегенге:
– Қайраты, күші тың, – деді. –
Қосақтап күйін өленге,
Түрмеден қашып жүр, – деді.

Қаһарын патша білдірді,
Хан-төре туын жықтырды.

«Басы барды идірді,
Тізесі барды бүктірді».

Тыңдаушы шері таркады,
Телміртті айтып бергені.
«Қыз Акжелең» тартканы,
Махаббат мұңы тергені.

«Бапас күйші» атанған,
Әсем саз осы дүлдүлі.
Озық шықты қатардан
«Жұмабике», «Бұлбұлы».

Үзім үнде – құшақ сыр,
Аз емес күйде олжасы.
«Бес төреге» ұқсап тұр,
Әзілкой «Қаракожасы».

Делебе қызды түрлі үнге,
Нақышы қандай қарқынды?!
Дем алғызбай дүлдүлге,
Бірнеше күйлер тартылды.

Мың кіріп, шыққан бір жаны
Қауыммен жаны атасты.
Кәрі-жас шұлғып тыңдады
Дәулеткерей – Бапасты.

«Көкейкесті»

Омбыда келді кезек Тәттімбетке,
Күйлері тараткан кез атын көпке;
Қырықтың қыркасына көтерілген,
Шығатын қыбын тауып салсаң да өртке.

Бір сипап жазық маңдай, қара мұртты,
Мейірімді қызыл шырай алабұртты.
Үшбұрыш, қаз мойынды домбырадан
Үн шықты жел шақырған жауар бұлтты.

Дыбысы домбыраның биік екен,
Нық саусақ,
Тық-тық басқан үні бөтен.
Қалқытып, құлаққүйін шертпелетті,
Жүректі айқыш-ұйқыш тіліп өтер.

«Былқылдақ», «Сылқылдақ» пен «Кер киігі» –
Шылқыған махаббаттың шер-күйігі.
Толқыды «Саржайлау» мен «Бес төре» де,
Ой тастап кең жайлауда ел күйігі.

Сөз алды Шорман ұлы Мұса еппен:
– Күйшілер қанат жайды шертпе, төкпе.
Жолшыбай бір жаңа күй естіп жүрмін,
Тәттімбет, сырынды айтсам айып етпе.

Оң сапар құтты болғай,
Бірге келдік,
Бір емес, алыс жолда жүз бөгелдік.
Тартшы деп жаңа күйді сауал етем,
Көп тыңдап, тың ырғаққа біз кенелдік.

Сүйсініп Дәулеткерей қарай қалды,
Салқын өң, жұқа жүзі арайланды.
– Тарт, – деді, – жаңа күйің дүбірлетсін,
Патшаға тәж кигізер сарайларды!

Тәттімбет сәл кідіріп тілге келді,
Алқа топ қарай қалды шын беделді.
– Жаңа күй соңғы ырғағы жаңа бітті,
Бұл сапар күйім жонда бірге желді.

Ығысып ісалсын қасірет мәңгі үлесің.
Жеткіздім, өмір-өлім тартысында,
Құлшынған тіршілікке жан күресін.

Барғанда Николай патша азасына,
Сезімнің ойды орады тазасы да.
Көргенде Петерборды
Даланы ойлап,
Жанымның кетті шерлі мазасы да.

Орыстың қызыққанда қаласына,
Екі көз сыймай кетті шарасына.
Шіркін-ай, ен далада көшіп жүріп,
Түспеппіз шаһарлы өмір таласына.

Есен-сау оралсам ел арасына,
Сұм тағдыр салды үлкен жазасына.
Қабырғам қайысқандай құлап түстім,
Қиналып хан Кененің қазасына.

Сол кезде осынау ойлы күйім туды,
Көкіректен үйіп бердім дүйім сырды.
Дабылды күндер өтіп, қоңыр өмір
Қазағым қойдай жуас мойынсұнды.

Ой-арман орнаса жан санасына,
Әркім өз қарай қалар панасына.
Арнадым жаңа күйді шерлі күнде,
Қазақтың соңғы ханы қазасына.

Жаңа күй таң сарынын тартқанымда,
Жатыр ем ауыр сыркат қақпанында.
Көкіректі осынау күй жарып шықты,
Төсектен бас көтермей жатқанымда.

Жаңа күй ой сергіп, шабыт шалқып,
Жанымға қуат беріп, жүрек жарды.

Айтқаны Мүсекеннің рас, тегі,
Күйқұмар
Текті мырза бұл да сері.
Күйдегі Кенесары азасына
Қосылды Сарыарқаның құба желі.

Күй аты «Көкейкесті» – арман-тілек,
Әлдендім паркым асып, қаркын үдеп.
Бір сенім болашакка жетеледі,
Тартайын аруақ атап алғашқы рет.

Сірескен екі ішекті жеңілдетті,
Күрсінген боз күмбірге бейім кетті.
Қырымен сұқ саусақтың сылқым қағып,
Желкендей алақанын желкілдетті.

Нық басты, әу дегеннен шымырлатты,
Ой козғар толкымалы үн ырғалтты.
Сол колдың саусақтары сақиналап,
Тың сарын тыным бермес қыбын тапты.

Домбыра өршеленді, өндіршегі
Қытыкка тиді адамның қанды шері.
Ояу үн, бояуы ашық, айтары айқын,
Тірлікте жан тебірентті мұнлы шері.

Шер қаулап көкей кескен сыр діңгегі,
Сергек үн дүбірленді, іркілмеді.
Аспанда таңшолпанға көз салғандай,
Толғантып наз қыскандай:
– Шіркін!.. – деді.

Боз іңген, бозда жорткан желіс келді,
Тар өткел, тайғақ кешу тегістелді.
Тырп етпей отырған жұрт әр қағыстан
Жүрекке ем болардай жеміс терді.

Осы ғой
Өшпес киял жан талабы,
Селк етіп отырған жұрт жалт қарады.
Құндақтап, бөлеп, тербеп сипай қағыс,
Үздіккен көңіл дертін дәл табады.

Қоштасты... Әлде жылы есендесті,
Киялшыл жан сыбыры жетер кешкі.
Сыршыл наз,
Туған елдің мұңын шегіп,
Сабадан лықсыды «Көкейкесті».

Қоңыр қаз тілдескендей балапанмен,
Жезкиік жол кескендей ала таңмен.
Күрсініп:
– Беу, шіркін!.. – деп армандайды,
Қос ішекті сипап қағып алақанмен.

Қалт етпей
Жұрт тыңдады ашық үнді,
Жайнатты көзге зұлмат ғасырыңды.
«Жерді алды, қала салды...» дегендей-ақ,
Ыстық жас кей жанарда жасырынды.

Қозғайды зерлі-сарын киялыңды,
Қоштап тұр есіл көңіл зиялы үнді.
Еседі хан Кененің айбынындай,
Өтеді...
Шын қандырып құмарыңды.

Жауғандай мөлдір нөсер жылы құмға,
Үміт бар кей құбылыс тұнығында.
Айтып тұр «Көкейкесті» айдан анық,
Дәуірдің естен кетпес қылығын да.

Тыңдашы, мың естісең жалықпайсың,
Арман-күй бар айтарын аз ұқпайсың.
Қазақтың ұлы көштен қалған кейпін,
Киелі ащы ырғақтан аныктайсың.

Ағынды сәйгүліктей мәңгі жарау,
Серпілді тоғыз тармақ құтты тарау.
Хан Кене өлімінен тұтанғандай,
Алыстан елестеді шыңдағы алау.

Пай-пай-пай!
Тарткан сайын айқындалар
Мұң да бар,
Терең ой мен шалқу да бар.
Жүйріктей байлаудағы тарпынғанда,
Көкірек жалынымен карпу да бар,
Жетсе де әлдекайдан салқын хабар,
Қайғыға тұткын болмас қарқын да бар.

Сезім бар елін сүйген, жерін сүйген,
Табады-ау сергек адам сенім күйден.
Үмітшең, куанышты нәрлі елестер
Басады мұң-наланы көңіл күйген.

Жоңғарды жоннан куып шапқан кезі,
Қалың ел мамыражайға батқан кезі,
Санаға оралады
Көз жұмарда
Елді ойлап Абылай хан айткан сөзі.

Жолы бар Қасымның да, Есімнің де,
Даттайды Кенесары кесімін де.
Алыста арыстарын дәріптесе,
Ұмытпас жарлы-жақыбай жетімін де.

Мың күйге «Көкейкесті» татығандай,
Жан тояр, жүрекжарды аты қандай!
Қоркыт пен Асан Қайғы сарыны бар,
Құт мекен «Жерұйыққа» шақырғандай.

Сұлу саз тілден артық пайымдаған,
Аңдатар сұм замана жайын саған.
Кер толғау, тамұқ та бар, жұмақ та бар,
Адамды арманынан айырмаған.

Жаны ашыр тәтті үзімдер ұдайы ұнар,
Береді әр иірім шырайы нәр.
Теңізде нән толқындай жасырынбас,
Асау жел бастап кетер сыңайы бар.

Өмірдің у мен балын іліп, қақты,
Зарлы саз сай-сүйекті шымырлатты.
Шошытты аш бөріні сақ қырандай,
Шындықты бозторғайдай шырылдатты.

Ақтангер оралғандай жас күніне,
Төменнен бастау алып тартты іріге.
– Туған жер, анам сенсің, бабам сенсің, –
Деп ізгі күйік-шерлі басты үніне.

Ой толқып бір сергисің дана көріп,
Тәтті әуез жарылқайды пана болып.
Кейде сен отырасың бейжай ғана,
Ата-анаң аялаған бала болып.

Асыл күй нұрландырды нар жігітті,
Кей ырғақ елестейді жайлы, құтты.
Кей-кейде жаркырайды арман-арай!
Көбейтіп бойда жігер, ойда үмітті.

Кейде сәл кергіп қалды іркілгендей,
Кейде оқыс үн туады ыркын бермей.
Қатайды қағыс зілі
Кейде шапшып,
Қара жер әудем сәтте сілкінердей.

Бұлкынды, шанақ үні кермек тартты,
Жұлкынды кейде баяу, кейде қатты.
Өмірдің сергек, соңғы сағаттары,
Не бітті, не бітпеді...
Тергеп жатты.

Қараша қантарменен қосылғандай,
Қоймайды аяз үдеп есіңді алмай.
Жетті күй шыркау шепке, талыксыды,
Ар жағын қопаруға төзім қалмай.

Саусақтар қыл сағаққа өрлегенде,
Кіресің ақбөкенмен шөлге сен де.
Сойылмен бабаларым сақтап қалған,
Өтеді бір іркіліп әр беленге.

Тыңдашы, тұңғиық сыр елестейді,
– Қамықпа, өмір жалған емес, – дейді.
Түршіккен тіршіліктен шыбын жаның,
Табиғат құшағында елестейді.

Татқандай жас жемістен балғын шарап,
Күйшіге асыл қауым қалды қарап.
Әр көңіл іздегенін тауып жатса,
Әр жүрек өз керегін алды қалап.

Арызы келешекке осы болды,
Кәусар үн ақиқатқа берді жолды.
Көксеген азат күндер сара жолын,
Қазақтың күй-құдірет көші толды.

Күйшінің жан парызы өтеліп тұр,
Аз емес мәнгілікке жетерлік сыр.
Осы күй
Тәттімбетті шын кеменгер,
Ойшылдар биігіне көтеріп тұр.

Желпінтті,
Ашты аяусыз жел түндікті,
Шолып тұр көзі шалған көр сұмдықты.
Ел мұңы жан-жүрегін елжіретсе,
Ізгі арман ұлғайтып тұр ершілдікті.

Күш керек, қатал жаумен шайқасуға,
Дос керек, барар жерді байқасуға.
Деп тұр ғой:
«Ертең қас боп қасармасын,
Жүргендер бүгін дос боп дәл қасында...»

Жел қозғап алабота уыз таңды,
Ашқылтым саумал тірлік қымызданды.
Бастапқы сегіз тармақ тоғызданып,
Қобызға ұсынды сол сыбызғы әнді.

Күрсінді сал домбыра, дыбыстанды,
Дәл қазір үзілердей тыныс талды.
Төбесін асқар таудың мұнар шалса,
Әп-сәтте дүние қайта дұрысталды.

Тапса да жадырауға кімнен себеп,
Болыпты асқақ киял күйге дерек.

Тіледі ол –
Қазағына дербес елдік,
Бой жазар сәулет, дәулет елден ерек.

Бармайды ойлай берсең қайда көңіл,
Сағалап үн толқыды майдақоңыр.
Өкініш өксігімен қабаттасып,
Дегізді:
«Әттең, шіркін! Қайран өмір!»

Бұл күйде ең алғашқы ғашығың да,
Жер жаннат, атамекен асылың да.
Дос пен қас, құрбы-құрдас – бәрі де бар,
Кездескен өзің кешкен ғасырында.

Жауап бар сана жеткен әр күдікке,
Тоқтау бар жер бетінде сан бүлікке.
Тәмәмдап соның бәрін күй аттанды,
Көз жетпес көкжиексіз мәңгілікке.

Тәттімбет талмаурады, терін сүртті,
Күй тынды, тал бойына сенім бітті.
Құттықтап отырған топ
Қол соққылап,
Күйшіге алғыс, бата төгілдіртті.

Басылды тұяқ дүбір жүйрік өткен,
Орнына қайта түсті тірлік шеккен.
Көзінің жасын сүртіп Дәулеткерей,
Құшақтап Тәттімбетті сүйді беттен.

– Жасымнан тың сарынға машық жанмын.
Туды ғой күй жұлдызы ашылған күн.
«Сарыарка», «Саржайлауды» құдірет тұтып,
Бұл күйге, – деді, – ағайын, ғашықтандым.

Күй – теңіз, асау толқын өріс те көп,
Ұмсынткан алда түрлі жеміс те көп.
Тәттімбет, бұл телегей арман-дастан,
Адамның бар қиялын тегістемек.

Не берер қаңғыр қаққан шайқы-бұрқы,
Күй – толғау, қиял толы іші-сырты.
Ақ дыбыс, үміт жолы нұрлы әуезбен,
Өмірдің сиқын ашты ұйпы-тұйпы.

Ем таптың ізгілікпен, елжіреттің,
Пір жебеп бергені осы кең жүректің.
Желкендей көк теңізде бой тастаған,
Күйшілік жаңа туын желбіреттің.

Күй-толқын шарықтаса шалқып, желіп,
Көрмедім әсіре басқан артық желік.
Шындықты ақ мақтадай
Қолға тостың,
Сыртында қауашақтан аршып беріп, –

Деп Дәукең бата берді табысына,
Мұңлы әуез қайран қалды ағысына.
От көрген жас баладай таңыркады,
Хас тұлпар оза тартқан шабысына.

Бәрі өтті.
Петерборға барып қайтты,
Ақ патша тәжін киіп, барын айтты.
Құйқылжып «Саржайлау» мен «Көкейкесті»,
Тәттімбет күміс медаль тағып қайтты.

Шақырса сұлу сазбен алыс таңды,
Байқады дүние-дүрмек жарысқанды.
Орыстың шіркеулерін көріп тұрып,
Ауылда мешітіне намыстанды.

Зерлесек осындайды кең біліп те,
Көнбеді ол
Би-болыстық «кеңшілікке».
Біржола шен-шекпенді шешіп тастап,
Ден қойды жер иесі кеншілікке.

Аңдасаң кей ырғаққа қосқан жүгін,
Байқарсың қара жер мен аспан жігін.
Айтып тұр «Көкейкесті» күдер үзбей,
Алладан елге рақым тоскандығын.

Қозғаса Тәттімбетті күйік арман,
Ежелден ол межені биік алған.
Қамы емес қара бастың,
Бүкіл қазақ
Қайнаған қалың шерін жиып алған.

Кең айдын күміс күйдің көлемі де,
Шомылтар сезім-сәуле тереңіне.
Көңілдің қиял құсын талпындырар,
Шақырып жан-жүректің керегіне.

Сарқылмас қара судай жел тербеген,
Терең күй мұң мен үміт көркемдеген.
Жалғап тұр «Көкейкесті» –
Қашан тартсаң,
Өткен күн, бүгінгіні ертеңменен.
Тыңдашы,
Қандай жатық, мығым үні,
Алады мәңгі баурап ұғымдыны.
Көсілтсе баяғының көшін өрде,
Нұқып тұр көзге түртіп бүгінгіні.

Тағдыры қайран қазақ бас талабы,
Жоқ шығар жойқын қағыс басқа мәні.

Әлі де біздің жерге көз алартқан,
Көрсетер теріскакпай маскараны.

Достым-ау, ел-жұртты ойлап қайраттанып,
Туған күй
Мұң мен шерге қайнап барып.
Толғантқан отар елдің тағдырымен,
Келбетін «Көкейкесті» жайнатты анық.

Күй – саңлақ,
Жан тебірентер самғағаны.
Баурайды мәңгі қорған, маң даланы.
Ұлтымның күй-ұраны осы емес пе,
Толғантар ар-намысты қайрағаны.

Тұңғиық
Сұңғыла күй – дана сөзі,
Көкейде бір тыңдасаң қалады өзі.
Қайран ел киял-шерін кең толғаған
Осы ғой кең даланың «Полонезі».

Серпілтсе күй самғауық бұла күшін,
Көксейді әділет, теңдік қуанышын.
Бұл күйді
Қаншама көп тыңдасам да,
Соншама жылып қана тұрады ішім.

Кеншіліктің атасы

«Би болудан Тәттімбет бас тартты...» – деп,
Ел ішінде қаңқу сөз қаксапты көп.
Кейбіреуде
Өкініш-күйініш бар:
«Кім, қалайша қақ төрден жасқантты?..» – деп.

Біреу доска оңаша сыр қылады,
Сағым болып әділдік бұлдырады.
Елді жинап,
Тәттімбет хабар етті,
Үнсіз тыңдап ағайын тұрды бәрі.

– Жерім – мұхит болғанда, кенім – құндыз,
О, Жаратқан! Ел-жұртқа сенім туғыз.
Көп күйшінің айтулы біреуі едім,
Кенші болып атадан тудым тұңғыш.

Кейде білмей
Күн батып, таң атқанын,
Күйді нәштеп, көп жұмыс сабақтадым.
Кеншілікті Алладан сұрап алсам,
Күйге ғашық етіпті Жаратқаным.

Қолымдағы домбырам – ақ беренім,
Қасиетін қадірлеп, сақ келемін.
Жаңа күймен күңірентер таудың ішін,
Балға, кетпен ұстатсаң, тап беремін.

Өмір өтіп барады ағын желдей,
Төңірекке қараймын бабым келмей.
Өзім үшін емес-ау, елім үшін,
Шыдамаспын, кен байлық барын көрмей.

Төрт түлік мал жеткізбей кеңшілікке,
Басқаша өнер бастасам кемшілік пе?
Арызымды ақ патша қолдапты ғой,
Нартәуекел, бел будым кеншілікке! –
Деп бастады Тәттімбет айтар сөзді,
Тапты дәлдеп жан шері таркар кезді.
Ағайын ел алдында хабар салды,
Қимас тату толқытты жаутаң көзді.

– Кейде ашу қысса да, кегім болмас,
Кен қазуға шығыңдар болып жолдас.
Жалшы емессің,
Малшыдай тиын таппас,
Тамшы терің, ағайын, тегін болмас.

Онай емес кен қазу көп өнері,
Балқыту да құрметке бөленеді.
Арба, шана, өгіз, ат бергендерге
Жылдық ақы жинақты төленеді.

Көмбелі кен көптігін айта аламыз,
Алтын, күміс, мыс толы сай-саламыз.
Көлік пенен жүк малын ақысымен,
Бір жылдан соң есен-сау қайтарамыз.

Орындалса тірлікте қанша арманым,
Күй көтеріп қыруар жер шарладым.
Кенші болдым тапсырып бір Құдайға,
Әкімдікті Нұрбике-Шаншардағы.

О, тағдырым!
Ағытып бер шідерді!
Шайлықтырма, қайрап бер өр жігерді.
Кент саламын,
Қасына зауыт құрып,
Ағайыннан таңдаймын көршілерді.

Құмар едім бұл іске жас шағымда,
Содан болды Поповты костауым да.
Қанша байлық десеңші кетіп жатыр,
Алтын-күміс орыстың астауында.

«Кенсіз өмір кең болмас» демек едім,
Содан шығар Поповты демегенім.

Патша ағзам рұскатын алғанымда,
Байқаңыздар аруақ жебегенін.

Жарық түсті аспаннан түндік бұрсам,
Ләм-мим демей не бітер шұлғып тұрсам?
Арыз етіп рұқсат ала алмапты,
Уәлі ханның баласы Шынғыс сұлтан.

Атам қазақ «ебепке – себеп» десті,
Домбыра мен достарым кезек шешті.
Сол Шыңғыстың оқыған ұлы Шоқан,
Айналайын, Омбыда көмектесті.

Іс-әрекет, мінезі жүйелі екен,
Әр қылығы ақжолтай киелі екен.
Біздің құда Мұсаның Шормаңұлы,
Үміт артқан білімдар жиені екен.

Мен де оның жанына азық бердім,
Сөз етейін шыққанын артық тердің.
«Қозы Көрпеш – Баяннын» киссасын,
Үш күн, үш түн отырып жазып бердім.

Айтқан сөзін тыңдасаң, аяулы адам,
Даналыққа басып тұр таяу қадам.
Жаяу Мұса ақынды көп тапсырды,
Атын алып Мұстафа жаяулаған.

Мұстафасы құдамның інісі еді,
Бір тиген-ау ақынға қыры тегі.
Ретін тауып құдама сауал еттім,
Ол бұл іске, иншалла, кіріседі.

«Бұйрық озды» – сөз осы мәтелдегі,
Дегім кеп тұр: «Кетпенді әкел бері!»

Ел болуды ойласақ, осы тілек –
Исатайдың дабылы әпергені.

Түйір темір, бір уыс қорғасынның
Болмағаны бермейді ол да тыным.
Түрлі қару осыдан жасалады,
Түбін ойлап, тыңдай бер қолдайтынын.

Попов сынды көпестер төңіректі,
Барлап, қазды жегендей семіз етті.
Қала орнатып, үй салып, зауыт жасап,
Картоп, пияз өсіріп, егін екті.

Бірге жүріп тау-тасты араладым,
Ел ұстанар осы ғой бағалы ағын.
Күймен бірге кені бар тасты шертер,
Өнер бастап, шекпенді жаңаладым.

Әркім жетік келеді өз қамына,
Табыс берсін тапқаным тозғаныма.
Би билейді түйе де ызаланса,
Шыдай алмай есектің озғанына.

Дей көрмеңдер: «Әсіре боянғаны...»
Бұдан да зор ар-намыс мол арманы.
Өз жеріне өзі ие бола бастап,
Осы дей бер қазақтың оянғаны.

Қол жетпеске қызығып кен көргенде,
Сандалмалы түскем жоқ сергелденге.
Түбін ойлап, тап бастым, ағайындар,
Поповтардың өнерін меңгергенде.

Түгел кездім өлкені атым жеткен,
Қазба кенге жинадым тәсіл көптен.

Алтын-күміс бұйыққан, мыс пен мырыш –
Қазынам ғой басқаға ақым кеткен.

Қыран саңғып жартасты қамырлаған
Түйір таспен байқатар барын маған.
Ол су ішкен Құмкөлде алтын бар ғой,
Мен – барлаушы жүрістен жаңылмаған.

Жорткан аңмен орманда қонсы қондым,
Жан баспаған қыз қалпы жер-су көрдім.
Жақпар тасты сары алтын жылғалаған,
Сегіз таспа қамшыдай ізін көрдім.

Көз отына жан оты қосылмай ма?!
Қызығасың, әрине, тосын жайға.
Кеннен мысты қорытып ала алмасақ,
Әлемде көп тәсіл бар осындайға.

Бергені ғой өмірдің көшпенділік,
Біздің бақыт – маңырап өскен түлік.
Көбі қалды орыстан көргенімнің,
Сері жанның көңіліне еккен бүлік.

Кен қазуды, қорыту, балқытуды,
Дербес елдер бұлтармас заң тұтынды.
Шахты, зауыт маңына
Қала орнатып,
Жасап жатыр қол жеткен бар күтімді.

Алтын сарай күмбездер жаркыраған,
Петерборды көргенде қалтырағам.
«Түземдік» деп атаса олар бізді,
«Түзелдік!» деп мен қашан қаркын алам?!

Салыстырып әлемде бар халықты,
Даналардың қанаты жалғаныпты.

Бұқар жырау көргенде Самарқанды,
Сарыаркасы елестеп шамданыпты:

– Қазағым-ай, кешкенің сынақты көп,
Көшпенділік қалыпты-ау тұрақты боп... –
Деп данышпан естіп ем,
Ыза кернеп,
Өрт шалғандай өзегін жылапты деп.

Хан-төренің мейман боп татса балын,
Көкірегін өртеді қанша жалын?!
«Күші зордың – ісі зор» осы екен ғой,
Жер жұмағы жасаған бақшаларын.

Ата-баба келтірем несіне мін,
Кешірместі өзеуреп кешіремін.
Қайран қазақ,
Өзіне билік тимей,
Төре билеп өтті ғой есіл өмір.

Мен де көрдім
Шыққанын маздақ тердің.
Шен-шекпеннің бергенін аздап көрдім.
Азап шегіп сандалған ел екенбіз,
Мал жайлаған құлы боп мансапкердің.

Аз білімін біреу жүр «бірдеме етіп»,
Мекке барып, болмақшы дінге жетік.
Кеншілікті көремін ұлттық байлық,
Ел боларлық қазағым ірге бекіп.

Мен, достарым, баскамын, өзгешемін,
Қиял жеткен қияға тез көшемін.
Кен қазудың тәсілін
Кәсіп етіп,
Дүйім жұртқа жасаймын өзгеше өмір.

Мен де мешіт,
Иншалла, салдырамын,
Сиынатын қолымда бар Құраным.
Жер байлығын қазағым көрсе екен деп,
Жарғақ көрмей шар басым шарк ұрамын.

Поповтардың қылығын айып етпен,
Өнер таптым жүйелі қалып еткен.
Қатарласам
Қалмастай өзгелерден,
Тер төккенді бірлесіп зәру етпен.

Құрып кетер елдігін өздігінен,
Қайран қазақ ақыры сезді білем.
Келіп жатыр жан-жақтан біздің қолға,
Жалақыны берген соң мезгілімен.

Білем қазақ менен де ептірегін,
Іс білгенге Алладан көп тілегім.
Жер байлығын ел үшін ұқсатпасаң,
Кешкен тірлік далбаса деп білемін.

Кенші өмірім тың сарын күй секілді,
Қобалжыған пәк жүрек бір бекінді.
Үмбетіме шындықтың бетін ашып,
Мен жасадым сіздерге құрметімді, –

Деп Тәттімбет әр сөзін айтып еппен, —
Қарекеге қарады Жақсымбетпен.
Бегеш пенен Тобаяқ, Жұдырық бар,
Әдейілеп шақырған қалың көппен.

Шын аталас Қареке Мыңбайұлы,
Таусылмайды бұл күнде удай сыны.
Аттанғалы Қазанғап дүниеден,
Жанжалқұмар етті ғой Құдай мұны.

Қареке:
– Сөзіңді, Тәтіш, естідік,
Айтқаның өңкей естілік.
Шошынғандай тірліктен,
Кетеді кейде ес кіріп.
Бәрі де дұрыс, бірақ та,
Бір сөзіме тұрақта!
Кенші болсаң ел кешпес,
Түсерсің зор сынаққа.

Туысты жатқа балама,
Ақиқат тілін бағала.
Атадан қалған мал-мүлік,
Жетпей ме бала-шағаңа?!
Оранып жүрген үлдеге,
Көрінер саған бірдеме.
Ақбөпе өліп от бассаң,
Есімге «көрге кір» деме.

Жақсымбет:
– Қареке, кеттің алыска,
Тиеді сөзің намыска.
Әйелдей шапшып, шаш жұлып,
Бет жыртуға барыспа.

Бүкіл қазақ мұң-шері,
Күрсіндірген Тәттімбет.
Жан-жаққа тарап күй-шеру,
Сүйсіндірген Тәттімбет.

Тіл тигізбе асылға,
Қареке, бекер шашылма.
Қате кеткен бір сөзің,
Жыл емес, жетер ғасырға.

Ел басқарған ханы жоқ,
Басында қазақ бағы жоқ.
Кер заманға кездестік,
Өтеміз бе тағы боп?!

Көңіл ығып саспайық,
Бас бірліктен қашпайық.
Одан да, бүкіл ағайын,
Кеншілік жолын қостайық.

Тұрамын айтқан сөзімде,
Кен қазам енді өзім де.

Тобаяқ:
– Тобықтыдан келдім мен,
Жаңалық көп мен білген.
Сөзім жақты бәріне,
Кеншілікке сендірген.

Аркаттың жайлап сілемін,
Арыған елді білемін.
Құнанбай малын күзеткен,
Ағайын қосты тілегін.

«Есім салған ескі жол,
Қасым салған қаска жол,
Тәттімбет салған кенді жол
Жоқ осыдан жөнді жол», –

Деп қостады бір абыз,
Тілегі бірлер келсін деп,
Көшуге рұқсат берсін деп,
Құнанбайдан сұраңыз.

Беген:
– Дүние-дүрмек мереке,
Жасауға керек береке.
Келеке еткен жөн болмас,
Қайтып ал сөзді, Қареке.

Менің де қаным тасиды,
Поповка ел-жұрт бас иді.
Солай қарай сілтедік,
Қиналған қанша аш үйді.

Бастайды тың іс батылдар,
Тәттімбет бәрін басқарып,
Жаңалық көрген пақырлар,
Алғыс айтты бас салып.

Досы боп бекер саналып,
Қалмаспын жұртта қадалып.
Тәттімбеттің соңынан,
Бәріміз еріп баралық!

Домбырасын Тәттімбет шертіп-шекіп,
Ебін тапты жүректің екпіндетіп.
Қаз дауысты қаңқылға салып алып,
Қамыс басын тербелтті желкілдетіп.

Жоқ ешқандай қамырық нала-қайғы,
Көңіл жыққан кісіге қарамайды.
Қорғасынды мырыштан бөліп жатқан,
Көз ұшында көрінді Қарағайлы.

Еркінденіп саусақтар алшаң басты,
Тауып отыр өзге жан таба алмасты.
Қолаң шашты қыз емес,
Күйге қосты
Дегеленнің түбінде «Қалмақтасты».

Кен қазғандай пернені дәл басады,
Алтын мен жез сыңғыры алмасады.
Саусақтары секілді тіл де жүйрік,
Қыңыр сөзге шымыр тіл жармасады:

– Сабыр етіп үндемей қалған едім,
Күнім – базар, түнім – той, арман еді.
Жетеді ғой тірілер талқылауға,
Баки жаққа, Қареке, барма, – деді. –

Ақылды ер аяғын дұрыс басса,
Ел кенелер Құдайым ырысты ашса.
Күш-көлік бер Қареке, азын-аулақ,
Енді қайтіп осылай ұрыспаска.

Түсінгендей қыршаңқы сынын қатты,
Түзетудің өзінше қыбын тапты:
– Зіл қылмаңдар әзілді... – дегендей боп,
Қасын серпіп Қареке күлім қақты.

Есті тентек осылай еленделі,
Көкейіне түсті ғой көнер жері.
– Айтқаныңа, Тәттімбет, құлдық етем,
Он бес өгіз бір жылға берем, – деді.

Артық кетті, кем кетті, қаркын жетті,
Жиылған топ әр түрлі әңгіме етті.
«Ер мойнында қыл арқан шірімес», – деп,
Бар ағайын қолдады Тәттімбетті.

«Қалмақтаска» Тәттімбет берік кірді,
Кәсіпкорлық қызығы еліктірді.
Маңайдағы ағайын, жүдеген ел,
Түрлі-түрлі жұмыска келіп кірді.

Тауып жатты сеніскен жұрты пайда,
Тез шешілді үй-жайлық бұйымтай да.
Бар пұлына жер алып, үй орнатып,
Қайын атасы жетілді Тұлкібай да.

Кеншіліктің тетігі кісілікте,
Кісілікпен егіз ғой кішілік те.
Адал, таза, елгезек бір-біріне,
Жарты сөзден жалғасар түсініп те.

Менің де бар тау бұзып, кен тапқаным,
«Сыйға – сыйды» ұстанып кең сақтадым.
Адамдықтың абзалы деп айтарлық,
Кеншілерді тірлікте көп жақтадым.

Тағдырыма етпеспін күпіршілік,
Кенші болдым
Жүректен үкім шығып.
Тәттімбет пен Қанышты жалғастырсам,
Тірлігіме етермін шүкіршілік.

Ақын-кенші жасымда атанып ем,
Сәтбаевтай арыстан бата алып ем.
Беу, кеншілер!
Сүйінші! Жаңа таптым,
Тәттімбеттей бас кенші Атаны мен!

Күй атасы Тәттімбет – актангерім,
Тастап кетті би болып таққан шенін.
Жүдеу елге жақсы өмір құрамын деп,
Ел-жұртымен бөлісті тапқан кенін.

Тоғыз толқын «Қосбасар»

Бірінші «толқын»

I

Бақыт екен махаббат сөнбегені,
Елестетті аққу құс көлде сені.
Қыз күндегі келбетің көрмеде тұр
Көкірек деген құпия бөлмедегі.

Тірі пәтер арнайы бөліп бердім,
Одан жайлы мекен-жай көріп пе едің?
«Өңі солғын... » деп естіп, елендедім,
Ерен-ғайып, тамаша көрікті едің.

Сұлу кейпін ажарың өшірмесін,
Көшірмесін күйге орап есіл досың
Шығармай жүр екі елі көңілінен.

Шалдыққаным белгілі асыл уға,
Оны көнбес домбыра жасыруға;
Жарылқап жүр «Қосбасар» егіз үнмен.

II

Ашық күйден аңдасаң құрметімді,
Арман-аңсар айықпас біл дертімді.
Тел ағыспен кос өзен толқығанын,
Тел қағыспен құбылтып күй жетілді.

Жұқа жері жүректің тесілгесін,
Жамау болар үн калай көсілмесін?!
«Шау тартыпты...» дегенге шошып кеттім,
Себепкері мен болсам, кешір, досым.

Сөзге тұрмас қияда қиналғаным,
Жол-жөнекей жөн еді-ау бір барғаным,
Шын сүймесем әуреге салмас едің.

Хабаршыға сенбеймін, ерегісем,
Иланбаймын ешқашан. Неге десең
Мен көргенде ақ марка жап-жас едің.

Екінші «толқын»

I

Кетеді екен қайырылмай қайран жастық,
Күйші қызбен тым келте сайрандастық.
Атастырған ағайын аяулы боп,
Қыршынынан қиылды байламдастық.

Мейірімді еді келбеті күлімдеген,
Күміс сыңғыр толқын бар үнінде ерен.
Кей сиқырын сұлулық жаңа сездім,
Жас кезімде санама ілінбеген.

Жан-жүрегі бір мен деп соғып тұрған
Ол – періште, жан ием жолықтырған,
Енді еншіме тиіпті сылқым елес.

Асыл адам қайғыға жасымайды,
Басқа біреу етсе де басыбайлы
Менен артық сүюі мүмкін емес.

II

Сәуле емес, ол сәуледен жинақтылау,
Құт-береке нұр жүзі жинап тұр-ау.
Жас аққуға пәктігі сай десем де,
Бұлдіршіндеу, тал бойы сұңғақтылау.

Есіме алсам, қалайша шаттанбаймын,
Ақ маңдайлым – қасиетті тапқан қайғым.
Қос жанардың түбінде тұнған сезім
Құпиясын өзімше ашқандаймын.

Мейлі, теңеу ұнамас, әлде ұнай ма?
Қыз Жібектен әсемдеу әлдекайда
Ол – жұлдызым махаббат аспанында.

Шын мақсатым шындық қой, кеш, ағайын,
Дегемін жоқ біреуден өш алайын,
Артық қызды көрмеп ем жас шағымда.

Үшінші «толқын»

I

Балғын мінез үйлескен көрікпенен,
Дені таза, жоқ бөтен желік деген.
Рауан жұтқан райхан гүл секілді,
Қанша көрсең екі көз зерікпеген.

Кездескелі кетті ғой ерік менен,
Мезет қайда телміртіп телітпеген?!
Құлыншақтай қиядан шұрқырайды,
Біздің жүрек бұлк етпес берік деген.

Сұлулық-ай! Сұлулық, құрытасың,
Күндік жерден қозғайсың күй ынтасын
Тың қағыска бұлқынтып тәкаппарлық.

«Шындық – негіз болғанда, бақыт – егіз»,
Қыз да болса егіз ғой, бағыт-негіз
«Қосбасар» деп күйді де атап қалдық.

II

Құндыз ішік секілді тысталмаған,
Шын таңданам сұлуға бізді арбаған.
Орта бойлы, қыпша бел, қара көзді
Суреттеуге күйшілік ұшталмаған.

Сәлем алып келгендей құстар маған,
Күрей шертіп құлшынып, құштарланам.
Қапелімде жұп-жұқа алақаны
Күміс қасық сиякты ұсталмаған.

Барын салып қоңыр күй тұспалдаған,
Ол – таза жан, ол – өте ұстамды адам,
Қолы тисе кетеді балқып денем.

Отыз меруерт тізіліп ақ моншақтай,
Қызыл ерні көз тартса жанған шоқтай,
«Қосбасарға» ерекше қаркын берем.

Төртінші «толқын»

I

Сын сағатта жоғалып із салмаған,
Ағайынға кек сақтай сызданбаған.
Ақыл-көркі көш төмен құрбысы озса,
Әлдекімше іш тартып қызғанбаған.

Сері күнде сергелдең қыз таңдаған,
Керім еді керемет біз барлаған.
Ақпа-төкпе төтенше күй сайыста,
Жасырмады жан сырын құштар маған.

Салауатты ақиқат сыр аңдайын:
Мені іздеген жалғанда сынардайын,
Сәтті сапар кездесті-ау жол басында.

Нұрлы кейпі тамаша күліп тұрған,
Арайы құт жаныңды жылыттырған,
Жер жұмағы болғаны ол қасында.

II

Жаңылсаң да жазғырмас, сырыңды ұғып,
Оған бітті сүйкімді жұғымдылық.
Топ ішінде «аға» деп ардақтасар,
Тәтті әзілмен өтсе де сүріндіріп.

Білгені мол жарасқан білімділік,
Түлеп қалдым күйге сол ұғым кіріп.
Мардымсызға мырс етсе, мысқыл емес,
Ол – күйініш, ол – ішкі мығымдылық.

Аймаласаң аз болар, күн де, түн де,
Шықпай қалар ол сәтте тіл де, үн де,
Бір құшқанда шығарсың мың құмардан.

Шындықты айтсам күй соңын келтелемей,
Сипай қақтым шекітіп, шертпелемей,
Шер боп шықты баяғы қыршын-арман.

Бесінші «толқын»

I

Ашық айтшы, домбыра, пейіліңді,
Әр қағыстан аңғарсын зейініңді.
Не десе де лажсыз ықтиярсың,
Ынтасына ботадай мейірімді.

Көзің шалса шыдатпас шалқымауға,
Оранасың ақ киял – ақ мұнарға.

Ол ұқсайды орманнан оқшау өсіп,
Жол шетінде қол созған ақ шынарға.

Ізгі тілек, ақжолтай ниеттері,
Көрмесем де жүреді сүйеп мені,
Қалай ғана тебіренбей баяндайын?!

Күйге қосып сағыныш көп ілегін,
Кейде ұзақ тебіреніп көз ілемін,
«Қосбасарлап» бойлауық баяулайын.

II

Сүймегенін есінде ұстар ма адам,
Сұлу көрдім жан зекет құштар маған.
Қаркаралы шетінен лебін сезем,
Сарыарқаны сол ма екен жұпарлаған?!

Елжіреуі ерекше бұл жүректің,
Келді ме екен біреуі мың тілектің.
«Сәлем айт!» деп жолға гүл егіп кетті-ау,
Көгершін көз ақ науат үлбіреп тұр.

Сал қарағай жаудырап көз салады,
Балдыз-қайың жұтынып көп қарады,
Жалғыз арша телмірді шерлі жандай.

Қыз еліне барар жол – қара бұрым,
«Осы, – дейді, – Тәтті аға, бала күнің»,
Тәтті еді ғой еркемнің ерні балдай.

I

Ізет етсе иіліп сәлем беріп,
Құбылмайды көз бояп мәнерленіп.
Қан жүгіріп, қызарса екі беті,
Бой жылынар, тар деген әлем кеңіп.

Сонда күдік азаяр пәлен көлік,
Сауығарсың ләззаттан жан емделіп.
Өз-өзіңнен сүйінші сұрар едің,
Алып қашқан шаттықты әрең жеңіп.

Жан бүршігі жүректің дүрсілінен
Ашылғандай, көп аңсап күрсінуден
Ғаламат қой бір есту ашық сөзін.

Бал-бұл жанып жия алмай есі-дертін,
Құшақ жайған құлшынып емін-еркін
Көру киял жанпида ғашық кезін.

II

Аттың басы болса да қантарулы,
Аңсайды екен бір татқан жан дәруді.
Қой десем де, «Қосбасар» толқындары
Бой сақтамай дауылға қайта кірді.

Біздің ауыл жүргендей іргесінде,
Үркер туса шақырар тілдесуге.
Сұлу қайда... наз сонда, саз да сонда,
Сөніп қалмас көкірек түрмесінде.

Сусын жиған секілді құтыласқа,
Разы болғай күй-сурет ықыласқа,
Сарқылмайды тәтті әуен – тәтті сезім.

Көріп кел деп әдейілеп мен жіберген,
Күй-дастандар аумайды елшілерден.
Ол естісе – сол менің сәтті кезім.

Жетінші «толқын»

I

Аппақ жүзі балауса күн өтпеген.
Мезет қайда көркінен дір етпеген.
Аңсатады құшаққа байланғаны,
Жас аққудың мойнындай білекпенен.

Көрмей жүру шыдатпас, ұзақ қайғы,
Ұзақ қайғы шырмалтып тұзақтайды.
Күрсінгенде кең аспан күңіренгендей,
Жалғыз жұлдыз шаңырақты жүз аттайды.

Әне, сонда толқытып, тебірентіп,
Елжіретіп, балқытып, емірентіп.
Ғашық сарын кеудемде сызаттайды.

Күйсіз күнім қатерлі қауіп екен,
Кел, домбыра, толассыз жауып өтем,
Салқын жазды кей жылы күз ақтайды.

II

Күй не керек адамды толғандырмас,
Бұрын ұғар жан құрбан болған сырлас.
Мұңсыз күйші – жаңбырсыз бұлт емес пе,
Ер жігітті махаббат жолдан бұрмас.

Қамықпаймын күш-жігер, қаркын барда,
Күймен тартам ой салғыш салтымды алға.

Не болар ем күйінген кезімді айтпай,
Саған деген сағыныш саркылғанда?!

Жас едің-ау, балауса уылжыған,
«Қосалқалап» беу, қалқа, сырыңды ұғам,
Барын айтар сәтті әуен көп бұлдамай.

Ойлы қазақ түсінген ырғағымды,
Жақын тартар жанына нұрлы ағынды,
Сенімім зор кетпес деп ел тыңдамай.

Сегізінші «толқын»

I

Күйге қоссам бейнесін жұмбақтаған,
Ол – ғаламат, ол – өте сымбатты адам.
Еске түссе көремін құба талдай,
Өзенді өрлей жел соқса бұлғақтаған.

Сол тербеліс әлдилеп, құндақтаған,
Екі ішекпен тілдесіп мың баптанам.
Өз арнамда мен де аққан дариямын,
Оны айтпасам құлазып, құрғап қалам.

Ақ құс-жүрек кім назын естімейді,
Саңқыл-сұңқыл кеудемді тескілейді,
Бұлжытпайды тәтті ырғақ сағыныштан.

Шабыт селін домбырам қайтармайды,
Шексіз, шепсіз ғашық наз – айтар қайғы,
Қос қанат боп «Қосбасар» алып ұшқан.

II

Қайда екенсің, жан құштар Қыз Жібегім?
Өзегімді құсалық үзді менің.
Төлегенің болсам да, амал қанша,
Бекежанмен шабыспай қызды кегім.

Дауыл соғып қанаты өтті қыран,
Жыңғыл бойлап, жылғалап кетті бір аң.
Қалың берген жігітпен жауласпасам,
Емес шығар махаббат жоқтығынан.

Қатар елмен сыйластық сақтағаным,
Құмарлықтан емес қой таққа жаным,
Бас айналды сені аңсап шөлдегенде.

«Қосбасарға» сүйсінсе қалың елім,
Бейнең сенің жебеуші жәдігерім.
Не болар ем жасымда көрмегенде?..

Тоғызыншы «толқын»

I

Беріш болып жібіген тасты көргін,
Ақтарылды жер түбі, асты көлдің.
Жан түкпірін «Қосбасар» жайлағанда,
Бұрынғыдан ерекше жақсы көрдім.

Қанша алыста болса да сенің қосың,
Іздей берем аралап өмір көшін.
Қырық күйді үр жаңа құлшындырып,
Кім көтерер дәл сендей көңіл хошын?

Жастық жігер, күш-қайрат қорып тұрған,
Күн сәтті еді біздерді жолықтырған,
Содан кейін жарысты сенім, қауіп.

Жаным сүйген сен едің адам кені,
Бұйыртпаса амал жоқ саған мені,
Күймен сүйіп, құшайын шөлім қанып.

II

Көк дөнені көңілдің қанатты екен,
Қапаланба уақытты санап бекер.
Кездесудің ретін табар едім,
Өзімді емес, мен сені аяп кетем.

Есіміңді еске алып, мұң аралап,
Күй тілімен келемін мұңаралап.
Тобықтыға түсімде барып қайтам,
Арқат тауын алыстан мың аралап.

Ұйқым шала туса да таң қысылмай,
Менің қайғым – бүкіл ел қайғысындай
Сағынышым сарқылмас қамалдаймын.

Нағыз жетім – тірегі мерт болғандар,
Тірі жетім – жазықсыз дерт шалғандар,
Бір кездесу болар деп амалдаймын.

Даладағы оркестр

Күн де жұлдыз көрінер білмегенге,
Тәтті бабам мұң-шері тым терең де.
Шертпе күйдің атасы, дана сазгер,
Кенші болып жарқ етті бір беленде.

Өңір жайнап, ұлғайды көңілділік,
Тау ішіне үңілді өмір күліп.
Жер бетіне жақындау кенді игеріп,
Кеншілікке бекінді сенімділік.

Қылығы жоқ мінезден табардай мін,
Шын досындай күйшіге қарайды әркім.
Жүдеп келіп аз күнде түлеп кеткен,
Алды адал батасын талайлардың.

Ауыр кезде тастамас тілегі кең,
Тәттімбеттің жөн тауып сүйеуімен;
«Қаламқаска» Айзада көшіп келді,
Жар тілегін екі етпес күйеуімен.

Білмесе де кеншілік ғұрпын әлі,
Жаңа өмірге қызық-ау ұмтылғаны.
Айзадаға айт пен той көрінеді,
Мал бағудан есен-сау құтылғаны.

Бір шаттығын Тәттімбет көзбен көрді,
Айзаданың ахуалы тез жөнделді.
Құдай оңдап қойнауы Дегеленнің
Тез кенелтті соңынан ергендерді.

Көк тұманды ашқандай ару ақ таң,
Өнер озды кен қазу заңын тапқан.
«Самородный» сары алтын табылыпты,
Ресейге «алақай» дабыл қаққан.

Петерборға Тобаяқ алып барды,
Таза алтыны қазақтың анықталды.
«Чемпион» деп ат тағып «тайтұяқты»
Көрмеге арнап орыстар алып қалды.

Әдісі мол кеншілік қамығар ма?
Кен тамыры шақырды бәрін алға.
Айзаданың күйеуі көзге түсті,
Құдай қолдап көп алтын табыларда.

Сыбыс қалды,
Суық сөз айып қалды,
Кеншіліктің аты да байырталды.
«Тайтұяқтың» ақшасын әкелгенде,
Дегеленділік кеншілер байып қалды.

Бір қызық іс көңілде пайымдады,
Домбыраға телітті ойын тағы.
Күйден сабақ беруге балаларға,
Айзаданы Тәттімбет дайындады.

Есіне алып Әлиді қызықтады,
Ұмытылмас қағазда сызықтары.
«Елім-айдан» үйрете бастайтұғын
Тәжірибе тәлімі үздік бәрі.

Ойында жоқ серілік, селтеңменен,
Күй тағдыры толғантты «ертең» деген.
Көп домбыра құбылса
Қатар ойнап,
Үні ғажап Айзада көркемдеген.

Болмаған іс әзірше өлкемдегі,
Күй үнімен жайнады терген кені.
Қызықтырған оркестр, көп аспаптар,
Петерборда алғашқы көргендегі.

Нақ сәскеде жүреді күй сабағы,
Саусағынан сұлудың үн тамады.
Қанша берік болса да тас емессің,
Тірі жанды шыдатпас ай қабағы.

Бұл жер емес жан ләззат татысатын,
Тәттімбет те ұстады «алыс атын».
Айзаданың бір емес, үш ұлы бар,
Бәрі бірдей сабаққа қатысатын.

Қызғаныштың болмайды оңай жүгі,
Сөзге сенді Есім де, қобалжыды.
Әйелдердің «пыш-пышын» тыңдамаса,
Қарекенің толқытты қоймалжыңы.

Туыс сөзі, ер сөзі сергек екен,
– Өтірік болса айтқаным жерге кетем.
Сонысы аз ба? – Бұлк етпей қалың беті, –
«Сылқылдақ», – деп мырс етті. Мерген екен.

– Шешінбесең дария кеше алмайсың,
Тәуекелсіз жіпті де есе алмайсың.
«Сылқылдақтар» сылқытып жүрген шақта,
Өзіңді өзің, шырағым, неге алдайсың?

– Қиын маған, ағатай, қиын маған,
Мен де оның ендеше сыйын табам.
Айзаданы құдырам Дегеленнен, –
Деді Есім, – олардың жынын қағам.

Қарекедей белгілі сұмға нанып,
Шапшаңдатты бар сөзін мұңға малып.
Тәттімбетке тиісті күн батарда,
Талмау жерден
Тым оқыс сынға салып.

– Құлығы мол кен қазған Тәттімбетті,
Сүріндірер бір күнә таптым,– депті. –
«Сылқылдақты» арнасаң Айзадаға,
Білмеген боп білсем де тарттым дертті.

Оны қойшы, үр жаңа басынғаның, –
Деп жылады, – күйзелдім ашып жаным.
Енді сабақ беруге үйретесің,
Дәл сол үшін келгендей ғашық жарың.

Тобықтыдан әкеліп күйлі еткенің,
Демеп едім: «Тәтті аға, бұл неткенің?»
Аз болды ма Қоянды сайларында,
Тал түбінде жасында үйреткенің?

Одан әрі Тәттімбет ұзартпады,
Сасып калды. Айтканы: «Ұят-тағы...
Сабыр сакта,
Есім-ау, сөзді токтат», –
Деді дағы шап беріп құшактады.

Құшактады, бетінен сүйгіледі,
Құштар сөздің тізбегін үйгіледі.
– Күй не болар жас ұрпак үйренбесе,
Осы сұрак жан кинап жүрді, – деді. –

Жәрмеңкеде акикат айтысканым,
Қырық күймен ел білді тартысканын.
«Сылкылдағым»
Қырық бір санға ілікті,
«Арнады», – деп атады дос-дұшпаным.

Бәрі айкын, сол күйді арнағаным,
Теңестірдім мен сүйген жанға жанын.
Қалың берген жері бар әрі туыс,
Ел бірлігін сактадым – алмағаным.

Ол Ұлжанның жиені, ел жұлдызы,
Құнанбайдың жас балдыз ең құндысы.
Соның бәрін ескермес біле тұра,
Осы ауылдың мен деп пе ең ең жындысы?

– Түсіндім, – деп күлді Есім құшактағы,
Ашу желін іштегі тұзактады.
Өсек сөздің болса да өрті өткір,
Анық сөнді қызғаныш сызаттары.

– Енді менсіз сабаққа бармағайсың,
Ән үйретем,
Акысын «сауғалайсың».
Бір сұрағым, – деді Есім,
Тәттім менің,
Бір күйіңді неліктен арнамайсың?

Күйші сонда:
– Бұл сөзді ұғам, – деді, –
Керек шығар ондайға шыдам тегі.
Есім, ана төрімде
Сен болмасаң,
«Былқылдағым» қос ішектен туар ма еді?

Керек дейсің осындай кенес кімге,
Айға, күнге жан жетпес теңестің де.
Күйлер түгіл үш ұлым, оған қоса,
Өзіңдікі өзім де емеспін бе?

Ақбөпеден белгілі қалған жайым,
Үш ұл күтіп жайнаттың жан жайлауын.
Сарыарқаның көркісің кимас тату,
Саған соқпай өтпейді күй байлауын.

Дос көбейді өзіңмен маңайымда,
Жайлау тапты бауырлас ағайын да.
Бір күй емес, тамаша көп күй туды,
Сенің рахат, күншуақ арайында.

Мың арманды «Саржайлау» өтейді ескі,
Досым түгіл дұшпаным «дөкей» десті.
«Саржайлауым» – бізге ортақ тұңғышымыз,
Көпейіміз – көркем күй «Көкейкесті».

Кешір, – деді, – «Сылқылдақ» болса айғақ,
Жайдақ кезім, ол менің жүрген бойдақ.
Бір сүюден артыққа барған жоқпын,

Шапшаң қайттым
Бүліктің артын ойлап...

Өзіңді мен бір тойда көрген едім,
Сен ән салып, тамаша термеледің.
Балбыраған қыз жүзің қалды есімде,
Зерлеп едім,
Жадымда келген едің.

Тілдескенде жөн тауып өзге керім,
Сонда неге осылай тергемедің?
Терлегенім бүгінгі одан асты,
Дұшпанымның сөзіне ерме менің.

Құтырып тұр айнала, заман деген,
Үш ұлым мен тірлікте саған сенем.
«Бар» болсаң іші күйіп көре алмайтын,
«Жоқ» болсаң үзіп жәрдем бере алмайтын,
Ағайынның бақасы жаман келер.

Жоқтатпаған өзіңсің Ақбөпені,
Үш ұлымның осы ғой шат мекені.
Олар сені аялап отырғанда,
Тәттімбеттің ғұмырын сәтті етеді.

Жүзің сонда бөленген таң нұрына,
Риза пиғыл білдірер тағдырыма.
Енді қайтып көңілге оралмастай,
Ашуыңды салып қой сандығына.

Осындайда не дейін бұл Есімге,
Бала қаздай дидарың жүр есімде.
Сен түскелі туған күй барлығында
Тиесің мол, аз емес үлесің де.

Пендеміз ғой тірлікте арманы көп,
Күй үйрету – ол да арман, жалғаны жоқ.

Қайта-қайта қысып жүр ауру жүрек,
Ойла ажалдың маған қол салғаны деп.

«Саржайлауға» жүгінсе ақыл-зейін,
Тілегім сол – о, Раббым, мақұл дейін.
Тіршілікте жас ұрпақ жаттап қалса,
Тірлікті ақтар талапқа қансын мейір.

Жаным құштар сен менің Есімімсің,
Еркін аққан Ақ Жайық, Есілімсің.
Батар күндей сен соңғы махаббатым,
Өсек сөздің тізгіні кесіліңсін! –

Деді дағы Тәттімбет
Есіле тартты, көсіле.
Аузына түсті ақ міндет,
Домбыра сөйлеп шешіле:

«Асқар таудың өлгені –
Басын мұнар шалғаны.
Ағын судың өлгені –
Бітеліп көзі қалғаны.

Азаматтың өлгені –
Құлкынға барын жиғаны.
Махаббаттың өлгені –
Жан жарын жатқа қиғаны.
Қара жердің өлгені –
Үстін ақ қар басқаны.

Ер жігіттің өлгені –
Қиянат сөзді шашқаны.
Ай мен күннің өлгені –
Қарайып ерте батқаны.
Тек өлмейтін шын асыл –
Дананың дәлдеп айтқаны.

Кеншілердің қазынаға,
Өлмейді алтын артқаны.
Өлмейді мен кеткенде,
Күйімді жастар тартқаны.

Тіршілікте сөнбейді
Өзіне деген жылулық.
Дертімді менің емдейді
Саған біткен сұлулық».

Есім ұғып адал сөз татымын да,
Жоғалтқан жоқ шыр бұзып ақылын да.
Ән үйретіп балалар мектебінде,
Айзадамен дос болды ақырында.

Қос бұрымдай созыла өрілетін,
Қос жағадай жан-жағын ел білетін;
Бір өзеннің
Екеуі қос алқасы,
«Қосбасар» күй секілді көрінетін.

Тәттімбетті Тәңіріндей сүйіп елі,
Пәктігіне байлам-серт түйіп еді.
Балалары күйшілік сабақ алған,
Талай шаңырақ еңсесі биіктеді.

Кетті күйші есімі киелі боп,
Кеншілер де алғысты үйеді көп.
Есім ана – есі бар ел анасы,
Қойды ойлауды өзгені сүйеді деп.

Көп ұзатпай арасы бірер күннен,
Айзадаға дәм берді күйеуімен.
Тобықтыдан келгендер ерулікке,
Бәрі келді Тәттімбет тілеуімен.

Ағайын-жұрт, дос-жаран бәрі болды,
Тек Қареке жоламай, «әрі қонды».
Көп домбыра құйқылжып күй тартқанда,
Оркестрді таңданып бәрі көрді.

Күйшіл қауым, келгендей сиынғаны,
«Сылқылдақ» пен «Саржайлау» тыйылмады.
Құйындатып «Серперді» тартқан кезде,
Атырау желі Аркада құйындады.

«Ақжеленге» жігіттер елпілдеді,
Бозбалалар киіпті бөркін кері.
«Былқылдақты» тартқанда еске түсті,
Келін-кепшік алыста төркіндері.

– Бір аунаған шығар-ау Саймақ атам, –
Деп Тәттімбет жастарға берді бата.
Есім ана сол кезде Айзадаға:
– Байғазың, – деп оқалы жапты шапан.

Жақсылықтың – жақсылық ғұмыры анық,
Қызара бөртті Айзада нұры жанып.
Күй үйренген балалар өнеріне,
Рахаттанып, бой жазып тынды халық.

Қыз да осында,
Өнерпаз ұл да осында.
Шәкірттер де ұстаздың тұр қасында.
Даладағы оркестр күмбірледі,
Күй-керуен белгі боп бір ғасырға.

Естен кетпес
«Саржайлау» самал кешті,
Көрген адам «бұл да бір заман» десті.
Тұңғыш туған

Кең дала оркестрін,
Аңыз еткен жан-жакка хабар көшті.

Өзі кербез қара мұрт саспай күлер,
Береді екен билетіп атқа жігер.
«Тартады,– деп елде аңыз тарап кетті, –
«Сылқылдақты» Тәттімбет башпайымен».

Сырқат меңдеп жүргенде
Жасап кеткен,
Тұңғыш өнер ұясы ғажап неткен?!
Сол тамаша бастама өріс тапты,
Биіктерге бой жазып адам жеткен.

«Саржайлауы» дананың дараланды,
«Көкейкесті» – қиялға дала қанды.
Тәтті бабам бұл күнде атын берді,
Жаңа оркестр құрғанда Қарағанды.

Кереметін азырақ етсек кенес,
Күй тарихы ғажап кой тепкен белес.
«Сылқылдақты» тартпасаң
Күйші екен деп,
Сарыарқа мен өр Алтай есептемес.

Ол дана ғой,
Ақ парыз актап өтті,
Хан Кенені ардақтап жақтап өтті.
Сара менен Біржан сал айтысканда,
Тәттімбетті аға деп мақтан етті.

«Былқылдағы» Шара апай биіндегі,
Кенже өнерін қазақтың түйіндеді.
«Қыз Жібекке» «Қосбасар» көрік беріп,
Аңыз болды ел алғаш сүйінгені.

«Былқылдақ» пен «Сылқылдақ» берік кірген,
Опера аз ба сарыны желіктірген?
«Біржан сал» мен «Абайды» тыңдағанда,
«Саржайлау» мен «Қосбасар» еліктірген.

«Саржайлаусыз» қай тойға қанған құмар?
Кинолар да қарсы алмай қайдан шыдар?
Телелидар төрінде «Көкейкесті»,
Таң сәріден ой қозғап алдан шығар.

Ай-әлемге кең дала салтын жазып,
Жеткен дана күйлерден алдым азық.
Адамзаттың музыка әлемінде
Қадап кетті Тәттімбет алтын қазық.

Соңғы қағыс

– Шын мәңгілік орнай ма, орнамай ма?
Туған ай да қолдай ма, қолдамай ма? –
Деді ішінен Тәттімбет, – жастай серік,
Кел, домбырам, ең алыс жолға сайла...

Мұңшыл аспап қоштасып досыменен,
Үн толқыды үр жаңа, тосын ерен.
Қағып жатты алакан аясымен,
Жан баураған телегей сырын терең.

Дерт меңдеген сырқаттың қаттысын-ай!
«Қайран» деген ашылды ащы сынай.
Жүрек қысып, қозғалтпай қинағанда,
Бауырымен бес саусақ тартысын-ай.

Үн тербеліп әуезді, әсірелі,
Қимастықтың қиылып өтті желі.
Сипай қағып, толқыта күмбірлетсе,
Көксегені көңілдің естіледі.

Талықсытып ақырғы сыр-наласы,
Күймен айтты соңғы сөз қыр данасы.
Сынар ішектеп ақырын шекіткенде,
Дүлдүл жүрек көрінді мың жарасы.

Бақұл айтты тірі мен өткеніне,
Қол сілтеді баяғы көктеміне.
Көкей кескен бір ашы өкініш бар,
Баки жақтың жеткенде өткеліне.

Ұмытқан жоқ шын ғашық сүйінерін,
Ақтық үнге үйірген сыйы керім.
«Көкейкесті» жасырмай айтып жатты,
Ашық сырын ойлаған дүйім елін.

Алаканы тапқандай «оққағарын»,
Ақырғы рет аңыратты үн ғажабын.
Су тиді ме кенеттен отқа қалың,
Әлде тыныс тапты ма қаптаған үн?
Еңіреген екі ішек үнсіз қалды,
Асау жүрек айта алмай тоқтағанын.

Жазмыш жеңді – сұм ажал сертке жетті,
Дана күйші, шіркін-ай, ерте кетті.
Тіл жетпестей айтып тұр жан азасын,
«Көкейкесті» басқандай қапа дертті.

Бұғауласа бөлгіштеп еркін елді,
«Саржайлауы» – толқыған ел жүрегі.
Ақ патшаға атынан бар қазақтың,
Ақтарылды ызалы көкірегі.

Патша билеп, соңғы хан тайса тақтан,
Қос дүлдүлдің мұңы бір қапа батқан.
«Саржайлау» мен «Сарыарқа» атой салды,
Қос дария секілді қатар аққан.

Мақтан етсем қос саңлақ, қос дананы,
Шындық сырын кандай жан қостамады?
«Саржайлау» мен «Сарыарқа» көрінеді
Кең даланың маңдайда қос жанары.

Қос кемеңгер, қос дүлдүл, қос арыстан,
Екеуі де тағдырмен қасарыскан.
Құрманғазы – ол майдан, жаркын алаң,
Тәттімбеттен терең сыр, ғакыл алам.
Исатай мен хан Кене бірлескендей,
Ес жинаймын ерекше каркынданам.

Зор құлаш бар Тәттімбет әр күйінде,
Тарлан тарих бой жазды тәтті үнінде.
Терең толғап
Қайран ел қалың шерін,
Әр адамға жеткізді саз тілінде.

Ата-баба арманын жалғайтұғын,
Өтті дана кең толғап, алмай тыным.
Тәттімбет пен Абайда ұқсастық бар,
Елі-жұртын ойлаудан талмайтұғын.

Таусылмайтын өмірдің арман-мұңы,
Саркылмайды санаға салған жүгі.
Құрманғазы бабаммен қатар тұрар,
Мәңгілікке Тәттімбет жалғанды үні.

Ұлы күйші, әділ би, зерлі көсем,
Дүлдүл сазгер әрі әнші, тапқыр шешен.
Білгір кенші әрі акын, артық болмас,
Жақсылықтың шын биік досы десем.

Сәтті болсын дербестік бүгін жеткен!
Өтті күндер шерменде ғұмыр шеккен.
Бұл жеңісте Тәттімбет үлесі бар,
Дана күйлер арманын ғұмырлы еткен!

1980–1995 жж.

ОТЫРАР САЗЫ

Толғаныстан толғаныс

Ертеде бір жас ақынның газетте жарияланған шағын ғана өлеңін оқи сала, сол күні-ақ «Бір өлең туралы бірер сөз» деген мақала жазғанмын. Сонда бір жолдасым бір өлең туралы тұтас бір мақала жазу тым астамшылық емес пе дегендей сынай білдіргенді. Бірақ мен оған келіспегенмін. Бұл жөнінде осы күнге дейін өз пікірімдемін. Шолу, жинақтау түріндегі мақалалар өз алдына, сонымен қатар кейбір көз тартар, көңіл аударар жеке өлең, очерк, әңгіме, поэма, пьеса жайында арнайы рецензия жазылып, нақты талдау арқылы әділ бағасы берілсе, шіркін, қандай ғанибет! Ондай тәсіл, өкініші сол, тәжірибемізге әлі енген жоқ.

Газет-журнал беттерінде күнбе-күн өлең атаулы лек-легімен жарияланып жатады. Оның ешкайсысын әдебиет сыны елең қылмайды. Дағды бойынша, сын соның бәрінің жинақ болып шығуын күтетін сияқты. Ал кітап күйінде де, жалпы өлең тасқынының ішінде жеке өлеңнің нақты бағасын ала бермейтіні тағы белгілі.

Өстіп, поэзия сыны тиісті дәрежесінен табылмаған соң, тұтас жинақтың және жинаққа енген көп өлеңнің жақсы-жаманы ажыратылмай қала береді. Бір мезет осының себебі неде екен деп болжап көрсек, ойымыз алуан сақка жүгіреді: бірі – өлеңнің көпе-көрінеу отсыздығы, жасықтығы болса, екіншісі – өлеңнің ой-өрісінің тарлығы, біркелкілігі, бір-біріне ұқсастығы; үшіншісі – білімі өскен оқырманның поэзияға деген тым биік талабы мен талғампаздығы сияқты көрінеді. Қалай болғанда да, ол не тартпаса, не қызықтырмаса, не таңдандырмаса, не толғантпаса – оны кім оқиды? Онда оқырманда қандай әсер болмақ? Шынын айту керек, ондай өлеңдер баршылық, көпшілік. Ендеше, ондай өлеңдерді оқымау, яғни оқи алмаудың өзі оқырман ынтасына біртүрлі енжарлық – инерция жасайтыны аян.

Айталық, мына келген жаңа 1984 жылдың төрт-бес күннің ішінде талай-талай өлең көз алдымыздан өтті. Соның ішінде біреуі менің де енжарлық инерциямның тұсауын үзіп, үздік көрініс-

терімен көзге түсті. Ол – кеше ғана «Қазақ әдебиеті» газетінің 6 қаңтар күнгі санында жарияланған «Отырар сазы Мәскеуде» деп аталатын күй-концерттен репортаж. Дұрысында өлеңмен жазылған поэма-репортаж десе болар еді оны. Авторы – белгілі ақын Кәкімбек Салыков. Оны осыдан үш жыл бұрын жазған мақаламда «Қос кеменің ақыны» дегенім бар, олай деуім Кәкімбек шығармашылығының, ауыз әдебиеті дәстүрі мен жазба әдебиет жаңалығына байланысты екі ірі қырын аныктауға қатысты болатын. Енді мына «Күй-концерттен репортажға» байланысты Кәкімбек туындысының тағы бір сол секілді екі қырын ашуға тура келеді. Ол қайсысы? Ол – репортаждың тарихи-публицистикалық сарыны мен лирикалық толғаныс сазы.

Біріншіден, репортаж дегеніміздің өзі публицистикалық жанр екені, екіншіден, лирика дегеніміз – ерекше поэзиялық жанр екені белгілі. Осы екеуі қисынын тауып қиысып, тұтас бірлік тапса – оның өзі, сөз жоқ, жаксы жаңалық. Бұл жерде айрықша назар аударып отырған – осы жай. Шынында, мәселенің мазмұнына барсақ, әңгіме әйгілі «Отырар сазы» ансамблінің Мәскеуде концерт коюы жайында екен. Былтырдан бері пайда болған жас ансамбльдің әйгілі болуының өзі ғажап. Оны өз жерімізде көргеннен де әлі көрмеген көп болуға тиіс. Сөйткен «Отырар сазы» Мәскеуде үлкен баға алғанына кім қуанбайды дейсіз?! ТАСС-тың және тағы басқа тілшілердің хабарламаларына қандық та қуандық.

Ал мына сөз болғалы отырған Кәкімбек Салыковтың поэма-репортажының өзге хабардан жөні мүлдем бөлек. Мәселе оның өлең кестесіне түсіріліп жазылуында ғана емес. Әрине, оның өзі оңай түспейтін үлкен ақындық шеберліктің көрінісі ғой. Әңгіме – үлкен окиғаның жалаң хабарланбай, ақын жүрегінен өтіп, сан алуан әсерлі сыр шертуінде. Ол нендей сыр? Ол алдымен концерттің «Отырар сазы» деп аталуында екен. Мұның мағынасын жай сөзбен жалаң түсіндіруге де болар еді. Кәкімбек мұның сырын ашады және тебіреніп ашады. Өзі де толғанып, өзгені де толғантып сөйлейді. Қазақ даласының әйгілі Отырар қаласын, оның ұлы перзенті Әбу Насыр әл-Фарабиді мақтан етіп, рухтанған ақын:

Әлемге әйгілі мұрам бар,
Сенбесең, тарихтан сұраңдар.
Фараби назын,
Отырар сазын
Жаңғыртар қырдағы құландар, –

деп шабыт шақырады.

Тарихта Фараб, Отырар деп екі түрлі аталған қазақ жері қаласының бастан кешкен тағдырының айтар назы да, қобызының тартар сазы да туысқан халық мұрасы екенін, оның «Қырдағы құлан» күйімен де үндес екенін қалай емірене айта алған дейсіз! Бірде: «Фараби бабамыз Отанын қараңыз» дей келе, енді бірде: «Бес төре», «Сылқылдақ», «Серперім», «Құлшынбақ үкілі домбыра ішегінен» деп сендіреді де: «Қарашы, далама биіктен, еркінсіп дүбірі сүйсінткен» деп мұрат жырын төгілтеді.

Түркістан шаһарын,
Өткенді бүгінмен жалғаймыз!
Солқылдап сазсырнай,
Наздаңып балқурай
Тарихқа ескерткіш арнаймыз.

Халықтың ежелгі ән-күйін тірілтіп, жаңғыртып өзіне қайырудың тарихи рөлі мен маңызы бұл жерде өте айқын берілген. Керемет ән-күй құлақтың құрышын қандырып, жүректің жүйесін балқытумен бірге, ата-бабамыздың өткенін танытатын ескерткіш, бүгінгі ұрпағын жадырататын жай айнасы болса, одан артық не бар? «Өлкемді ән-күймен барлаймыз» дегенде ақын ұлттық шеңберде ғана қалмайды.

Кербез күй, әнімді нұрлы асыл,
Зиялы дос қауым тыңдасын.
Бір киян, бір ғайып,
«Әлкисса» тыңдайық,
Толғаулар мәз етер сырласын.

Мәскеуде қойылып, мың сан астаналықтарды мәз еткен «Күй-дастан», «Нұрлы асыл» әндерінің тамаша әсерін ақын өзінің ұлы патриоттық сезімімен толғана қабылдайды.

Сұлу саз ұшырса жан құсын,
Жанданар әр бейне, әр мүсін.
Сан ғасыр құрсағын
Ашқанда тың сарын
Бабама арналар алғысым! –

деп түйіп, Нұрғиса тұлғасының мынадай халықтық келбетін көз алдыңа тартады:

Туған елім – еркін өнер тұрағы!
Міне, соның айдан анық ұраны.
Нұрғисаны алаканға көтерсек,
Ол көтерер ескі-жаңа мұраны.

Рас сөз! «Толғауы тоқсан қызыл тілдің» тобықтай түйіні – міне, осы.

Мұхамеджан Қаратаев,
академик,
«Лениншіл жас», қаңтар, 1984 жыл.

ОТЫРАР САЗЫ

(Лирикалық поэма)

Кіріспе үшін

Жарқын өмір наркын айтар сырым кең,
Өлшенбейді ол
Туған, өлген жылыңмен.
Ерен іспен өлшенеді деп білем,
Ай жалт қарап,
Сансыз жұлдыз үнілген.

Өлшенеді ол, оза шапқан дүбірмен,
Не болмаса бір ауыз сөз, бір үнмен.
Байқалады із қалдырар ғасырға,
Барша жұртты дүр сілкінткен күніңмен.

Туар мезет
Туың сәтті ілінген,
Заңғар шыңға жеткен өрең білінген.
Туар сағат
Қасиетті, киелі,
Аруақ жебеп өлгендерің тірілген.

Жетті бүгін сол ақжолтай сыйлы күн,
Сыйлы күнім –
Сазды, назды күйлі күн.
Чайковскийдің қасиетті залында,
Нұрғисаның нұры жанған шағында,
Құрды қазақ күй төресі билігін.

О, туған ел!
Терген, жиған, орғаның,

Күй боп кетті
Қала, дала, орманын.
Көңіл тойып, құлақ естіп, көз көрді,
Мәртебеңнің асып, тасып толғанын.

Бұл биікке құлшынысы мол көптен,
«Отырар сазы» келді кезек төрлеткен.
Тыңда, тыңда!
Салауатты алқа топ,
Қазақ күйі өзге күйден кем деп пе ең?

Тасқын күйлер жан толқытпай коймайды,
Түсіреді көкте жүрген колға Айды.
Ақыл, сезім, ақ желкені желбіреп,
Терең жаткан мұң, шеріңді козғайды.

Ауылды аңсап көптен сыртта жүр едік,
Қаяу көңіл бүгін елтіп тұр еріп.
Күй-құдірет Мәскеу төрін жайласа,
Күмбірледім өз-өзімнен жыр өріп.

Тында, тында, бауыр-туыс халықтар,
Елдің сыры, елдің мұңы анық бар.
Татьянаның әні де еркін шалықтар,
Аттанарда ақ батасын беріпті,
Құрманғазы, Тәттімбеттей – алыптар,
Абай, Жамбыл түлектерін танып кал.

Құлақ күйін сансыз аспап сарындас,
Құрап жатыр бұлақтардай ағындас.
Алуа жүзі алабөтен сүйсінтіп,
Сөз бастады сахнада жас қарындас:

– Беймәлім демейміз қазақта,
Шаһарлар тарихи санатта.
Фараби бабамыз,
Отанын қараңыз
Күй байлап жіберген қанатқа.

Қазба да, жазба да қосылар,
Таңбалы тастар да оқылар.
Белгілі шешімі,
Қала бар есімі
Отырар... Отырар... Отырар...

Әлемге әйгілі мұрам бар,
Сенбесең тарихтан сұраңдар.
Фараби назын,
Отырар сазын,
Жаңғыртар қырдағы құландар.

Акша да, Көкше де биіктер,
Ақ ниет сәлемін сүйіп көр.
Қарашық шоқтары,
Отырар оттарын
Жайнатып өтеді киіктер.

Қаз дауысым білінсе лебімнен,
Мескобыз тебіренбес тегіннен.
«Бес төре», «Сылқылдақ»,

«Серперім» құлшынбақ,
Үкілі домбыра шегінен.

Бос көшіп жүрмедік қырда біз,
Аз емес күйлі абыз, жырлы абыз.
Жайдары қыз келді,
Айдарлы ұл келді,
Айтарын асықпай тыңдаңыз.

Түркістан шаһарын барлаймыз,
Өткенді бүгінмен жалғаймыз!
Солқылдап сазсырнай,
Назданып балқурай,
Тарихқа ескерткіш арнаймыз.

Кербез күй, әнімді нұрлы асыл,
Зиялы дос қауым тыңдасын.
Бір қиян, бір ғайып,
«Әлқисса» тыңдайық,
Толғаулар іздейді сырласын.

Сұлу саз ұшырса жан құсын,
Жанданар әр бейне, әр мүсін.
Сан ғасыр құрғанын,
Ашқанда тың сарын
Бабама арналар алғысым!

Ғасырлар дүбірін салмақтап,
Күмбездер күмбірін ардақтап.
Көк аспап нәрлі үнін,
Көненің қалдығын,
Перзент бар жинаған бармақтап.

Із таптық қаладан, даладан,
Қожа Ахмет Йасауи данадан.

Өшкенім жанданды,
Қанатым жалғанды,
Арыстанбап бабамыз қалаған.

Тыңдасын мұхиттар, құрлықтар,
Айтарым аз болса кім құптар.
Дүркіреп алқымдап,
Күй кетсе қаркындап,
Дір еткен дыбыста шындық бар.

Кең дала байқатар сымбатын,
Кей заман шайқатар зұлматын.
Махамбет жаны бар,
Исатай қаны бар,
Айғақтар нұрлы арман бір сәтін.

Қос ішектен шырылдап мұң шығар,
Адал ұқ, сақ құлақ сыншылар.
Беріңдер төрелік,
Күй төгіп көрелік,
Биік бар жер-көкте біз құмар.

Таулардан сәлем ал, біз туған,
Қырандар қалғыған құз, қырдан.
Достарым, біле біл,
Құт мекен ұлы елім,
Абайдай ұл туған, Динадай қыз туған.

Жаным пәк, жүрегім гүл баулар,
Ән шалқып, қосалқа күй заулар.
Еленделп келіп ем,
Сертіме берік ем,
Күй құмар достарым, тыңдаңдар!

Содан кейін оркестрді колға ала,
Сақ дирижер тұғырланды толғана.
Желе-жорткан ұксап жүйрік жорғаға,
Қосақталып ескі аңыз бен тың ырғақ,
Күй тайпалды айтар назы молдана.

Мені бірге жібергендей көмекке,
Естігенді салдым іңкәр елекке.
Бөтен үн жоқ жарамастай керекке,
«Отырар сазын» тыңдап отыр Москва,
Кетті күйлер тербетіп те, бөлеп те.

Көтерілсе санлақ сарын белеңім,
Осы еді ғой аңсап күткен керегім.
Шайқап өтті қайран «Ата толғауым»,
Тірі пенде көңіл-теңіз тереңін.

Сырнай-керней жасап жылы төгілім,
Мың құбылтса үйлесімді өрімін.
Іште нала, тыста – жала өшкендей,
Зәмзәм үнге шуақтады көңілім.

Кейде күйден өрбіп өжет қайсарлық,
Жарылқайды жасарткандай аң-таң қып.
Жеңілдейсің құрығандай біржола,
Дүниедегі кулық, сұмдық, сайтандық.

Сүйіншіні сұрар ма едім ел-жұрттан,
Сезімім пәк сәуір-сәуле селді ұққан.
Жер бетіне орнағандай нұр жұмақ,
Сәт орнады өңін бұзбас бейбіт таң.

Жас оркестр алған төрде кезекті,
Қаз қалпында айтсам шырқау мезетті.
Ә дегеннен жайлап әуез өзекті,
Саңқыл-сұңқыл құс базары сиякты,
Алпыс аспап қақты алуан безекті.

Көңілімде шаттық пен шер алмасқан,
Тармақтарын сыбырлады жыр-дастан.
Жаза бердім,
Қыз-келіншек дегенге,
Қызықсам да бұрылып көз бұрмастан.

Жыр төгілді әудем сәтке тынбастан,
Жұрт дүрліккен үзіліске тұрмастан.
Жаза бердім елден келген достармен,
Кішігірім той ырымын құрмастан.

Өтер жылдар...
Жылжып шапшаң желер күн,
Дөп баспасам,
Көпшік сөзге сенер кім.
Тебіренейін, толғанайын, шалқиын,
Туды шалқар шабытқа ерік берер күн.

«Қосалқалар» қос бұрымдай өріліп,
Сылаң қақты бұлттар көші сөгіліп.
«Елім-айдың» зарлы әуені төгіліп,
Ілкім сәтте орнай қалды тыныштық,
Қаратаудан көшкен керуен көрініп.

Домбыралар шым-шымдаса біртіндеп,
Сансыз әуен үн ұзартты уілдеп.
Жан баурады қылкобыздар дірілдеп,
Мезет туды толқындаған толғаудан
Күй атасы кейуана қарт тірілмек.

Зар заманда «Жерұйықты» іздеген,
Аскақ киял ақ қанатын үзбеген.
Жалт қараймын асатаяқ үніне,
Асан Қайғы отырғандай бізбенен.

Сүмбіл саусақ, құлын білек, ақ жібек,
Төгілтеді дала-киял, наз тілек.
Қорқыт ата қоңыр сазы заулады,
Киіктердей қырдан қашқан тастүлек,
Домбыралар бебеулетіп кетті үдеп.

Құтты екен ғой «Ата толғау» жолдары,
Зал иесі – Петр Ильич қолдады.
Құс үніне
мыс сыңғыры жалғасып,
Дыбыс қосты орыстың зор органы.

Тұғырласты, ғұмырласты, жалғасты,
Дана сарын, дала сарын алмасты.
Мың жылға тең ілкім мезет сондағы,
Нұрғисаға бақыт құсы жармасты.

Дешті Қыпшақ көмбесінен ескінің,
Көзін ашқан кей аспаптың кешкі үнін
Өзге түгіл өзім тұңғыш естідім,
Атын біліп, затын білмей жүретін,
Жаңа көрдім жетігеннің кескінін.

Жез сыбызғы – көп ойықты бір түтік,
Меруерт – сыңғыр солқылдайды тіл бітіп.
Көңіл толқыр, жаның құштар үн күтіп,
Гауһар дыбыс күн сәулесін шашады,
Сыңғырлауық қоңыраулар сілкінтіп.

Атыраудан «Сарыарқаға» өрлетіп,
Құрманғазы «Серперлетті» тіл бітіп.

Тәтті бабам «Көкейкесті» шөлдетіп,
Шертіп қақты көңіл төрін көлдетіп,
Сүгір сарын «Бозінгенді» боздатты,
Онтүстіктен қосылғандай Момбеков.
Мұхамеджан Жанааркадан дем берді,
«Дайрабайды» дабылдатты желдетіп.

Күй-шежіре тірі жанды толқыткан,
Бой сергітті
таза ауадай мол жұткан.
Көп сыншылар көз алдымда сүйсінді,
Бірін-бірі түртіп қойып қолтықтан.

– Көрші көркем, күтімді екен көлігі,
Ұтымды екен қызу баскан көрігі.
Дирижер де, оркестр де
өзгеден, –
деп отырды – әуезділеу, көп ірі.

Тілі өткір ішінде бір жастауы,
Ұнап отыр маған тізгін тастауы.
«Қайталанбас бояу, мәнер астары,
Міне, таза этнография, фольклор,
Мол, – деп отыр, – казактардың аспабы».

Құлшыныста еркіндік бар, екпін бар,
Бірге күліп, бірге ырықсыз шектім зар.
Кей ырғактан
тірі сурет көресің,
Шаттық та бар,
Шырқау шепте көп мұң бар.

Ән мен күйге жалау етіп ұстарлық,
Тіршілікке осында екен құштарлық.
Мынау дана! – деді бірі тамсанып,
– Жөпте мені, – деді етпей іштарлық.

Салауатты әуезқұмар мәнері,
Болса жігіт, баска да көп әлегі.
Әр сөзінде ырым да көп кәделі,
Сыбырлайды деп досына ақырын:
«Қобызшы қыз неткен сұмдық әдемі!»

Жай отырмай екеулесіп сыр ашпақ.
Шыдамайды досы сезім құраспақ.
Қайран қалып отыр қазақ қызына,
Тамсанады бірін-бірі растап.

Бар мейманды інкәр етсе қыз көркі,
Гүл жайнады бірде ұялшақ, бірде еркін.
Кейде кербез, тақта отырған патшадай,
Кейде толқып бебеулетті біркелкі.

Ажары сай үлде менен бүлдеге,
Ондай сипат бітпес раушан гүлге де.
Қызыл-жалын еріндері бұлк етсе,
Ұмсынамын татырардай бірдеме,
Тәтті тәбет оралды ғой тілге де.

Алма-қыздар көз алдымда толғасын,
Елестетті жас күндегі жолды асыл.
Содан болар,
сағынбайтын күнім жоқ,
Алматыдай алма-арулар ордасын.

Елеңдетті ескі елестер не түрлі,
Әлгі бір қыз таныс бейне секілді.
Мейман түгіл, өз мазамды кетірді.
Жаным менің
Сағыныштардан жаралған,
Қайта туды, қанатталды, жетілді.

Осынау қыздай
балғын еді жасында,

Елестеттім қос өрімді шашын да.
Келмей ме? – деп
күдіктеніп тұрғанда
Бас қататын Бас арықтың басында.

Құтты сәске жетпегендей қол үзім,
Әкеліп тұр сұлу саздар жол ізін.
О, Махаббат!
Тарткызып ең сен талай,
Қыз жолында қыл жүректің қобызын.

Отырғандай ұмытқаным алдымда,
О, құмарым! Қайтадан бір қандың ба?
Қуаныштан... есеңгіреп қалдым ба,
Неде болса барып қайттым пейішке...
Бір малшындым күйлі сәуле таң нұрға.

Іліп алар жасанды жоқ сезімде,
Толқып кеттім, тез алмасты сөз үнге.
Қойын дәптер толып кетті өлеңге,
Үзілістің – жұрт шай ішкен кезінде.

Ермегенім жерлесіме «жүр» – деген,
Өлең жазсам ішпей-жемей түрленем.
Достар жақсы-ау дәл сол сәтте сыйласып,
Байланысын келтелеуді білмеген.

Ерке шабыт жетегіне ерейін,
Күйлі аспаннан түрлі жұлдыз терейін.
Маған бүгін шарабыннан жыр қымбат,
Елден ерек өсіп тұр ғой мерейім.

Беу, ағайын! Райға көш, қой, сөкпе,
Шәйді қайтем, өлең мені салса өртке.
Ұшқыр уақыт желдей жүйткіп өткенде,
Өршелене жалғасты күй-концерт те.

Құлшыныс

Тілендиев таң қалдырды лезде,
Өжеттік бар алғыр қыран мінезде.
Құлшыныстан терең ұқты жан сырын,
Тыңдаушылар тілегі бір, тілі өзге.

Өзі ширақ,
Көзі ымдайды айтарды,
Еркін сілтеп, су жорғадай тайпалды.
Оркестр де
Миуа ағаштай албырап,
Мың-мың жеміс төгілгендей жайқалды.

Қанат жайып,
бойын еркін ұстайды,
Беті қайтпас қолбасшыға ұқсайды.
Иек изеп,
кабак қағып нұсқайды,
Ақиықтай ілер құсын бұлтартпас,
Күйлі аспаптар үн, дыбысын ұштайды.

Ағындап тұр тілсіз тілмен әмір қып,
Бірлесіпті құштарлық пен кәмілдік.
Әр адамның аңсағаны елестеп,
Ғашық-әуен еркеленді тамылжып.

Чайковскийше әдемілеп шалкуын,
Биге ұласты балапан ырғақ акку үн.
Сексен көлдің сексен сері құстары,
Саңқылдатты Үкілі Ыбырай «Гәккуін».

Ак Жайықтан өтті әлеміш күймелер,
Күй ырғалды Қыз Жібек боп түрленер.

Қабаттасып кешегі мен бүгінгі,
Туды маусым Қаратаулар гүлденер.

Күйдің нәзік ләззат құйғыш жетегі,
Сұлу қыздай кейде қылман етеді.
Қас қағымда сәруар дыбыс сәулесі
Таң шолпандай жарқыл қағып өтеді.

Көңіл жайлы, мамыражай бабында,
Мың, мың тоты сайрап жатты бағымда.
«Жезкиік» те жүйткіп өтті
жаутаңдап,
Әппақ төсін тосып күміс сағымға.

Балғын бұлақ, әнші құрақ, тау маңы,
Елестейді ақ жаңбырдың жауғаны.
Қозы маңырап, кісінейді құлын-тай,
Елестейді жеңгем бие сауғаны.

Тіл жетпестей сезген сырым әлі көп,
Саумал ауа, жусанды жел дәрілеп.
Қойғандай-ақ
әтірлі әуен сәні кеп,
Көкіректің көксегенін табады,
Үннен дыбыс, дыбыстан үн дәлірек.

Көне аспаптар жаңа тілде жаңғырып,
Түрлі түсті бояу тапса таң қылып.
Әудем сәтте бауыр басып кетеді,
Балалық пен даналық,
Бір мезет пен мәңгілік.

Әрі қарай самғау шебін таңдап па,
Әлде күйлер бой ұрды ма аруаққа.
Ту көтерді,

Шу көтерді, тың ырғақ,
Бастап кетті кең даланы тау жаққа.

Шапқын желіс, таскын күйлер салды асыр,
Өтті көзден дала кешкен сан ғасыр.
Жетті білем жаратқанға сұрағым,
Жақты көңіл шала сөнген шырағын,
Төкті кеше өткен күндер жанға сыр.

Етті өзгеше мамыр күйлер шуағын,
Септі бұршақ бүлкілдеген бұлақ үн,
Дертті көкірек тапты аңсаған құмарын.
Соққылаған
Шойын тұяқ тас жолды,
Қашқан жылқы шалды ырғағын құлағым.

Тез төгілді сол бір сәтте сыр қалың,
Шарпып өтті ақ жалын мен көк жалын.
Дүние-дүрмек тына қалып тыңдаған,
Әлем сезді саңлақ сарын туғанын.

Қара арғымақ от жанары жер жұтқан,
Кісінеді айырылғандай ел, жұрттан.
Жалт қарады күйші жігіт
күңіреніп,
Жан серігі киналғандай дос тұтқан.

Дүлей боран ұйтқып шапшаң басылды,
От, найзағай көктен жалын шашылды.
Дана-жүрек, дала-жүрек булықты,
Жылады ма... тас-талқан боп ашынды.
Қарабаркын бұлт жөңкіді аспанда,
Қара теңіз, Ақ теңіздер тасынды.

Ой-хой, шіркін!
Бұл не деген дүрбелең,

Тоғыз толғақ толқынданды күй желең.
Жаңғыртты ма
кісен ашқан сынғырын,
Құрманғазы қашып шыққан түрмеден..
Толғанамын, тебіренемін, күрсінем,
Сыры көп қой біздер еркін білмеген.

Әлде осы ма Сәкен кешкен азап түн,
Қоңыр күйлер неге қою наз арттың?!
Еске түсіп кетті сонда жазықсыз
Жаза тартқан боздақтары қазақтың.

Дауыл күйлер қайта тасып лап қойды,
Тоғандалған әлдеқандай тапты ойды.
Жел желігіп, бәйтеректер тербеліп,
Үрей кетіп, ұстатады сақ бойды.

Қайран қалдым не дейді екен басқалар,
Кейде күйден болды денем жасқанар.
Жүйткіп келіп токтай қалды бір кезде,
Тайбурылды үркіткендей тас қамал.

Саңлақ күйге сыйып кетті бір халық,
Бір халықтың ыза, кегін тыңдадық.
«Абылайлап» жеңер сәтін сезді ме,
Нұрғисаның өңі кетті сұрланып.

Хас тұлпардай өршеленді, құйғытты,
Нұрлы әуезге
Махамбетшіл шыр бітті.
Ала құйын зымыратты,
ызғытты,
Жел сыпырып тастағандай түндікті.

Каспий тулап, Атырауды су басты ма,
Еділ толқып арнасынан асты ма?!

Қобыландыға жау қолтығын ашты ма?
Абылайдан жоңғар жөнкіп қашты ма,
Қолға түсіп Кенесары састы ма?!

Бүркеп кетті алай-дүлей бұркасын,
Күй симады аспан-көктің астына.
Жаным толқып,
тастай беріп қаламды,
«Бас! Бас!» – деймін құшырлана, – басқыла!

Қас жауына «Қазақпын!» – деп атылған,
Дабыл қақты Бауыржандай батыл жан.
Шу көтерді төбесіне Рейхстагтың,
Ел байрағын бұрын ілген Рахымжан.

Тілендиев ашық ұстап кең төсін,
Әй, не керек, көтерді ел еңсесін.
Сағадатша салды ерен ырғаққа,
Талқандаған Гитлердің кеңсесін.

Дара толқын сұр жартаска бас ұрған,
Қапаланды
түршіккендей ғасырдан.
Қара дауыл Қаратаудан қаулады,
Қара жердің зәре-құтын қашырған.

Дүлей күшті-ай, әлемді шарлаған,
Қарбаласты қара бұлттар аунаған.
Қиып өтер оқ тигендей заулаған,
Қарағай, шырша селдіреді қаулаған.
Күй-дүрбелең,
Күй-самұрық самғаған,
Жер қалмады ол жұлқынып бармаған.
Әудем сәтте аласапыран алқымдап,
Топалаң келді,
Топан судан аумаған.

Арпалыста аласы мен бересі,
Әбден кетті-ау деген кезде ел есі,
Қазақтарды жинап жүрген жарқ етті,
Қазығұрттан Нұх пайғамбар кемесі.

Туды, туды күй көкесі шырғалаң,
Одан артық сыр шертеді кім маған?!
Бар қазакка
басын ие қалғандай,
Бір сілкінді, дүр сілкінді бұл ғалам.

Теңселгендей адыр, шоқы, тау, орман,
Үрейленді үрке білмес ақ ордаң.
Ұлылар мен ұлы дүбір ұласты,
Бұл ғаламды бір жеңуге жаралған.

Наполеон ба, Зұлқарнай ма, Шыңғыс па,
Дәлдеп айтар тіл де, шіркін, тым қыска.
Окпен емес,
Күймен жеңді
Мұхтарша,
Сөзбен жеңген
Ортақ ойлы түпнұска.

Жеңді, жеңді,
Күрт жабылды ауыздар,
Дос қуанды
Көрсетпепті жау ызғар.
Есі кетті, естіген жан селк етті,
Жарқ еткендей көзін ашқан қауыздар.

Күштілікті көре білу – күштілік,
Дүр, дөкейлер қолын сокты ышқынып.
Үрке қашып жылқы өткендей дүркіреп,

Зал қол соқты!
Бір кісідей тік тұрып.

Осылай, достым, түн ішінде таң атар,
Мезет келді тынған істі танытар.
Нұрғисаның көрдім көзін сұрапыл,
Көктен түскен әулиемен пара-пар.

Жер-жаһанды жаулап алды бір өзі,
Ұзақ пішкен келді сәттің лезі.
Осындайда оралады-ау ойыңа,
Омар Хайям сияқтанған мінезі.

Қошаметшіл дүйім жұрттың назы ұнап,
Жиырма беске келгендей боп қазір-ақ
Көздің шетін қоршалаған әжімдер,
Селдіреді із қалдырып азырақ.
Қандай бақыт
Осындай ұл болғаны,
Көптен күткен тамаша сәт орнады.
Ән мен күйдің құдіретін айқындап,
Бар қазақтың ар-намысын қорғады.

О, домбыра!
Осынау шапқын желісің,
Талай заман күткен асыл жемісің.
Құрманғазы, Тәттімбеттер, қабыл ал,
Нұрғисаның бабалар үшін жеңісін.
Құр айғайдан кеуде қаққан не бітер,
Тындырмасаң еренғайып ел ісін.

Қыршын күйдің түп-тамыры керемет,
Ырқың жеңді,
Ықылас, Сүгір, елең ет.
Ғұрпың жеңді,

Қорқыт Ата, бір қозғал,
Дабыл күйді аялады берекет.

Риза бол, Хау-Ата мен Хау-Анам,
Біз де пенде өздеріннен тараған.
Батыс, Шығыс қанаттасты, жалғасты,
Бағы жанса бірдей екен бар адам.

Риза болғай,
Арыстанбаптай даналар,
Сәт туыпты кейінгіні бағалар.
Жебеп жібер Қожа Ахмет Йасауи,
Есімдерің жер-көкті бір аралар.

Тағзым етем,
Әл-Фараби ғұлама,
Отырарды айтпай ел көңілі тына ма?
Рухани алтын ордам – Түркістан,
Кеш ескерсем тағдыр солай сынама.

Сіздерді айтты
Сұлу саздың түйдегі,
Бүлкілдесін атам қазақ бүйрегі.
Көзім көрген
тірліктегі шын дана,
Намыс жыры – Нұрғисаның күйлері.

«Отырар сазы» осы біздің безенген,
Ол болмаса,
алуан сырды сезер ме ем.
Мың рахмет айтам саған, Нұр-аға,
Есен шыққан сын сағатты кезеңнен.
Досы мақтап отыр десе, дей берсін,
Ақ сайтаның бар екенін сезем мен.

Жеңдің...
Жеңдің күй канатты тарланым,
Саркып салды
бар өнерін әз жаның.
Бала күннен ұялаған ақ киял,
Орындалды «Жеңем!» – деген арманың.

Ғажап болды он саусақтың желгені,
Дүлдүл аға!
Бүгін ұқтым мен сені.
Москвада тап осылай жеңгенің –
Қоңыр күмбір домбыраның жеңгені!

Нұрлы шуақ

Балқып кетсек күй көшіне ергендей,
Шипа тапты жүрек жүрген ем көрмей.
Әр казақтың көксегені бой жазды,
Бар казақтың аты озып келгендей.

Нұрлы айдынға жылжығандай кемеміз,
Үн, әуенге қайда апарса сенеміз.
Толқығандай толған Арал арнасы,
Дәл тигендей нысанаға жебеміз.

Маркакөлдің ак маралы елестеп,
Шакырғандай – келші жылы кеңес, – деп,
Қара көзі жарк еткенін көреміз.
Құлагер қайта тірілгендей құлшындым,
Өсті, өсті атам казак өреміз.

Дауыл өтті...
биік аспан ашылды.
Жел ысырды кара бұлтты, жасынды.

Дарыны мол өнер ғұрпын асырды,
Айқын ашып көмескі мен күңгіртті,
Нұрғиса да маңдай терін бір сүртті,
Жаңа сарын туар жерін білдіртті.

Содан кейін үміті мол жігіттей,
Ақжелеңге салды адамды түңілтпей.
Шекіп, қағып шертпелетті жүгіртпей.
Арман жолы айқындалған секілді,
Тайғақ жолдан алып шығар мүдіртпей,
Күй төгілді сиқырлы ақ түбіттей.

Аңсағаның кездескендей ақ таңда,
Қуанасың сәтті мезет тапқанға.
Дауылдардан ауылдарға оралдық,
Арман-ғашық қол сілтеген шақтарға.
Шалқыманы қалқымаға көшірді,
Жан жүректі орап жұмсақ мақпалға.

Кілт өзгертті ала құйын самғауын,
Бәсеңдетті өткен күнге арнауын.
Қаулаған тер іркілгендей ілкім сәт,
Жасыл жайлау болып кетті жан-жағым.

Пай, пай, шіркін!
Ашты таза қайнарды.
Көз алдымда
Қауызға дән байланды.
Зырылдауық иіргенін заулатып,
Тақ-тұғырын өзі де мың айналды.

Шолпы сыңғыр, қаракат көздің жүзігі,
Күзгі бақша піскен алма, жүзімі, –
Тамсантады ләззат төккен үн-сәуле,
Күйдің сүмбіл, күйдің күмбір үзімі.

Бәрін терген бір адам,
Ол – Нұрғиса, Нұр-ағаң.

Еренғайып сәт орнады сұраған,
Домбырасын солақай қол бұраған
Орындаушы болып кетті дирижер,
Дүлдүл сазгер – күй төресін құраған.
Мың санатта бір адам,
Құс қанатты Нұр-ағаң.

Жарқырады дүлдүлдердің қалдығы,
Көк шапаннан көрініп тұр салдығы.
Сазгер, күйші, әртіс, ұстаз, дирижер,
Этнограф, оқымысты һәм зергер,
Актарылды қазақ өнер сандығы.
Соның бәрі бір адам,
Соның бәрі Нұр-ағаң.

Кеменгері әлденеше кеменің,
Асқақтатты қазақ күйі беделін.
Дәл осы ғой сегіз қырлы дегенің,
Ақан сері бабам айтқан секілді,
Бабың келсе шексіз екен берерің.

Екі ішектің сөйлеуін-ай үндесіп,
Айқындалды дыбыс шоғы гүлдесіп.
Терiскакпай шымырлатты жүр-жүрлеп,
Жүйрік саусақ қыл пернемен тілдесіп.
Чайковский портреттен қарады,
Көкірегі Нұрғисамен бірлесіп.

Маңдайына шапшып қайта тер келді,
Құба талдай Тілендиев тербелді.
Көз жұмулы, көңілі мас желденді,
Құйқылжыған, тамылжыған, шалқыған

Нұрлы ағыннан тұла бойы сенделді,
Күй тасыды сезбей арна, кемерді,
– Сирек дарын! – деп жамиғат кенелді.
Барын салды, өршеленді, селдетті,
Даналарға қос иығы теңелді.

Сезім тұмас сұрап алған біреуден,
Күй боп кеттім күйшіге сәт тілеуден.
Пенде туған періште ме? – деп қалдым,
Үні сепкен нұрлы үміт,
Кім, – десеңдер, – бұл жігіт?
Айтсам сөзбен жабайы,
Ол – күйшілік Абайы.

Бірде төкпе,
Бірде шертпе шекітті,
Тапты, тапты көкей кескен тетікті.
Кім көріпті күйге осындай жетікті?!
Зал емес-ау, «Сарыарқа» боп маңайым,
«Саржайлауға» ұқсап дүние кетіпті.

Кім? – десеңдер осы адам,
Жаны өнерге дос адам,
Сұлу әуен сарайы,
Ол – ән-күйдің Абайы.
Бәрі соның бір адам,
Бәрі соның Нұр-ағам.

Ол күй тартса көлде аққу сыланып,
Саңқылдайды бермен қарай бұралып.
Ынтық сәлем жан төріне жеткендей,
Қарсы аласың балқып, шалқып, қуанып.

Дархан дүние нұр шуағы шектелмей,
Түрленесің төр жұмақ боп кеткендей.

Сүйсінесің аңсап жүрген аққу құс,
Жүрегіңнен жүзіп қана өткендей.

– Құйғыт! Құйғыт! Күй құдайы қолдасын! –
Дедім сүртіп қуаныштан көз жасын.
Еліктерді, елжіретті, – деймін ғой,
Балқыр еді денең түгіл, қорғасын.
Не де болса үлкен төрде жайнатты
Аруақ конған күйдің алтын ордасын.

Сал домбыра жетсе шырқау шағына,
Үн төгілді алтын сәуле ағыла.
Күйші отырды бір тіріліп,
Бір өліп,
Дирижер боп қол сілтейді тағы да.
Қабанбайдай шебін бұзған майданның,
Туды нағыз бақ жұлдызы жайнар күн.
Бір заулатты
Жұртқа қарап күлімдеп,
Жарқылындай жанартаулы қайнардың.

Қанықтырған кең өлкенің сырына,
Ізет етті заман өнер құлына.
«Феномен» – деп,
«ақ сұңқар» – деп тамсанды,
Қазағымның дара тұлға ұлына.

«Отырар сазы»
сәтті болды өтімі,
Жас оркестр бұғанасы бекіді.
Батыс жаққа салынғанда күй-көпір,
Бірге өтті сан ұрпақтың өкілі.

Күй толқытса көңілі ояу жандыны,
О, қазағым! Өзіңдікі барлығы.

Нұр құйса да, жыр құйса да,
Ән құйса,
Онсыз толмас қазақ өнер сандығы.
Не де болса құстай алтын қанатты,
Бір қазаққа бар әлемді каратты.

– Марапаттан ығыр болдық, – дерсің де,
Шындық осы, достым, менсің, менсінбе.
Жұмыр жерді тұрды сонда құшақтап,
Тілендиев өлең жазған менсіз де.

Тебіренбеуге жетпегені әлімнің,
Күй құмарлық – бергені пәк тәлімнің.
Жаксы күйді сүйдім ана сүтіндей,
Ләззат татқан рахатындай жанымның.

Күй – Фараби жер жаһанмен жарысы,
Күй – Отырар сонғы қонырау қағысы.
Күй – Махамбет желден жүйрік жебесі,
Күй – қазақтың мысы қайтпас дабысы.
Күй – Құлагер құс қанатты шабысы,
Күй – Жезкиік құба жонда ағысы.
Күй – «Сарыарқа», Құрманғазы «Серпері»,
Күй – «Саржайлау» Тәттімбеттің намысы.
Күй – домбыра күмбірлеген дауысы,
Күй – су жорға бипыл аяқ алысы.
Күй – анаңа сәлем айтқан сағыныш,
Күй – Қыз Жібек, жаны құштар жар ісі.
Күй – құдаша алтын алқа тағысы,
Күй – сексен көл, акку конған камысы.
Күй – қазақтың шалкар теңіз даласы,
Күй – арыстар жанын қиған ар ісі.
Жан ұшында жатсам ертең бір күй тарт,
Одан артық жок фәнидің дәрісі.

Күй – қазақтың құдай берген дарыны,
Күй – киялым, Қоркыт-Ата сарыны.
Күй – дабылым жеткен сақтар, ғұндардан,
Күй – арманым, Асан Қайғы зар үні.
Күй – қазақтың ізгі иман тілегі,
Күй – керуен, көшпенділер легі.
Күй – құбылыс, ұлттық асыл рухым,
Күй – халқымның лүпілдеген жүрегі.
Күй – Едіге қара қылды қақ жарған,
Күй – шежіре ел тарихын ақтарған.
Күй – мұнара күңгірлеген күмбезі,
Күй – дәстүрім салт-санамда сақталған.

Күй – Абылай басын қосқан қазақтың,
Күй – Ағыбай аңсап өткен азат күн.
Күй – бұлқынған Бұқар жырау бабамыз,
Күй – азасы қазақ шеккен азаптың.
Жан ұшында жатсам ертең бір күй тарт,
Бар күнәдан келсе мені тазартқың.

Десеңіздер
– сонша толқып не бітті? –
Дүние жалған ауырлығын кемітті.
Еркін күйдің ереуілші екпіні,
Ауыл жаққа сағынышты кемітті.

Сезім жеңген шығар десең ақынды,
Мен не дейін туса ырғақ татымды.
Сергек сезім саяласа ақылды,
Беу, ағайын! Тоз, тоз болып кетпестей,
Адалдыққа, адамдыққа шақырды.

Туған елім, асыл өнер тұрағы!
Айғақталды айдан айқын ұраны;
Міне, қазақ қайта жанған шырағы,

Нұрғисаны алақанға көтерсек,
Ол көтерді ата мирас мұраны.
Сезгеніме жетпей жатыр айтқаным,
Мақтаныш пен мақтауыма тұрады.

Осынау сәтте кім толқыды менен көп,
Ойламадым қандай баға берем деп.
Төкпелетсе Құрманғазы секілді,
Шертпелетті Тәттімбетше тереңдеп.

Төкпе, шертпе
шекарасын сырғаны,
Екеуі де қатар билік құрғаны,
Нұрғисаның оралып тұр көзіме,
Бар қазақты біріктіріп тұрғаны.

Жұлдызды алса қол жетпейтін көктегі,
Бүкіл әлем қолпаштады, жөптеді.
Төкпе, шертпе
шын бауырлас, аралас,
Міне күйдің Нұрғисалық мектебі.

Құтты төрде құрса өнер салтанат,
Бара алмайды оған жабы қолқалап.
Жете алмайды сидаң мәстек оппалап.
Бозда қалар борка туған бор талап,
Ата-баба аманатын жеткізген,
Ән боп,
күй боп қосақталса қос ғажап,
Осы – деп біл – ұлы тұлға, зор қазақ.

Айқын айтсақ сұлу саздың пірі де,
Теңдесі жоқ өнерпаздың бірі де.
Заты қазақ, ол – адамзат дүлдүлі.
Не десек те бәрі сияр іріге.

Тына қалса Нұрғиса-күй үні де,
Бунақталды жүректің жыр гүлі де.
«Ата толғау», «Аққулары» сақталар,
Жер-жаһанда жалғыз қазақ тіріде.

1983 ж. 8 желтоқсанда
Мәскеудегі Чайковский залындағы
Нұрғисаның концертіне арнап жазылды.

ЕКІНШІ БӨЛІМ

ӨЛЕНДЕР

ЖЫЛҚЫНЫҢ ДҮБІРІ

Сақшыдай бұлақтың басында
Бір бейіт тұр мүлгіп.
Көнерген ку жалғыз тасына
Қонады түн жым-жырт.

Жан емес ол қазақ атақты,
Паш етер қылығын.
Тек қана өлерде атапты
Ақырғы тұғырын.

«Салмаңдар тас мазар аулаққа,
Артық жер атайын, –
Депті ол, – жылқы үйір бұлаққа
Басында жатайын.

Бір рет далама қарайын,
Тастауға қимастай.
Бір жұтым қымызға қанайын,
Қайталап құймастай.

Бір рет тұлпарға мінейін,
Ерттеулі қалсын деп.
Бір рет аруды сүйейін,
Шәрбәтім қансын деп.

Бір атым насыбай атайын,
Бітерде ғұмырым.
Сонан соң мәңгі естіп жатайын,
Жылқының дүбірін».

* * *

Қамыққанда күймен жүрек жамаймын,
«Сарыарқада» жау жасқанар бар айбын.
Құрманғазы бабамызды дауылпаз,
Дауыл күйлер дарабозы санаймын.

«Саржайлауы» елдің мұңы толқыған,
Оны тартсам сейіледі мол тұман.
Ойлы күйлер ордасындай Тәттімбет,
Дәуір сырын жеткізуге ол туған.

Тәтті бабам көңіл күйін таткызды,
Ащы күйді ел ұғатын сәт қызды.
«Көкейкесті» мұң мен шері қазақтың,
Кенесары өлген күні тарткызды.

Көңіл өсті жетіп бүгін азат күн,
Күнде естиміз ғажаптарын ғажаптың.
Ел белгісі «Сарыарқа» мен «Саржайлау»,
«Көкейкесті» – Полонезі қазақтың.

2010 ж.
Астана

КҮЙ ТАРТАМЫН

Күй тартамын таңертең,
Тыңдай қалшы, жан еркем!
Толқып, толқып, құшағыңа қайтамын.
Күй тартамын іңірде,
Күйді жаным бүгін де,
Көргенімді саған ғана айтамын.

Күй тартамын түсімде,
Жанған оттың ішінде,
Алаулаған ақ жалынға шырмалған.
Күй тартамын кештетіп,
Күйді көкірек ес кетіп,
Қайда ғана бара жатыр сұм жалған.

Күй тартамын оңаша,
Қалың тұман ораса,
Ауылдардың абайладым тозғанын.
Күй тартамын өрімтал,
Күйді жүрек сезімтал,
Ойран салған қайдағыны қозғадым.

Күй тартамын ертемен,
Тарқамады шер, шемен,
Қырда көрдім құлқыны тар түлкіні.
Күй тартамын канша күн,
Тарта, тарта шаршадым,
Қоңыр күмбір бұзып кетті ұйқыны.

Күй тартамын таңертең,
Тыңдай қалшы, жан еркем!
Ұмытайын түсімдегі сұмдықты.
Күй тартамын кештетіп,
Тебіренемін ес кетіп,
Күй күңірентсін күндіз көрген шындықты.

1995 ж.

АЛЫСТАП БАРАМЫН ЖАҒАДАН

Кең жалған әр күнін санаған,
Көңілде қобалжу бар алаң.
Туған жер, көркіңнен көз жазып,
Алыстап барамын жағадан.

Жанары мың толқып қараған,
Жан анам шыкпайды санадан.
Желкендей кияда шарықтап,
Алыстап барамын жағадан.

Сыйласқан келгенше шамадан,
Тату дос, кыл өтпес арадан;
Достарым тетелес азайып,
Алыстап барамын жағадан.

Шалғайды барлауға жараған,
Көгілдір ту тікті бар алаң.
Егемен еліме сәт тілеп,
Алыстап барамын жағадан.

Шөберем жанарын қадаған,
Тілегі туса екен қалаған.
Қазақ боп өссе екен деп ойлап,
Алыстап барамын жағадан.

Таңыркап үңілсе сан адам,
Ауылым, кетейін садаған.
Жұқарған қалпына күйзеліп,
Алыстап барамын жағадан.

Асқандай көп төзім шамадан,
Жаскандым жүректе жарадан.

Кәрілік қайратты азайтып,
Алыстап барамын жағадан.

Қызғандай асау күй сағадан,
Толғаныс күш берді жаңадан.
Оралып келермін – дегім кеп,
Алыстап барамын жағадан.

11.12.2009 ж.

ТӨРТ ДІҢГЕГІ ҚАЗАҚТЫҢ

Абай, Шоқан, Мұхтар, Қаныш – төрт діңгек,
Төрт бағана ұлт тірегі деп білмек,
Даналарын қазағымның сөз етсек,
Сол төртеуін бұрын атау зор міндет.

Гетеменен үндес жаткан әр елде,
Танысық болсақ ойлы, нұрлы мәнерге,
Заманында
Сол төртеуі жеткізді,
Қазақ атын өркені мол әлемге.

Төрт бағана жаңғырығы кең еді,
Дүйім елді дүбірімен жебеді.
Ардақтады олар Абылай аруағын,
Ұран етті Едіге, Сырым, Кенені.

Ахмет, Мағжан, Ілияс, Сәкен секілді,
Арыс тұлға алыптар бар не түрлі.
Ораз, Тұрар, Әлібилер, Халелдер,
Төртеуіне жалғас болып жетілді.

Туған елге құтты күндер орнап тұр,
Тебіренемін біршілікке толған сыр.
Алғысым мол Тәуелсіздік туына,
Төрт діңгекті қошаметтеп қолдап тұр.

1998 ж.

ЖЕЗҚАЗҒАНЫМ – ҚАНЫШТЫҢ ЖАН-ЖҮРЕГІ

Қанышы бар қызық кой өмір деген,
Қанаттанып күш алып көңілденем.
Атын айтсам алыстан бой тастайды,
Таңғажайып белестер көрінбеген.

Ғибрат алдық заңғайыр данадан біз,
Ұлытау, Баян жалғас деп санағанбыз.
Қаныш десең – Жезқазған елестейді,
Сол қаладан ер жетіп тарағанбыз.

«Жезкиіктей» жанымның дәру әні,
Ол – гүл, дала перзенті, ару әні.
Мойыл қара көздері мөлтілдесе,
Жүрегіме отты ұшқын дарығаны.

Кенші күнім, кең құлаш отты күнім,
Ең ғажайып Ұлытау тосты гүлін.
Жезкиіктің жезқанат желісіне,
Қоскөл жақта аққу, қаз қостым үнін.

Қаныш – Кеңгір, Қаныш – кен, Қаныш – қала,
Естен кетпес жақында, алыста да.
Жезказғандық жігітпін! – деп куанам,
Қуат берген бойда ар, намыска да.

Шығыс жақтан қызыл мыс таң кіреді,
Бірге келер Сарыарқа нәрлі лебі:
Сол секілді ешқашан ажырамас,
Жезқазғаным – Қаныштың жан-жүрегі.

КӨРГЕНДЕ ҚҰЛАГЕРДІҢ ЕСКЕРТКІШІН

Құлагер, әкең – тұлпар, шешең – сұңқар...
Ақан сері

Басында алты қанат аққан жолдың,
Көкшеге Астанадан аққан жолдың,
Бейнесін Құлагердің көз шалғанда,
Құйғытып өзім бірге шапқан болдым.

Шырылдап бұлт төсінде дара толғай,
Адамға зарын қосып «Қараторғай»,
Ақанның Құлагері мерт болғанда
Қызыққа қалып еді-ау, дала толмай!

Алты Алаш аңыз болған баласына,
Адамның ем таратар жарасына.
Құлагер дара шауып бара жатыр,
Оралып сүйген байтақ даласына.

Құбылыс алтын мұра арнасындай,
Жылқыда ерен жүйрік бар ма осындай?!
Сүйсіндім «Қазақ елі» мұнарасы,
Самғаған Сарыарқада жалғасындай.

Шыдатпас жал-құйрығы көз түсірмей,
Кім қалар бұл ғажапты кең түсінбей?!
Барады жер мен көктің арасында,
Құлагер тәуелсіздік белгісіндей.

Аскақ ән, асыл жырдың аққан селі,
Қазақтың асып туған ақтаңгері.
Бір аунап түскен шығар мәңгі ұйқыдан,
Жан досы Құлагердің Акан сері.

Заулаған ерке Есілдің жағасында,
Қуанып құстай ұшқан қарасынға.
Көзіме Ілияс ағам елестеді,
Көкше мен Жетісудың арасында.

Адалдық, зұлымдықты жеңді нұрың,
Меңдеген дертті басар келді күнім.
Құттықтап Сұлтан атты мүсіншіні,
Аталық ақ батамды бердім бүгін.

Көз салсақ баяғы өткен арыстарға,
Тартады тұла бойда намысты алға.
Шабысы Құлагердің шақырып тұр,
Елімді талай озар жарыстарға.

Ел жаңа, жоқты іздеуге туды сай күн,
Тағы бір беріштенген бітті қайғың.
Құлагер ескерткіші ғажап екен,
Қуанып бар қазақты құттықтаймын!

04.11.2009 ж.

КҮЙ ПАТШАСЫ НҰРҒИСА

Сазгерлік әлемінің сәні де сен,
Сарбазы, саңлағысың әрі көсем.
Нұр-аға, жер бетінде есен жүрген,
Тәттімбет, Құрманғазы бәрі де сен.

Әулие, Қорқыт-Ата ұранысың,
Әлемге әйгі сиқыр тың ағысың.
«Отырар сазы» болып жалын атқан,
Бабалар жағып кеткен шырағысың.

Нұр-аға! Атаң түрік асылысың,
Сазгерлік от-найзағай жасынысың.
Абайдай өз заманын толғап өткен,
Ән мен күй асау толқын ғасырысың.

Күн күліп, жан толқытқан таң самалы,
Секілді естіген жан тамсанады.
Нұрғиса – деген сөзден күй төгіліп,
Нұрғиса – деген сөзден ән тамады.

06.09.1995 ж.

ҰЛТЖАНДЫЛЫҚ КӨКІРЕКТЕ ТҰТАНДЫ

Еңбек Ері М.Бөпежановқа

Мұхит аға дейтін бізді «батырым»,
Директор ғой шығарса да батыл үн.
Көрші болып тап қасына барғанда,
Ерулік беріп, көрсетті зор шатырын.

– Әй, батырлар, бердіңдер ме ерулік? –
Деп сұрады көршілерден керім қып.
Дастарханда үндемеді жігіттер,
«Жоқ» деген сөз әкелердей өлім тік.

– Хаке, – деді – директорлық жарлығым!
Жас та болсаң үлкен жолың бар бүгін.
Келіндерден үлкен кешірім сұраймын,
Бокта, – деді, – жігіттердің барлығын.

Жасканушы болма! – деді тақсырым, –
Өкпелеу де осындайда жақсы ырым.
Өзім бар ғой түк қалдырмай сыбаймын,
Бұзғандарды ата-баба дәстүрін.

Күлкі келмей тұрса дағы келістік,
Көршілер де деп жатты ғой «дұрыстық».
Үлкен аға ойнап қана айтса да,
Түбі терең дәстүр сырын ұғыстық.

Мырза халық негізінде кеншілер,
Табысы мол мықтылар ғой кең жүрер.
Содан кейін кезек-кезек шақырды,
Қаптап жатқан маңайдағы көршілер.

Ұлтжандылық көкірекке тұтанды,
Дәстүр екен құдай берер құт алды.
Осы күнде қосылғанда басымыз,
Еске алып отырмыз Мұхаңды.

ҚАРАҒАНДЫ

Сарыарқа астанасы Қарағанды,
Ежелден атақ, даңқы дараланды.
Таркаған Мәди айтқан қалың бұлты,
Қасында Қаркаралы жаңаланды.

Мен үшін киелісің, Қарағанды,
Жас күнім өз қолында бағаланды.
Тік сілтеп дөнен күнде оза шапсам,
Тұяғым Жезқазғанда тағаланды.

Кеншілік болды құзарт өз биігі,
Қанықты кең далаға көз күйігі.
Ұлытау арнап берген белгім еді,
Кең дала жез канатты «Жезкиігі».

Сен болдың сол кездегі бас қаламыз,
Екінші жер бетінде астанамыз.
Ардакты Қаныш, Фазыл-ағалардың,
Алғашқы алған сабақ дастан аңыз.

Атасам Әбілқас, Ебіней ағаларды,
Ерекше Жақыпбек те бағаланды.
Өсірген елбасымыз Нұрсұлтанды,
Өзге емес, ол да өзіңсің, Қарағанды!

КҮЙ – БІРЛІКТІҢ ҰРАНЫ

Қайда жаңа иірімдер сыр шешкен,
Өмірді айтып болашақпен үндескен.
Қайырымдар, жан баураған қағыстар,
Көңіл кілтін ашып жылы тілдескен.

Дария шалқар тоғыз толқын ағыстар,
Құлагерше өрде қызған шабыстар.
«Кісен ашқан», «Түрмеден қашқан» сарындас,
«Қалмақ қырған» кек кернеген намыс бар.

Ашық түндер, ғашық жұлдыз сырласқан,
Құсжолымен жөн сілтеген нұрлы аспан.
Аз емес қой тәтті ырғақтар бар казақ,
Ауыр күнде сабыр сақтап мұңдасқан.

Сарыарқалы, Саржайлаулы тың маусым,
Хан Кененің жан азасын тыңдарсың.
Қамыққанда күй тыңдашы досым-ау,
Өзіңді өзің Махамбетше шыңдарсың.

Махаббатшыл – күй сағыныш жаңбыры,
Ата-баба күйде айқын қалды үні.
Күй – қазаққа берік бірлік ұраны,
Арман, назы
Күй – азаттық данғылы.

Күй – ғашықтар, үн байлаған үкімі,
Күй – жас отау, түзу шыққан түтіні.
Күй – азаттық, таңы атқанда толқыған
Барша қазақ жүрегінің лүпілі.

БЕЙІТ БАСЫНДАҒЫ СӨЗ

Бұл жерде жатыр Бәйкен Әшімұлы,
Қазақтың заңғар тұлға асыл ұлы.
Басқарған үкіметті дәл он төрт жыл,
Естілер есімінен ғасыр үні.

Байсалды мінезге бай салты ұнаған,
Қуанса алақайлап шалқымаған.
Мұңайса, үнсіз шыдап, сыр бермеген,
Қажырлы, мейірімді алтын адам.

Көз жұмса тым ертерек асыл жары,
Азасы күрт қайғының басылмады.
Он тоғыз күннен кейін өзі де өтті,
Жеңешем естігендей шақырғаны.

Барша жұрт қос қазаға күніренді,
Бұлт қаулап, шаңқай түсте інір енді.
Елбасы мұң бөлісіп, көңіл айтып,
Бастады бақылдыққа дүйім елді.

Мол еді-ау Бәйкен-аға өркенді ісі,
Өзі де болды маңғаз, көркем кісі.
Жымиып жұртқа қарап бір күлетін,
Елге аян есте қалды бұл белгісі.

Көтерсек бүгін олар жатқан үйін,
Бір тілек жаратқанға айтпау қиын:
Жәннаттан орын беріп, қабыл етсін,
Туған ел қос құлпытас тартқан сыйын.

Іргелі берік екен қаққан қада,
Сүйсіндік тас орамды салмаққа да.
Мәңгілік мекендерің жайлы болсын,
Қос дана – асыл жеңгем, ардақты аға.

08.10.2010 ж.
Алматы, Кеңсай

ДОМБЫРА СЫЛҚЫМ КҮМБІРІ

Ақбөкен өтсе жаутаңдап,
Жанары жүрек баурайды.
Жаңбырдай жылы ән қаулап,
Жанымды рахат жайлайды.
Қызығып күлсе қыр гүлі,
Әу десер жапырақ сыбдыры,
Қосылып қоңыр сыңғыры
Есіме сені салады,
Домбыра сылқым күмбірі.

Көрініп көлде акку, қаз,
Көктемім қайта оралар.
Екі ішек сонда айтып наз,
Сағыныш дерті жоғалар.
Көңілдің сайрап бұлбұлы,
Жан-жаққа жетіп тұңды үні.
Ашылды көкірек түндігі,
Көркіңді сонда салды еске
Домбыра күміс күмбірі.

Тілдесер бірге сүйсініп,
Жастық шақ тәтті нұрлы үні.
Мың күнге жетер құлшынып,
Өмірдің сондай бір күні.
Сағыныш қаулап мұң сыры,
Саусақтар жылдам сырғыды.
Аспаннан қарап түн гүлі
Жұлдызбен сен деп тілдесті
Домбыра әсем күмбірі.

11.09.2005 ж.
Астана

ДАНАЛЫҚ КӨКІРЕГІНДЕ ҰЯ САЛҒАН

(Ақселеу Сейдімбекке)

Ақселеу, жақсы көрген інім едің,
Жайладың зиялылар ірі легін.
Әйгілі ғалым, ақын, сазгер, әнші,
Күй тартсаң тарқатушы ең елдің шерін.

Не жазсаң жалт каратты үнің көпті,
Шындықты жайнатуға тілің жетті.
Тарихқа «Дәурен-айды» шыркап кірсең,
«Күмбірі күмбездердің» тұғырлы етті.

Алқа топ тыңдаушы еді тына қалып,
Дән разы қанды талай құмары анық.
Даналық көкірегіне ұя салған,
Аңқыды әр сөзіңнен ғұламалық.

Болған жоқ жас дүлдүлдер аз жаныңда,
Жәнібек, Бекболатпен маздадың да.
Ой салған өзіме де себің тиді,
Тағдырын «Тәттімбеттің» жазғанымда.

Сөйлетсең күймен толғап далалықты,
Шежіреге шеберлігің дара бітті.
Ауызша тарихына қазағымның,
Елде бар жиып бердің даналықты.

Ешкімге қабақ шытып шетінбедің,
Бір сырлы, сансыз қырлы өтімді едің.
Бүкіл ел «Ахаң» десе, Алаш ұлы,
Ардақты Ахмет-аға секілді едің.

Нар едің ортасында «пысық» көптің,
Биікке өзге жетпес пісіп жеттің.
Шіркін-ай, жұмбақ өлім осы шығар,
Бақиға жаяуламай ұшып кеттің.

11.09.2010 ж.
Астана

КҮЙГЕ СОНЕТ

Жалғанда жан азығы күй дегенің,
Ой қозғар сүйгенің мен сүймегенің.
Ішінен қалың орман әрең шығып,
Жол тапқан жолаушыдай түрленемін.

Ұмтылсам құз-қияға күйшіге еріп,
Жанымды сергітеді сыршыл желік.
Бір тыңдап «Сылқылдағын» Тәттімбеттің,
Татымын бал ләззаттың білші келіп.

Қызығам төкпе күйлер шабысына,
Шертпе күй күш қосады намысыма.
Ел иісі үзім үннен бұркырайды.

Жезкиік жортып өткен сағым далам,
Алдыма күй боп келсе ағындаған
Құлшынып құлын жүрек шұркырайды.

2005 ж.

БІР ҚАЗАҚТЫ БӨЛМЕЙІКШІ ЕКІГЕ

Ескі Одақтың кезінде де бар еді,
Елді үш жүзге бөлушілер әлегі.
«Командалық» ғұрып келді бұл күнде,
«Ескі», «жаңа қазақ»туды әлемі.
О, құдай-ау, әнжүмелеп астарлы,
«Жаңа қазақ» деген дақпырт басталды.
Осал емес отансүйгіш жүрегі,
Қорламайық алдымызда жастарды.
«Жаңа қазақ» – біздер баққан балалар,
Жасөспірім тілге шоркақ «шалалар».
Бірақ, байқа, жаны таза арымен,
Қазақ үшін қазаға да бара алар.
Пәле жауып,
Жықпайықшы сойылға,
Біл оданда не жатқанын ойында.
Тілге олақ жігіттердің бүгінгі,
Бар кінәсі біл өзіңнің мойнында.
Жаппай қалап кеттік орыс мектебін,
Тоқтау салар кім шығарды өктем үн.
Орыстанып кеттік-ау деп осқырсақ,
Оңдап қара ағылшындық жеткенін.
«Ескі», «жаңа» деген ұғым жүрмейді,
Жақтырмаймын ондай іштен үрлеуді.
Кең мінезбен ғибрат, тәлім көрсетіп,
Жетілтейік шоркақ тілін күрмеулі.
Қатыгез дос, өзіңе бір қарашы,
Ол да осынау қара қазақ баласы.
Сен гүпініп «мерседеспен» заулатсаң,
Оның өмірі – жер мен көктің арасы.
Қолың жетсе, кетпе, інім, қатайып,
Өткен күнде жатыр біздің бас айып.
Жас ұрпақты жасқандырмай түзеуге,
Шыдамдық пен шын қамқорлық жасайық.

02.08.2003 ж.

КЕЗДЕСКЕНДЕ ҚЫРЫМДА

Теңізге келдім өр жойқын,
Жүруші ем маукым басылмай.
Бұрқырап жатыр көк толқын,
Әбіштің бұйра шашындай.

Дегбірсіз ол да қарайды,
Дельфинге қолы жетердей.
Шолып тұр шалқар маңайды,
Теңізді кешіп өтердей.

Кездесу өмір заңы екен,
Риясыз ашық таныстым.
Акылы терең нар екен,
Болардай зоры арыстың.

Талқыладық өмірді,
Тағдырын шолып қазақтың.
Сағыншақ қам көңілді,
Біразырақ тазарттым.

Жазғаннан молдау жазары,
Жоспары қызық жол ашар.
Өзгелерден асары
Еңбекқор екен орасан.

Қайратына көз салдым,
Сияқты кен қазушы.
Осы болар деп калдым,
Мұхтарға тақау жазушы.

1976 ж.

КӨҢІЛ НАЗЫ

Өмірдің жазы өтіп, қысы қалды,
Көңілдің іші тозып, тысы қалды.
Сыпайы сыр білдірмей жүрсем дағы,
Кәрілік қыр соңыма түсіп алды.

Барады жылдар өтіп ағындаған,
Таусылмас, кайран көңіл, назың маған.
Баяғы қызыл ішік киген қызды,
Боламын сағынсам да сағынбаған.

Келер деп ел шетіне сырласуға,
Қарайлап тұрғандаймын шың басында.
Көрсем де, көрмесем де естен кетпес,
Қалғандай аңыз болып бір ғасырға.

Ақтарсам айтылмаған үзік сырды,
Жүректі жүз аунатқан бұзық кірді.
Көкшетау көп қызының еркесі едім,
Бір қызы Қызылжардың қызықтырды.

Барады артта қалып өмір жазы,
Өзіңсің кайран жүрек әділ қазы.
Тірлікте бар әуреңді анықтаған,
Құс канат шарықтасын көңіл назы.

01.09.2003 ж.
Астана

ЖІГІТТІҢ ҚАРҚАРАЛЫСЫ

(Мақат Рымжановқа)

Қаздауысты Қазыбек,
Ұшқыны мол ғой өзіңде.
Жадымда қалды назы көп,
Шалғайды шолған сөзің де.

Дерекке мың сан қайран қап,
Қанып ем шежіре сөліне;
Барғанда бірге сайрандап,
Тәттімбет туған еліне.

Ауылда үлкен, кішіден,
Талай күй сырын білгіздің.
Сол қалпы тыңдап ішінен,
Асылын жырға кіргіздім.

«Саржайлау» кернеп кеткендей,
Жұпарын жұттық даланың.
Рухы нұрын сепкендей,
Басында тұрдық дананың.

Қайталап жатты ақ бұлақ,
«Сылқылдақ» сыбыр-гүбірін.
Қайтқан құс ғашық ән құрап,
Үдетті күйдің дүбірін.

Жаңғырды орман тілдесіп,
Оркестр құрап бүкіл үн.
Біз дағы костық бірлесіп,
Жүректің жиі лүпілін.

Шеккендер бірге мың сапар,
Жуыспай кейде өтеді.
Осындай құтты бір сапар,
Аңыз боп елге жетеді.

Келбетті, кербез жан едің,
Сыптығыр шынар сиякты.
Өнірдің көркі нар едің,
Сабырлы, ойлы, зиятты.

Тоқталмас деп сенемін,
Өмір мен өлім жарысы.
Мен көрген маңғаз сен едің,
Жігіттің Қаркаралысы.

1996 ж.
Егіндібұлақ

«ГӘККУ» МЕН «ГАУҺАРТАС»

Құлпыртса нәркес гүлді гүл,
Тірі жан қалай тамсанбас.
Қос бұлбұл – Күләш, Бибігүл,
«Гәкку» мен асыл «Гауһартас».

Бір ғасырдың басы мен
Әнге ораған аяғын;
Түрленткен екі асылмен
Асқақ ән өмірбаянын.

Тәтті әуен ашсақ түндігін,
Жарқылын байқа ғажаптың.
Күләш пен біздің Бибігүл –
Қос жұлдызы қазақтың.

Ән жебесе әр ұлтты,
Мән беріп дербес мәнерге;
Қазақтың үнін танытты,
Қос сандуғаш әлемге.

Ән-күйсіз өтпес бір күнім,
Шарықтар нұрлы, сырлысы.
Бүгінгі Мақпал дүлдүлім,
Қос жұлдыздың сіңлісі.

Еліме атқан арай таң,
Шалқыса жебеп бірлігім.
Туады әлі талай сан,
Жас Күләш, сәби Бибігүл.

Тотылар сайрап әлі де,
Жалғасар әсем ән кеші.
Төгіліп тұрар бәріне,
Қос жұлдыз жарқын сәулесі.

ТӨЛЕГЕН МОМБЕКОВКЕ

Күйге құмар адамдардың жүрегін,
Бір емес-ау, мың жарылкап жүр едің.
Сен де аттандың баки жаққа, жан аға,
Тірі жүрген дүлдүлдердің бірі едің.

Жүрек жалғап ойлы, мұңлы көп үнге,
Өң беріп ең бүкіл байтақ өңірге.
Бір жұлдызым ағып түсті аспаннан,
Шертпе қоңыр күмбір тастап өмірге.

Өнерлі едің аңыз, дастан, қиялдай,
Қалды-ау, шіркін, сал домбыраң бұралмай.
Тәттімбеттің аңсап алтын тұяғын,
Тұрмын ыстық көздің жасын тия алмай.

02.03.1997 ж.

* * *

Тағдырым, ғұмыр берме алаңсыз ғып,
Сөздің де дәмін ашар таба тұздық.
Жүрегім өзі бастар жақсы күнге,
Етпеймін ешқашанда саған құлдық.

Жанымның жарасына таптым азық,
Келемін ата-баба салтын жазып.
Төрт бөліп түн ұйқымды толғанамын,
Қағам деп бір өлеңмен алтын қазық.

Бастай бер болашаққа өмір-арман,
Болмасын көргенімнің көбі жалған.
Молайсын ортайғаным – деп тілеймін,
Тайғақ жол тар кезеңде төгіп алған.

Қара су тұнып жатқан сырға баймын,
Әр асу биігіне тың қараймын.
Аралдың айқасына атой салсам,
Төгілткен маңдай терін бұлдамаймын.

Беріпсің шексіз етіп маған мұңды,
Мұңымнан жыр желісін табам құнды.
Сүрінсем, ол өзімнің қателігім,
Артпаймын ешқашан да саған сынды.

2003 ж.

ФАРИЗАҒА

Жасарыпсың Фариза...
Аумастай албырт кезіңнен.
Жырыңа жақұт жан риза,
Жаралған мөлдір сезімнен.

Шырылдаған шындықтың,
Шырын бұзбай жыр еттің.
Тіліңмен ойлы құлпырттың,
Бергені сол ғой құдіреттің.

Жасыңды жеткен санасам,
Жаздан артық күзбен тең.
Тал бойыңа қарасам,
Күнде сонар қызбен тең.

Емес-ау бәрі жәй тегін,
Айтылмас сырды жыр тасыр.
Жұтынса жүрек, әйтеуір,
«Ағатайлап» құртасың.

Тәуба дейміз біз бұған,
Қайтейін сөзді шұбалтып.
Шарықтай бер қыз-қыран,
Жыркұмар елді қуантып.

30.11.2009 ж.
Астана

* * *

«Сакта, құдай, өмірдің «әттеңінен»,
Өлең өріс көкжиек тапты өрінен.
Гүл теремін,
Бір әсем үн теремін,
Дархан өмір тамаша сәттерінен.

Алауласа кенші-акын жырым – жалын,
Екі ғасыр енселі шыңындамын.
«Жезкиік»-жыр жеп-женіл жаралған жок,
Мың айтсам да таусылмас мұңым калын.

Қызығына тірліктің тоймайды өлең,
Жакұт іздеп тереңге бойлай берем.
Етпен кетер сүйекке сіңген мінез,
Тойда отырып Аралды ойлай берем.

Дербес елдің каркыны сүйсінтеді,
Дәріптеумен тынбайды тылсым шебі.
Астанаға аң-таң боп қызықсам да,
Туған ауыл хал-жайы күрсінтеді.

Төрт түлік мал кең жайлап, тебіндеген,
Ояу көзім тоярдай жерім кенен.
Дәтім берік,
Сәтім де адаскан жок,
Келер күнге кол созам сенімменен.

Жаным разы көп өнер достығына,
Бәрі өзінше
Дем береді сөз нұрына.
Әкімдік пен кеншілік қоштасса да,
Акындыкта жетемін өз шыңыма.

2002 ж.
Астана

БЕКБОЛАТ ӘН САЛҒАНДА

Көргендей жаңа серіні,
Жол тапты қазақ төл үні.
Басталып кетті думан, той,
Толғағы жетер бөлімі.

Еленděп күтсек жалт қарап,
Еткендей көпке мархабат,
Қазақтың дүлдүл әншісі,
Жарқ етіп шықты Бекболат.

Самғады сарын не түрлі,
Қаулады үндер өтімді.
Әй, не керек, әп-сәтте
Ел-жұрттың есін кетірді.

Жайнаса бірде ақ таңдай,
Жүйткітті жүйрік шапқандай.
Көз алдымнан бір өтті,
Ауылда қалған ақ маңдай.

Пай, пай, ұшқыр сәт қандай,
Шыдау да қиын шаттанбай!
Сәл тынса кең зал қол соқты,
Ынтығын әркім тапқандай.

Дүркіреп жылқы аққандай,
Асфальтта тұяқ қаққандай.
Ақмола жаққа Алматы
Бір түнде көшіп жатқандай.

Табынтып көпті ырғалмай,
Жалынтып әнтек бұлданбай,

Тағы да кетті ызғынтып,
Озуға бетті бұрғандай.

Әннен кейін ән кетті,
Аңшылар түлкі қуғандай.
Түгесе төкті жан отын
Сілкіне қақты дым қалмай.

Күніренсе кейде Қоркыттай,
Біржанша коймас толкытпай.
Үкілі Ыбырайша түрленсе,
Әсеттей әсем гүлденсе,
Әміремен дауысы бірлессе,
Шыдарсың қалай зор тұтпай.

Жұлдызға колым жеткендей,
«Жезкиік» жонда өткендей,
Масайрап қатты тебірендім,
Түзеліп дүние кеткендей.

Асаулық құрған бұлкынып,
Желпінсе ән мен жыр тынып,
Бәйгеден келген тұлпардай,
Бекболат тұрды құлпырып.

01.05.2005 ж.
Астана

* * *

Балғын жүзің елестеп еміс-еміс,
Отты жырға береді сәтті желіс.
Махаббаттың уы да құнарлы екен,
Ащы тағдыр таткызар тәтті жеміс.

Көңіл жыкпай қадырлы санағаным,
Маған құштар болды ғой бала жаның.
Әлі солай суреттен көрінеді,
Көзәйнектің ішінен қарағаның.

Беу, қара көз, бітпейді-ау тұман зарың,
Бұлаңдады алдымда мұнар-сағым.
Шыдар жаным деп қалам ойға түссе,
Баяғыда өзіңе құмар шағым.

Көрмегендей болады көз күйікті,
Дерт басады дем берер сөз сүйікті.
Есіміңді атамай ансағанда,
Айта берем ішімнен «Жезкиікті».

СҰЛУЛЫҚ ПЕН ДҮЛДҮЛДІК

Құпияға қыршын күннен жол тартқан,
Жұлдыз осы құрлықтарды қолдаткан.
Астанада
Сұлу сазға Айман ғой,
Өзіне ұқсас күй ордасын орнатқан.

Әлемге әйгі ерен үздік бағасы,
Оған болмас еш өнерпаз таласы.
Сұлу сазбен таң қалдырса жер бетін,
Таңғажайып келбетіне қарашы.

Ақылдылық жастай біткен дарасы,
Ұлтын ойлап, ұлағат тапты санасы.
Ол атады атамұра қобызды –
Қолындағы скрипканың бабасы.

Алабұртып ауса сонда назарым,
Талай сиқыр ұқтым әуез ғажабын.
Күміс сынғыр сылқыл қағып толқытқан,
Алаулатты Айман қыздың ажарын.

Күле басқан терең сайда мың бұлақ,
Сыбырласқан болды ымдасып гүл, құрақ.
Жымыңдасқан жас ғашықтар тілінде,
Жан жарасын емдеп берді тың ырғақ.

Әудем сәтте ләззат алсақ мың күндік,
Тірі жанға туды сәтті мүмкіндік.
Елжіретті мәңгілікке ұмтылған
Таңғажайып сұлулық пен дүлдүлдік.

21.02.2005 ж.
Астана

ЖЕЗҚАЗҒАНДЫ «ЖЕЗКИІК ЕЛІ» ДЕЙДІ

(Жақсыгелді Сейіловке)

Айналайын атыңнан Жақсыгелді,
Тағдыр сені дос етіп жақсы берді.
«Жезкиіктің» дүбірі таскындатты,
Жыр маздаткан бойымда жас жігерді.

Жүрегіміз лүпілдес үн шығардың,
Сағынышка тап солай тұншығар кім.
Мәнгілікке жол салған осынау әнмен,
Айды аспанға құлшынтып бір шығардың.

Жез копарып, баптасып егісін де,
«Жезкиік» жүр жүйткітіп ел ішінде.
Жүгірткендей соңынан екеумізді,
Жұмбақ жатыр сол киік желісінде.

Жез канаттың сөз етсем ағынын кең,
Сағынып ем, тағдырға табынып ем.
Жалын костың жүректе жанған отка,
Коркыт-Ата коңыржай сарынымен.

Сөз бен әуен желісін келістірдің,
Бір арнасы табылды егіз сырдың.
Адам жанын толкытты ән төресі,
Туған елді кең жайлап өріс құрдың.

Шыркап, толғап, тебіреніп теңселемін,
«Жезкиікке» өмірде көп сенемін.
Қайда барсам алдымнан карсы алады,
Жырлай, жырлай көп жылдар көксегенім.

Сені мейлі іздесін, мені мейлі,
Тыңдаған жан қалайша ерімейді.
Қызыл ішік киген қыз аңыз болған,
Жезқазғанды «Жезкиік елі» дейді.

1986 ж.

ӨЗІҢСІҢ «ГАУҺАРТАС»

Құлпыртып өңірді,
Бұлбұл ма әндеткен?
Тәтті әуен төгілді,
Көкірекке дәл жеткен.
Басқандай жұбандым,
Қам көңіл еленін.
Естідім, қуандым,
«Сәулем-ай» дегенін.

Малшынып барамын
Жайдары шуаққа.
Жарқ етіп қарадың,
Жүргендей жұмақта.
Тыңдап тұр тау мен тас,
Бұлбұлды сайраған,
Өзіңсің «Гауһартас»
Ән болып жайнаған.

Құмарым қанғанда,
Көріп ақ жүзіңді;
Шырқап ән салғанда,
Жүрегім үзілді.
Арман ба, жалған ба,
Кетті өмір думан боп.
Сендей жан жалғанда
Тумайды, туған жоқ.

11.02.1998 ж.
Алматы

ЖАНЫМ СҮЙГЕН ДАРАБОЗ

(Әсет Бейсеуовке)

I

Тым алыс жолда жүрдім сен өткенде,
Қиналдым, көңілім қалды-ау сол көктемге.
Сыңсыды Әсет қайда деп сызылып,
Акку-каз біздің көлге төрлеткенде.

Мол біткен қайдан десем саған дарын,
Сұлулық сылқым сырын сен қорғадың.
Теңселтіп сал табиғат тұр құшақтап,
Көркем саз «Әсет» атты ну орманын.

Жалының ел құмарын мол қандырған,
Дарының бар қазақты таң қалдырған.
Жаңа әнің аумайтұғын кең далама
Нұр төккен жазға аптапта ақ жаңбырдан.

Қалып ем қоштаса алмай мен арманда,
Сазгерсің жаным сүйген бұл жалғанда.

II

Озыксың сансыз саңлақ легінде,
Құтты еді ән оралған тілегің де.
Сыйғызсаң асыл әнге туған елді,
Орнықтың барша қазақ жүрегінде.

Ырғағың жүр дария ағынында,
Ақбөкен алып жетті тағы құмға.
«Адамдар аққуларды атпаңдаршы»
Деген ән қалды құстар сарынында.

Тыңдасақ әр сарынды ұйып қана,
Сен жүрдің жаңға ләззат үйіп қана.
Біздерді, Әсет, әнмен ардақтасаң,
Өтерміз біз де сені сүйіп қана.

Қош, досым! Алғы топтың ішіндесің,
Ғасырлар сол тұғырдан түсірмесін.

III

Махаббат салтанатын құрағандар,
Тербелді бүгін бірге гүл алаңдар.
Әуенің ұмыттырмас ешқашан да,
«Дүниеде мен сүйетін бір адам бар».

Сол еді еркелеткен, аялаған,
Шіркін-ай, ерте кетті аяулы адам.
Ел жинап, қыркын беріп, ертеңіне
Соңынан шыдай алмай өзі кетті.

«Кеңсайға» гүл тола ма, үн тола ма,
Жатыр ғой екі ғашық бір молада.

IV

Тірлікте дос боп бірлік құрағандар,
Дәл мендей Тұманбай да шын алаңдар.
Заманбек баса алмай жүр мұң-наласын,
Қасында асқар таудай Нұр-аға бар.

Ол дағы сені сыйлай білетұғын,
Көрмедік еркелікті зіл етуін.
Есігі сіздің үйдің тас жабылды-ау,
Сағынса хабар салмай кіретұғын.

Сондай сәт кең жүректі мұңайтады,
Омығып іштей тынып үн қайтады.
«Тыңдауға жаңа әнімді келіп кет», – деп,
Япырмау, енді маған кім айтады?

Бір жұлдыз жарқ етті де, көшті аспаным,
Сол ма екен қимай қарап қоштасқаның.

ПУШКИННЕН А.П. КЕРНГЕ

Жадымда ғажап сол бір кез:
Алдымда тұрдың мұлтіксіз,
Елестей ғайып өткен тез,
Сұлулық тәңірі кіршіксіз.

Үмітсіз қасірет мұң арткан,
Үрейсіз дүрмек ішінде.
Нәзік үн кетпей құлақтан,
Баурады бейнең түсімде.

Бұрқасын жылдар шұбырды,
Ескі арман естен сейілді.
Ұмыттым нәзік үніңді,
Жүзіңді жұлдыз мейірлі.

Қараңғы қапас жерде жат,
Жылжыды күндер көңілсіз,
Көз жасым, шабыт, махаббат,
Тәңірімсіз және өмірсіз.

Оянған жаным келді кез,
Оралдың қайта мұлтіксіз,
Елестей ғайып өткен тез,
Сұлулық тәңірі кіршіксіз.

Жаңғыртты жүрек желігін,
Ол үшін туды қат-қабат:
Көз жасым және өмірім,
Шабытым, тәңірім, махаббат.

БІР ТЫҢДАСАМ МАҚПАЛДЫ

Сұлу саз ынтық құшағы
Жеткенде жүрек лаулайды.
Мақпалдың әні – құс әні,
Секілді жанды баурайды.

Домбыра қандай жетегі,
Әр берген әнге жүр-жүрлеп.
Көкіректі жайлап өтеді,
Қоңыржай, сылқым күмбірлеп.

Сандуғаш дерсің сайраған,
Әуенін әсем төкпелі,
Басылар шерің қайнаған,
Күндерге өткен өкпелі.

Үнінен іңкәр қанағат,
Алады ынтық жан тыныс.
Қай әнді айтса ғаламат,
Мақпал ғой ұлы әншіміз.

Бал сезім нәзік қаулаған,
Әркімнің сонда тілегі.
Деп қаларсың баураған,
Қыз Жібек құштар жүрегі.

Ұмтылса мұңын артуға,
Бұлттарды қозғар әр үні;
Мақпалдың бар даусында,
Мәдидің назды сарыны.

Шырқауы шыңға жетеді,
Жайнатып отын жасынның.

Шыдатпай бастап кетеді
Өжеттігі Қасымның.

Құндағы құтты қас қағым,
Басталар терең бұлғағы.
Аптаған даусын Мақпалдың
Айқындық бар сөзінде.

Шаттық пен шерін заманның,
Бір әнге шебер топтаған;
Ақан сері бабамның,
Қызы ма Мақпал деп қалам.

«Бір ауыз сөзді» айтқанда,
Жүрекке сеуіп жұбаныш;
Көрінер биік тақтан да,
Бір мезеттік қуаныш.

Күйіп те лаулап жанарсың,
Ыстық қан бойда жүгіріп.
Кім болсаң да қаларсың,
Бір өліп, бір тіріліп.

Толқуы жүрек мол болып,
Лүпілін әрең басарсың.
Қуаттап, қызу қол соғып,
Қошамет салтын жасарсың.

Тілегім дерсің ақталды,
Өмірге өзге сән кіріп.
Бір тыңдасаң Мақпалды,
Ұмытпассың мәңгілік.

24.06.2005 ж.

ПИАНИНО СӨЙЛЕП КЕТТІ ҚАЗАҚША

(*Гауһар Сұлтановаға*)

Күйсандықтың кереметі Гауһарды,
Тыңдаған жан сиқырлы үнге тамсанды.
Нұрғисаша
Шалқып, толқып, тебіреніп,
Әр дыбысқа қанат байлап жан салды.

Президенттік әйгілі өнер залында,
Ұксады әуен маздап жатқан жалынға.
Сұлу саздың
тың тасқынды теңізі
Құйқылжыды мың-мың тармақ сарында.

Әр шығарма
дәл келтіріп ағынын,
Сейілтеді сары белде сағымын.
Сым саусақтар дәл басады, ән үнге
Қосақтайды өз бойында жан үнін.

Ойлы кейпі күле қарап жайдары,
Аққұба қыз күймен жігер қайрады.
Еуропаны әкелгендей көшіріп,
Шопен, Листің желісінен таймады.
Асау жүрек жанартауы қайнады,
Сұлу саздың жаркыл қақты айдары.
Чайковскийше аққуларды билетсе,
Бипыл-типыл сыңғыр өсті жайдары.
Моцарт, Вагнер Сарыарқаны жайлады,
Мұқан ағам Көкшеге ат байлады.
Дина апамыз ақ батасын бергендей,
Гауһар атты жаңа жұлдыз жайнады.

Пианино шапағат шашты нұрлы үні,
Толқып жатты әсем әуез гүл-гүлі.
Тыңдаушылар «браво»-лап қол соғып,
«Міне, – деді, – жаңа заман дүлдүлі».

Музыкаға мен де муза жалғадым,
Қуанышқа жалау тікті назды ағын.
Аспанымда жарқын жұлдыз жайнай бер,
Жалын күйге күйіп кете жаздадым.

Бұл не ғажап?
Ақиқат пе, сезім бе?
Лаулап кеттім сол мезетте өзім де,
«Айгөлекшіл» біздің ауыл қыздары
Күйге еріп билеп жүрді көзімде.

Орындалды-ау,
Бір тамаша арманым,
Мұқан назын, Гауһар, сәтті жалғадың.
Жан баурадың Жәниядай жайқалып,
Дара туған Сара апаңдай самғадың.

Музыкаға мен де муза жалғадым,
Үкілі үнге жалау тікті назды ағын.
Аспанымда жаңа жұлдыз жарқ етсе,
Ата болып ақ батамды арнадым.

«АҚҚУ» КҮЙІ

Әні Серік Қойлышевтікі

Аққөлге құстар келді жаркыл қағып,
Құлын, тай билеп кетті қаркынданып.
Күйлерін Нұрғисаның құйқылжытты,
Аққулар сырнай-керней саңқыл қағып.

Қайырмасы:

Дүние күй-толқынға көмілгендей,
Қайтейін ғаламатқа көңіл бөлмей.
Жарқ етті ақ қанаттар арасынан,
Күлімдеп ақ дидарың көрінгендей.

Үйқыда көрген түске табыныш па,
Өнімде құс-сезімге бағыныш па?
Көзіме көлде аққулар елестесе,
Малшынып кеттім, жаным, сағынышқа.

Қайырмасы.

Ақ самал, шырын саумал есті жел де,
Үн толды толқып жатқан кешкі көлде.
«Отырар сазы» ма деп қайран қалдым,
Аққөлде «Аққу» күйін естігенде.

Қайырмасы.

01.12.2008 ж.
Астана

ҚОРҚЫТ АТА

Қоркыттың тегі – түрік, ұлты – қазақ,
Баршаға бақыт іздеп шекті азап.
«Жерұйық жасаймыз» деп туған жерді,
Қыл қобыз бебеулеткен үні ғажап.

Желісін бұзбай өтер ұзақ күні,
Желмая мінді оздырмас тұяқтыны.
«Өлімнен қорғаймын» деп киялдады,
Адамдай ақыл кені зияттыны.

Кер маздақ, қоңыр боздақ күйі жалын,
Ақтарса көкей кескен мұңын қалың.
Есімі аңыз-дастан қайран бабам,
Ел-жұрттың ойлап өтті мүшкіл халін.

Қоркыт-күй мәңгі толғау тынымы жоқ,
Нұр шашқан сан ғасырға жылуы көп.
Ажалмен арпалысқан сикыр сарын,
Сақталды асқақ арман тұнығы боп.

1994 ж.

* * *

Қайда асығып барасың, қазағым-ау.
Артта қалды баяғы таза бұғау.
Ауыл жүдеп барады, ауыл құрып,
Бұл не қылған жазықсыз жаза мынау.

Жүз үй еді ауылым «Еңбек» атты,
Көз алдымда жазира шөлге тартты.
Жастар түгіл кетіпті кәрілер де,
Қала оларды қол сілтеп өрге тартты.

Жұмыссыздық ең үлкен себепкері,
Есі дұрыс бір басшы керек те еді.
Әттең, шіркін, жөн білер інілерім,
Ел шетіне ат басын тежетпеді.

Бала жетпей мектеп те жабылмақшы,
Жердің пайы азайып қалынбақшы.
Бұрын өзім жаңартсам ауылымды,
Енді болдым әкімге жалынбақшы.

Елді аздырмас бір себеп табады-ау деп,
Жалынамын түсінбе шала дау деп.
Ата-баба зиратын ойлай берем,
Ертең ғана иесіз қалады-ау деп.

КҮЙ-АТАНЫҢ БАСЫНДА

Беу, ағайын!
Қаумаламай тұра тұр,
Күй жұлкынсын басын көпке бұратын.
Құрманғазы «Серперлетсін» тағы да,
Даулы күнде дауылдатқан сұрапыл.

«Акыл – жастан, асыл – тастан»,
Күй – ойлыдан туады,
Күйді оятты
Бұл жалғанның бұркасыны, шуағы,
Тығырықтап тіл буғанда замана,
Күй кемеңгер көкірегіне тұнады.
Күй – білікшіл ата-баба ұраны,
Күй – жүректің сазды, назды шырағы.
Күйші деген – көлге конған құс емес,
Ол – акиық сайын дала қыраны.
Акындарға таңсық екен қашан да
Қырандардың тұрағы.

Құрманғазы – десең жүрек шыр алған,
Өр киялдан біздің арман құралған.
Беу, Күй-Ата! Келдік бүгін басыңа,
Шаттық кернеп
Шығайық деп құмардан.

Сөз данасы Абайымдай сергек тіл,
Саз данасы болдың асау өрнекшіл.
Қарт Каспийден
Аумайды екен мінезің,
Күні-түні дамыл таппай дөңбекшір.

Кемең де бар,
Ат, арбадай кайығың,
Еділ, Жайық дабыл коскан бай үнің.
Қос дария толкындары косылған,

Күйге қандым тапқан шексіз жайылым,
Мәңгі жимас айылын.

Кең тарапты терең қыртыс өрнегің,
Атырау, Ақтау – ордасы күй көрменің.
Ән салмайтын
Пендесі жоқ Көкшедей,
Күй тартпайтын сау жігітті көрмедім.

Алатауды, Қаратауды білесің,
Ұланғайыр рухани үлесің.
Бірге жылап, елмен бірге күлесің.
Сенің күйің жебеп, демеп құлшынтты,
Желтоқсаншыл батырлардың күресін.

Сен дегенде шығармайды
Тәттімбетті ел естен,
Халқым сүйген
Дүлдүлсіңдер тел өскен.
Екі ішекке ақыл, ойды жиысып,
Қандай ғажап төкпе, шертпе кеңескен.

Күйге құмар елде жас пен кәрі де,
Бірлік туын алар күйден әлі де.
«Сарыарқалап», «Саржайлаулап»
Жетеміз,
Қай заманда «Көкейкестен» әріге.

О, Күй-Ата! Заулат, құйғыт, бас күйге,
Егемен ел
Қосар екпін жас күнде.
Дауылпазсың қайнатқанда ыза-кек,
Қара жардан
Қарғып түсер Каспийге.

1993 ж.
Атырау

ЖҮРЕКТІҢ ЛҮПІЛІ МЕН ЖАН ДІРІЛІ

Өмірдің өксігі мен өкініші,
Күй кернеп сағыныштан сөгілді іші.
Шекітіп тұла бойды шымырлатып,
Махаббат мұңын айтты төгілісі.

Қалқамен тақағандай қоштасар күн,
Шашқандай әлде сәуле төс басар түн.
Қол созса қосыла алмас
Қос жағадай,
Толғағы шыдатпайды «Қосбасардың».

Ойтолғақ, жаңа ырғақ,
Жаңа татым,
Қырмызы қыр қызына жаңа хатын
Тыңдайсың
Қайтып келмес жастық шақтың
Күрсінген, күй тілінде аманатын.

Қимай тұр
Қырда өскен қыршын гүлін,
Көкірегі тірек етер тылсым үнін.
Лекітіп, шертіп қағып баяндайды,
Махаббат әлдиіндей сыршыл ұғым.

Тамаша дем береді тағдыр үні,
Бір күйге жатыр сыйып бар ғұмыры.
Домбыра күмбіріне
Қонақтайды,
Жүректің лүпілі мен жан дірілі.

ЕСКЕ АЛАЙЫҚ

Кел, домбыра,
Кел, сөз құра
Ән оралсын нәресте.
Ақ маңдайды,
Бал таңдайды,
Сағындырып сал еске.
Бірге жүрген баяғы
Қайда достар саяғы?

Көңіл аусын,
Тусын маусым.
Жаным құштар елеске.
Балғын шағым,
Мөлдір сағым
Берсін ажар кеңеске.
Отырайық ән салып,
Ауыл кешін еске алып.

Нәр алыппыз,
Жаралыппыз
Қарттар берген батадан.
Мәңгі бірге,
Бұзбас ірге
Дәстүрім көп атадан.
Отырайық ән салып,
Бабаларды еске алып.

Туған далам,
Ата, анам,
Көз алдымнан қалған жоқ.
Жол пішемін,
Сол үшеуін
Риза етсем арман жоқ.
Ұшсам қанат талмады,
Үшеуі естен қалмады.

* * *

Саған арнап кезектеп нөмірлеген,
Шымқай қатер емес қой өмір деген.
Шаттығы да жоқ деме қиын күнде,
Сыйын тосар түсінде көрінбеген.

Алдап соғар десек те орлары бар,
Алып шығар сәт серік жолдары бар.
Арамзаның түңілтсе арсыз ісі,
Жақсылардың жәрдемші қолдары бар.

Зерлеп қана жан сырын өрнектесем,
Зейнет таптым ұмытпас бейнет көрсем,
Намыс атты әркімнің қорғаны бар.

Аздық етсе самал жел есіп өткен,
Барлық жұрттың дей көрме есі кеткен,
Талабыңның тым аздау болғаны бар.

БОШАЙДЫҢ ҮШ ҚАРАСЫ

«Бұланқара», «Құланқара», «Желмая» –
Үш қараға ұшқын қосты кең дала.
«Желмаясы» шапқын жорға, су жорға,
Қос қарадан озар жонда жел ғана.

Үш бәйгеде үш қараның таласы,
Дес бермейтін үш сәйгүлік дарасы,
Құлагердің мұрагері атанды
Алтайдағы Бошайдың үш қарасы.

«Бұланқара» аламан бәйге қырғыны,
Қылшығына шаң тигізбес күн нұры.
Оза тартса жер мен көкті жалғайды,
Құйындатқан қырдың қара тұйғыны.

Артта қалса алғы топтың түйдегі,
Кең көсілер қара жебе сүймені.
Төрт тұяқтың дүбірінен естілер,
Құрманғазы «Серперлеткен» күйлері.

«Құланқара» жас құландай желігіп,
Топты көрсе дара кетер бөлініп.
Аткан оқтай ағындаса жануар,
Қылаң қағар құлагердей керіліп.

«Желмаясы» төкпе жорға тайпалған,
Бипыл-типыл қара түлкі жайқалған.
Әр қимылы теріс қақпай секілді,
«Көкейкесті» ырғағымен қайтарған.

Дана бапкер үш қараны зор қылған,
Ғашық болды үшеуіне той-думан.
Бошекеңнен сабақ алсын кей мырза,
Бабын таппай шын жүйрікті кор қылған.

1996 ж.

* * *

Ағаның маңғаз болғаны –
Інісі бар ғой тыныстар.
Інінің сарбаз болғаны –
Ағасы бар ғой ту ұстар.

Баланың өжет болғаны –
Қонғаны ақыл байлығы.
Әкенің көңілі толғаны –
Ұлының іске сайлығы.

Құданың абзал төресі,
Тілекті мың жыл сақтайды.
Көршілер бинік өресі,
Туыстай сенім ақтайды.

Келінің өз баландай,
Аталап ұдай сыйлайды.
Жеңешең туған анаңдай,
Сағынышын тыймайды.

Жақсы бажа тірлікте,
Бауырыңдай болып кетеді.
Жақсы дос бастап бірлікке,
Арманға бірге жетеді.

Жігіттің серке болғаны –
Еңбегі мол ғой құндайтын.
Арудың ерке болғаны –
Сұлулық бар ғой бұлдайтын.

ШӨБЕРЕМ АЯНҒА АҚ БАТА

Тілекті Алла ұқты деп,
Жүректен есті құтты леп.
Арнайы келдім алыстан,
Қыркынан сені шықты деп.

Айналайын шөберем,
Айтшы, саған не берем?
Өлең арнап, ағылтып,
Жыр маржанын төгер ем.

Ойыншықтардың талайын,
Дүкенге барып алайын.
Бірақ сен әлі сәбисің,
Анаңның сүйген арайын.

Күлімдеп көзді тежейсің,
Не берейін, не дейсің?
Ананың сүті емерің,
Кәмпит те әлі жемейсің.

Ақ бесікке бөлейін,
Ойланып мен де көрейін.
Әлдиге қосып әндетіп,
Ақ бата саған берейін.

Аян деп қойдық атынды,
Еске алдық Баян батырды.
Дәл сондай алғыр жігіт бол,
Ержүрек әрі ақылды.

Абылай хан оны баптаған,
Баптаса ол да ақтаған.
Ұлт намысын қорғаған,
Есімін қазақ сақтаған.

Асықпай бассаң аяңға,
Өсерсің, қалқам, саямда.
Қаны қазақ, ер тұлға,
Аянжан, ұқса Баянға.

Ер Баян қанық сырына,
Бөленген шабыт нұрына.
Мағжандай бол дауылпаз
Баянды қосқан жырына.

Күн мен Ай қарап аспанда,
Атқан таң арай шашқанда.
Ақ бата сырын ұғарсың,
Жігіт боп қадам басқанда.

Бісміллә деген нұр бата,
Құраннан келген сыр бата.
Шөберем менің Аянды,
Әрқашан жебеп жүр бата.

Атам қазақ салтын бер,
Қажымас қайрат қарқын бер!
Есімін әлем таныған,
Абайдың асыл даңқын бер!

Жақсылық бастан кетпесін,
Жамандық қуып жетпесін!
Аянжанның жолында,
Құт-береке көптесін!
Аянжан айтар тілек сол:
Кім болсаң да қазақ бол!
Әумин!

30.05.2010 ж.
Мәскеу

ОРАЛШЫ, АҚҚУЛАР-АРУЛАР

Қайдасың, қайдасың,
Былтырғы сырнайлы саңқылдар?!
Саңқылда, сәулем-ау,
Құштарлық маздатқан шалқу бар.
Көк майса жұпары аңқиды,
Жер-көкте толқу бар, балқу бар.
«Гәккушіл», аққушыл тосады ауылдар,
Оралшы, аққулар-арулар.

Көркіңе құмартсам
Қоскөлдің жағасын тамсантқан,
Ғашыққа жан пида
Сезімтал мінезің аңсатқан.
Біздің ел аққуды атпайды,
Атқанын табиғат қақсатқан.
Қарсы алар айдын көл,
Ауылдар,
Оралшы, аққулар-арулар.

1980 ж.

АЛМАСПЫН БҰЛ ЖАЛҒАНДА ӨЛМЕЙ ТЫНЫМ

Сәтті күн естен мәңгі қаласың ба?!
Кең дала салды мені дара сынға.
Кез болдым қос жанары көкірек жарған,
Ақ бөкен жез қанатты баласына.

Жез қанат көңіл құсын әрлендірді,
Сыңғырлап алтын тұяқ пәрмен кірді.
Нұрғиса, Жақсыгелді сұлу сазбен,
Жүрегін тыңдаған жан нәрлендірді.

Дос-жаран білмек болып құпияны,
Саяқтай қақ жолымды тік кияды.
Бергенде шала жауап сырғақтатып,
Қыршаңқы құрдастарым шұқшияды.

Қайырбек біздің көрші ауылдағы,
Кезінде шала қызған бабындағы:
Арнадың Сарашқа ма, Марашқа ма? –
Деп шулап жұрт көзінше дауылдады.

Тіліме сонда оралды сөз түйіні:
Әркімнің бар аңсатқан «Жезкиігі».
Мен сенің «Киігіңді» айтайын ба? –
Дегенде өңін бұзды өз күйігі.

– Тек! – деді, достың келіп шыркау шебі,
Тоқтатты қағытуын кикар мені.
Бәләмді жасқантты ма, шошытты ма?
Қасында жұбайының іңкәр лебі.

Көп сұрақ білсем тіке сермейтінін,
Жүр ме екен дәлдеу жауап бермей тілім.
Қалмайды қыр соңымнан жалғыз сұрақ,
Алмаспын бұл жалғанда өлмей тыным.

16.11.1997 ж.

ҚОЖАБЕРГЕН ЖЫРАУҒА

Ерен тұлға бабамыз Қожаберген,
Ер екенсің уақыттан оза желген.
Ел жаңарды, ақталды ақ сенімің
Болашакка қолыңды соза берген.

Әңгіртаяқ ойнатсаң ойраттарға,
Ел бірлігін сақтауды ойлантты Алла.
«Елім-айдай» жасадың ән ұранын,
Ақыр заман қатал жау орнатқанда.

Ақыл, батыр, білімге бай талабың,
Әз-Тәуке хан білдірді байқағанын.
Әз Тәукенің әйгілі заманында
Жалтыраттың алдында жау табанын.

Тарих сырын кең ашсақ, асыл бабам,
Жау қалмапты елімді басынбаған.
«Елім-аймен» жеткіздің мұңға бөлеп,
Қазағымның көл-көсір жасын маған.

Ақын бабам өзіме жақын адам,
Ұстаздығың ешқашан басылмаған.
Қаршадайдан тартуды да домбыра
«Елім-айдан» бастатты ақын ағам.

Ұстаз болып Бұқарға қарқындадың,
«Жеті жарғы» ашыпсың жарқын мәнін.
Бұрын өткен Шыңғыс хан жорығынан
Алаша ханын қазақтың айқындадың.

Кім сыйламас сендей зор ғұламаны,
Терең жаздың «Алқакөл сұламаны».

Бүгін басқа күн туды: дербес елміз,
Басқан ізің болардай жыр алаңы.

Біз қуансақ ескерткіш қойып алып,
Сені атадық тарихтан ойып алып.
Шырт ұйқыдан, Қожеке, аунап түсші,
Болып жатыр бір үлкен тойың анық.

03.06.2010 ж.
Жамбыл ауданы

ОПЕРАНЫҢ ДҮЛДҮЛІ

(Еркеғали Рахмадиевке)

75 жас құтты болсын Ерекем,
Елдің тойы бұл межелі мерекең.
«Абылай» атты операмен жеткенің,
Құбылыс кой,
Етек-жеңің кең екен.

Болды ғажап тұсаукесер күн себеп,
Жадымда мол жар салуға мың дерек.
Увертюраң нысанаңды дәл айтты,
Ойың терең, сарын ерен, үн де ерек.

Сан сайыска тосын ырғақ тапқаның,
Дүрбелеңдер дүбірін нық сақтадың.
Абылай құрған алтын ғасыр қазаққа,
Өңін аштың күйлі ағынмен ақжалын.

Кең көсілді қырлы, сырлы, тақталы үн.
Бұқар бабам әр әуезін жаттадым.
Шарықтаттың жер шары аунап түскендей,
Әбілмәнсұр Шарыштың басын шапқанын.

Жаңғырып тұр жоңғар салған бар сұмдық,
Күлпәш айтқан әннен алды жан сыйлық.
Хан мінген ат алтын жалы жайнаса,
Құлагердің атасы ғой «Шалқұйрық».

Опера ұнап,
Ұққаныма сенем де,
Сүйінші сұрап, мақтан етем мен елге.
Беу, Ерекем, заңғар шыңға шын жеттің,
Қаркын қосып, ұлттық ұлы өнерге.

Асыл үндер салса нұрлы еленге,
Мезеттер-ай, күй тулаған денемде.
Айтарым сол:
Операсын қазақтың,
Сен көтердің заманға тән беленге.

Аспаныма жұлдыз болып байландың,
Абылай қолдап, айкастарға сай жандың.
Симфония атасы деп мақтаушы ем,
Операның дүлдүліне айналдың.

Солай дейді
Алатау, Алтай, кең дала.
Бір мен емес, берер дәлдеу ел баға.
Министр болған өзіңдейлер баршылық,
Бес опера жазған қазақ сен ғана.

05.05.2005 ж.
Астана

ҚАРШЫҒА, ТАРТШЫ «АҚҚУДЫ»

Ағынға үнсіз бағындым,
Сарынға ғашық табындым.
Қаршыға, тартшы «Аққуды»,
Нұрғисаны сағындым.

Сағындым шуақ күлкісін,
Сағындым дана түр, түсін.
«Аққуды» тартшы, Қаршыға,
Ұшыршы қайта нұр құсын.

Саңқылдап аққу тамсантсын,
Сылқымсып, сыңсып аңсатсын.
Бебеулеп, желдет, балқытшы,
Қалжыратсын, шаршатсын.

Сұңқылдасын, сусатсын,
Ерітсін бойды бусантсын.
Әлемде ғашық аққулар,
Аңсаған әнін бір тартсын.

Келіп тұр қос ішек бабына,
Шанақтан қағыт тағы да.
Сүйгендей аппақ тамақтан,
Оралтшы ғашық шағыма.

Таңдантсын, қос ішек ұмсынтсын,
Махаббат маусым үн шықсын.
Қаршыға, тартшы «Аққуды»,
Нұрғиса күйі құлшынтсын.

19.03.2001 ж.

АЙГҮЛДІҢ КҮЙ ТАРТҚАНЫ

Өлі оянып,
Күш бітердей тіріге,
Әу дегеннен тартты кос ішек іріге.
Күйші қыздың
Қос жанары жарқ етті,
Баурап алды таскын күйлер үніне.

Әр қағыстан,
Құрманғазы қаулап тұр.
Дина анасы ақ батасын арнап тұр.
Ойға салып, толғандырса Тәттімбет,
«Аққулатты» Нұрғиса да жалғап сыр.

Әне, кетті қара шашы төгіліп,
Аруақ конды
Үн-құдірет өріліп.
Күй сұрапыл нән толқыны
Таскындап,
Кетті сахна қайсар сазға көміліп.

Бірде кетті «Айжан қыздай» албырап,
Бұлкіл қақты «Сылқылдақ» та ән сұрап.
Екі ішекті еңіретті бір кезде,
Хас батырдай «Кісен ашқан» қансырап.

Құлақ түріп тыңдағандай бар ғалам,
Таскын сарын бұлттай тынды жаумаған.
Күй де тынды,
Айгүл әрең сау қалды,
Оттан шыққан аққу құстан аумаған.

О, ағын күй! Көкірегімнен жүзіп өт,
Тарта берсе тыңдар едім жүз рет.
Мақтан етем ел дүлдүлі Айгүлді,
Наримандай өз досымның қызы деп.

2002 ж.

КҮЙ ӘСЕРІ

Жалғанда жан азығы күй дегенің,
Ой қозғар сүйгенің мен сүймегенің.
Ішінен қалың орман әрең шығып,
Жол тапқан жолаушыдай түрленемін.

Ұмтылған құз-құпия күйшіге еріп,
Жанымды мұңайтады сыршыл желік.
Бір тыңдап «Сылқылдағын» Тәттімбеттің,
Мұңымды тістен шықпас білші келіп.

Қызығам төкпе күйлер намысына,
Шертпе күй қайран қалам қағысына,
Әр үннен жусан иісі бұрқырайды.

Құландар жортып өткен сағым далам,
Алдыма күй боп келсе ағындаған,
Құлшынып, құлын жүрек шұрқырайды.

ТИМЕШІ

Тиме бұлбұлға,
Еркімен сайрасын,
Тиме жұлдызға,
Ерекше жайнасын.
Тимеші екі ішек үндессе,
Сағыныш толқыны байлансын.

Тиме аққуға,
Үзбесін саңқылын,
Тиме қыранға,
Бұзбасын қарқынын.
Тимеші маған да тебіренсем,
Алсыншы аңсаған жан тыным.

Тиме елікке,
Жүрегі бекінсін,
Тиме киікке,
Түлегі жетілсін.
Тимеші маған да ән салсам,
Көкірегім бір дертін кетірсін.

ДҮЛДҮЛДІКТІҢ ЖЕҢІСІ

Сұлу сазға Айман тарткан сенерім,
Ойнақтайды ояу дыбыс не керім.
Әлемде бар әсем әуез ой козғап,
Көтеріп тұр казағымның беделін.

Діріл қағып саңқылы мен сұңқылы,
Сылдыр-гүлдір ерке қыздың қыңқылы.
Көкірекке кейде кона кетеді,
Махаббаттың сағынышты мұң тілі.

Құйғын сазбен бірге біте кайнайсың,
Солқыл қаққан жан дауысын аңдайсың.
Қанаттасып, әр ырғакпен үндесіп,
Жүрегіннің лүпіліне жалғайсың.

Көңіліңді баулап таза актыкка,
Жолатпайды тірі жанмен жаттыкка.
Ай, әлемде соғыс үні өшкендей,
Малшынасың, рахат, ләззат, шаттыкка.

Ойға салар сиқыр саздың желісі,
Міне, осы ғой Айман қыздың жемісі.
Басын исе Рим, Париж, Берлиндер,
Ол өзге емес, дүлдүлдіктің жеңісі.

АЙМАНҒА

Айманнан аямаған тәңірім барын,
Сұлулық, терең ақыл, алғыр дарын.
Сызылтып сұлу сазды мың құбылтса,
Жайнатар ажарында шырын балын.

Қыз қалпы бәз-баяғы албыраған,
Балдырған өңі ғажап маужыраған.
Үздігіп үздік үнмен бірге жайнар,
Мөлтілдеп бота көздер жаудыраған.

Сиқырлы, сылқым сыңғыр төкті гүлін,
Толқытты тыным таппас өткір үнін.
Тірлікте көрген жұмақ осы шығар,
Сахнаға қарай, қарай өтті күнім.

Мың сарын бір кияли бағыт берді,
Алдыма жастық шақты алып келді.

1932 ЖЫЛҒЫ АШТЫҚҚА

Өткен күнді сынағанда, сөккенде,
Кер заманға аз емес қой өкпем де.
Осы күнгі қисық өскен теректің,
Түп-тамыры жатыр кеше өткенде.

Бұйығы өмір, бұқпа мінез қажайды,
Жуастығым тартқызды сан сазайды.
1932-жылғы аштықта
Қазақ саны екі еседей азайды.

Кеселі көп тиді сұмдық ызғары,
Ойсыратты асыра сілтеу мұң зары.
Өстер ме едік...
2 миллион қазағым
Өлмегенде отызыншы жылдары.
Өзге емес, геноцид қой ырасы,
Ол әйгілі «мұртты көсем мұрасы».
Мың тоғыз жүз отыз екінші жылғы аштық,
Сталиннің қазақ кешпес күнәсі.

«Аша тұяқ қалмастай» зор ығырды,
Қазақ кешті жұт жайлаған ғұмырды.
Геноцидтің құрбаны боп
Жазықсыз,
Аш-жалаңаш халық малша қырылды.

Біз аштықтан есен қалған тірнектер,
Өстік ширақ,
Елгезектен кім шеттер.
Қиындықты көре-көре нығайдық,
Құрдастарым болды өңкей іргектер.

Шерхан, Камал, Шоталарға қарашы,
Сұрапылдар сол аштықтың баласы.

Шеткакпайлық шері баткан жігіттер,
Әлі күнге жазылмаған жарасы.

Біз олжамыз,
Отыз екінші жылы туғандар.
Тірі калдық,
Өлгендердің көзі боп,
Біздер үшін кетті канша құрбандар.

Біз солардың есен калған көзіміз,
Сол міндетті аз аткардық тегі біз.
Өлгендерге орнатардай нық белгі,
Ел төріне жетпей жатыр сөзіміз.

«Ештен кешті» біз де бүгін жөн деппіз,
Енді елге сауал айтып көрмекпіз:
Отыз екінші жылды мәңгі ұмытпас,
Астанада орнатылсын ескерткіш!

Деуші болмас осыларың тап бекер,
Қырсық тумас колда барды тапшы етер.
Өткендерді ұмытпастай ете алсак,
Тірілердің көңілінен дак кетер.

Тыным таппай жиі сокса жүрегім,
Бар дауыспен осы айтарлық тілегім.
Өлгендерге өшпес белгі орнатсак,
Жебеп жүрер тірі калған түлегін.

ШАРАФ РАШИДОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Біз Мәскеуде кездескенде алғашқы,
Шараф аға жүрек қылын дәл басты.
Әкім емес,
Ақындарша ақжарқын,
Ғибрат алар ізгі тілек алмасты.

Кейінірек...
Кездескенде Ташкентте,
Санамадық
Өткен уақыт аз, көп пе.
Өзбек елі сәулеті мен дәулетін,
Мақтап едім, салды адал әспетке.

Рашидов
Керім, кербез калпында.
Сөз жалғады кеменгерлік салтында.
Деді: – Байлық аз емес қой айтарлық,
Тарихы мол менің сүйген халқымда.

Жетпес айтып
Жүз поэма – жыр құйса,
Аз көрінер
Жүз роман, жүз кисса,
Һаммасы бар...
Ташкент – шығыс жұлдызы,
Ал жоғымыз, – деді, – жалғыз Нұрғиса.

Бұхара мен Самаркан да бабында,
Сыйлап келем Ақсақ Темір тағын да.
Ал Нұрғиса,
Қайран «Ата толғауы»,
О дүниеге бірге кетер жадымда...

Тер аямай елге қызмет етермін,
Байлыкка да еш қызықпай өтермін.
Тар табытқа басқа бұйым сыймайды,
«Ата толғау» үнін алып кетермін!

Тақап қалса Айтматовтар Мұхтарға,
Бізде де бар
Қемел табыс құптарға.
Ал Шығыстың ән мен күйін сөз етсек,
Жеке-дара шықты алға, –

Деді дағы «Ата толғау» ырғағын,
Әуендетті, жан тебірентіп нұрлы ағын.
Елтіп, балқып,
Көңіл шалқып сүйсінген,
Асыл аға толғанысын тыңдадым.

– Міне, – деді, – шексіз дарын бай талант,
Жүруші едім
Әндерінен байқап-ақ.
Мұң басамын көңілді бұлт шалғанда,
«Ата толғау»
Күйін үнсіз қайталап.

«Шабыт деген балық емес тұздаған,
Оны жөн ғой
Қолдап кетсе қыз-қалам», –
Деген екен дана Гете,
Ойласақ...
Мезет жоқ та Тілендиев қызбаған.

Ғажайып қой әр дыбысы қыз нұрлы,
Әр ырғағы
Естен кетпес мың сырлы,

Нұрғисаны асау тағдыр қолдады,
«Ата толғау» Азияны қыздырды.

Жан мен тәннен жаратылған біз де адам,
Ән, күйіне талай рет қызды ағаң.
Күй – Нұрғиса мәңгі-баки жасайды,
Мұхит еріп кеткенінше мұздаған, –

Деп ақсақал тебіренді де бір күлді,
Қарт данагөй сезім кешті мың түрлі.
Қонаевқа сәлем жолдап қол созды,
Бір шың байқап тұрғандай зор бір шыңды.

16.02.2001 ж.
Алматы

ҚЫЗЫЛЖАРЫМ

Жар басында жанғандай қызыл жалын,
Байқап қалдым Есілде қызық барын.
Қызықтырған қыз бала еске түсті,
Жарқ еткенде алдымда Қызылжарым.

Қызыл талдың, қарашы, сызылғанын,
Қызыл желдің алмайын үзіп әнін.
Мен келгенде құрбылар қарсы алар ма,
Құпия сыр сақташы, Қызылжарым.

Қызыл ішік баяғы қызығарым,
Қызарғандай елжіреп тізілді әнім.
Қызыл шырай, аққұба қыз еді ғой,
Мекенжайын айтсаңшы, Қызылжарым.

Сағыныштың жүректе ізі қалың,
Байқайсың ба қам көңіл бұзыларын.
Бота көзі мөлтілдеп, жаудыраған,
Сол қалқатай қайда екен, Қызылжарым.

Сыр ақтарсам естелік үзім-қайым,
Белгілі ғой жан құштар қызық жәйім.
Көгілдірі аққудың сиякты еді,
Кездестіріп жіберші, Қызылжарым.

ҮШІНШІ БӨЛІМ

ТОЛҒАУЛАР

ШОСТАКОВИЧТІҢ ЖЕТІНШІ СИМФОНИЯСЫ

«Менің де еңбегім қан майданда жерлестерімменбірге жаумен айқасқанына бақыттымын».

Д.Шостакович

Кіріспе үшін

Ғаламат бар ұлылардың ісінде,
Кей шырқауын көргендеймін түсімде.
Радиодан симфония тыңдадым,
Тұрғандай боп жанған оттың ішінде.

«Ленинград», «Блокада» – дегенде,
Лықсып толды мұң басқаны денемде.
Қалай ғана толқымассың фашистің,
Жендеттері от ойнатса төбеңде.

Айрылғанда қала асқақ түрінен,
Өңі ұласты өлілердің тірімен.
Шостáкович шықты айқасқа
Сол кезде
Жалын атқан алақұйын үнімен.

Қоршап алды жау қаланы жан-жақтан,
Сұңғыла саз соны айтады зар қаққан.
Туған екен симфония атасы,
Намыс мұңы жер-жаһанды таңдантқан.

Назды ырғағы оқ заулатқан зеңбірек,
Адам жаны қуат алды елжіреп.
Қалың жаумен
Жалғыз өзі айқасқан,
Бұл не деген ержүрек...
Бұл не деген кең жүрек?!

Ок астында үйде отырып қалғыр кім,
Соны айтады аласапыран алғыр үн.
Көкірекке ұялайды сол кезде,
«Ленинградтық өрендері» Жамбылдың.

Сұрапыл күнге
Жан тылсымын арнаған,
Саңлақ үнге
Дүр сілкінді бар ғалам.
Жанталаста
Жауған оққа күй шашқан,
Тағдырына таңғажайып таңданам.

Аштық... өлім...
Азабына мұзданбай,
Кім шыдасын ет жүрегі сызданбай.
Серпіні сойқан
Елдің дерті күй болып,
Блокаданы жетінші екпін бұзғандай.

О, берекет! Сол шабытты түн қандай,
Жау селк етті ажал оғы туғандай.
Адмиралтейство штилінде қылқынып,
Қыл өңеші Гитлердің тұрғандай.

Симфония солай, достым, туды ірі,
Сұлу сазбен
Жетті әлемге мұң тілі.
Питер десең, Шостакович көрінер,
Сол қаланың болды өзі де шын пірі.

Даркан шабыт ұлғайтты адам санасын,
Бас иерлік шын ұлылық бас асыл.
Бой тастайды ол қақ жарып тұрғандай,
Соғыстар мен маң тіршілік арасын.

Азалы әуен көңіліне қарай ма?
Соғысты алға әкеліп тұр шарайна.
Қайғылы ырғақ...
Еске түсті амалсыз.
Ленинградта қаза тапқан ағай да.

«Түсіп жатыр жаудың оғы текшемен,
Сазға батып, біздер тұрмыз белшеден» –
Деген хатың, Сәдуақас аға, сақтаулы,
Мен толқысам соның бәрін ескерем.

Тыңдай бердім,
Жаным соны құптады.
Жыр боп түсті жүрегімнің ұққаны.
Тұла бойды ыза кернеп кеткенде,
Тамшы жас та ыршып көзден шықпады.

1-бөлім

Сықыр, сыңғыр мың-мың дыбыс шашылды,
Қауіпті үндер, қатерлі үндер тасынды.
Асау Нева толқығандай ашынды,
Симфония
Дүр сілкінтті ғасырды.

Дабыл қақты от найзағай жасынды,
Алтын – жарқыл
Болат – дүбір, тас – үнді.
Ызалы әуен
Шымырлатып бір-бірлеп,
Ауыр қасірет, дәуір сыры ашылды.

Әуел бастан ауырлады
Үн-жұмақ,
Ауа таза, күн сәскеден тұр құлап.

Маужай өмір, сал тыныштық, бейбіт күн,
Күрт бұзылды балбұлақта тын құрақ.

Арфа әндетсе қыз баланың даусындай,
Сыбыры да емес
Көркем маусымжай.
Еске түсті шошып кеткен қара көз,
Жас еліктей еркелігі таусылмай.

Ок астында көрген күнді тарсынбай,
Сайрап жатыр дүниедегі бар сырнай.
Қалай қалсын
Сәуір-үндер сыр төксе,
Дел-сал бойың елжіремей, малшынбай.

Тыңдай қалдым
Сазды киял тербеткен,
Намыс қызған өрге қанат серметкен.
Муза гүлін қанша тердім десем де,
Суық хабар жетті білем жер-көктен.

Тез үзілтті нұрлы көктем легін,
Алыстады аңсап күткен тілегім.
Отты дүбір ойға әрекет салғандай,
Көріп тұрам
Тез өзгерген гүл-өңін.

О, музыка! Сенсің менің шын емім,
Бірге жылап, кейде бірге күлемін.
Жан анамды елестеттің көзіме,
Ауылымды
Аңсап, сусап жүр едім.

«Сөз қолбасшы» ықпалында өстім мен,
Үн қолбасшы осы шығар естіген.

Муза тәңірі сен екенсің, сұлу саз,
Жаның жалғас жаңалықпен, ескімен.

Кештік етпес,
Ештік жаман жалғанда,
Ашыла түсті бойда үгітші-арман да.
Шүкіршілік,
Алғысым мол тірлікке,
Не болар ем білмей, сезбей калғанда.

Осы шығар болса биік төр дейтін,
Құзар көрдім
Нар тұлғалар өрлейтін.
Сұлу саздың
Кереметі деп білем,
Қасиетін барлық тілде сөйлейтін.

Дем беріп тұр каракошқыл, бұзық үн,
Жарқырайды ақшуақ үн, қызыл үн.
Тоты сайрап,
Сандуғаштар шырылдап,
Естіледі қоштасқандай қызық үн.

Лапылдайды тың ырғақтар ақ жалын,
Елестетті көл жағасын таң салым.
Терең сайда сарқыраған өзендей,
Дүбірлі етті шымыр әуез абзалын.

Түсінгенге осы Нева ақ түні,
Елестейді әлі тыныш сақ күні.
Еске салды
Мейірімді мезгілді,
Телегей-теңіз симфония тәтті үні.

Көз алдында терліктегі асылың,
Көгілдір үн, көлеңдейді жасыл үн.

Кең далада желіп өтті «Жезкиік»,
Сезді әрекет токтатардай асырын.

Жан сергітіп,
Келсе көңіл оңалтқым,
О, музыка! Бөтен ойды доғарттың.
Көкірек жарып әкеткендей ғашық қыз,
Өзімді де, жүректі де жоғалттым.

Маржан-үміт, тізбектеліп нәзік үн,
Молаяды тар шеңберлік аз ұғым.
Бәрі, бәрі бейбіт күннің қалдығы,
Ат айналып тапқандай өз қазығын.

Дүние қандай! Шалқар Нева құт еді,
Татқан ауа уыз, қаймақ, сүт еді.
Бозторғайлар ұя басар сәт іздеп,
Жүрген күндер енді әудемде бітеді.

Салбырт сыңғыр
Қатаң дыбыс үн күштеп,
Маң оркестр басқа арқауға кіріспек.
Байсалды әуен – баяу Балтық толқыны,
Ай сәулесін жарға соқты күмістеп.

2-бөлім

Күрт үзілді...
Ұяң сарын бітеді,
Кейбір үндер құбыжық үрей күтеді.
Бұлт оралып,
Күн түнеріп барады,
Гүл күрсінді тез бозарып сүт-өңі.

Кең жазира ойнақы әуен үзіліп,
Тез қиылды

Бір емес-ау, жүз үміт.
Көз алдымнан әжем шошып өткендей,
Кетті дүние әудем сәтте бұзылып.

Көш бастады коркыныштың жетегі:
Кең аспанда
Бұлт дірілдеп өтеді,
Бір перғауын
Бұркаң-таркаң етеді.
Тау ішінен дүлей дыбыс жаңғырған
Тірі жанды тұншыктырып кетеді.

Сайқымазақ
Әзілдей ме, ойнай ма,
Ыржалакқа, о, тәңірім, тоймай ма?!
Үн накұрыс жын-сайтанға ұқсаған,
Жұтынады,
Жұттың жолын толғай ма?!

Далбалақтап, қалбалақтап, қылмиып,
Үзді әуезді бір ұзартып, бір киып.
Жезтырнақ па
Мыс табақты тырнаған,
Міне, келді...
Аузын кере жылмиып.

Ғұмыр деген
Сәт екен ғой қас-қағым,
Дүбір баска,
Дабыл баска, мұң қалың.
Шошып кеттім,
Қаулап бара жатқандай,
Шартарапты басып кетер от-жалын.

Өңі суық алапестер көбейді,
Онысы несі?

Таз кепешті жебейді.
Свастика аса катты шиқылдап,
Буып бара жатты қысып көмейді.

Алла, сақта,
Не бар екен ойында,
Ұқсамайды «Соқыртеке» ойынға.
Тұзақтады ұзақ үннің желісі,
Қыл арқанды тез салардай мойынға.

Толағай күй ауырлатты астарын,
Тез есейдім,
Ерке күнді тастадым.
Қара шашым сонда ағарып кетті ме?!
Өзгерді өңім,
Мен де енді баскамын.

Ауа жетпей қалатындай тыныска,
Қаңғырлады катаң, шымыр дыбыстар.
Дір-дір етті
Скрипка ышқынған,
Жеңіл лебіз кашты ұрыдай жылыстап.

Әудем сәтте
Кетті әлем өзгеріп,
Тыңдағанды тыншымайсың көз көріп.
Көркем саздың
Таңғажайып күшін-ай!
Керек емес үбір-шүбір сөз-көлік.

Дауыл тұрды
Ұйпа-тұйпа әні ұзақ,
Күн шегінді
Түн таусылмай таң ұзап.
Дирижер да ширақтатты қимылын,
Алмасканда маң шуақ пен аңызақ.

Озбыр дүбір
Ойда жоқта сау етті,
Тас-талқан ғып өтті үйреншік ғадетті.
Жарқ-жұрқ етіп,
Бас аспаптар саңғырлап,
Алдымыздан сарт-сұрт етіп жау өтті.

Табылмастай бір жебеуші жәдігер,
Тез алмасты асау толқын әбігер.
Ксенофон құлақ жарды
Шұркырап,
Бір апатқа кездескендей қалың ел.

Жалын атты жанартаудай бұркырап,
Құба жартас бір түзелді, бір құлап.
Кетті оркестр
Тың дүбірмен дүркіреп,
Іріктеліп көп дыбысты мың құрақ.

Ызың толды әлсіз ғана сіркіреп,
Үрей кетті, лүпілі үдеп тұр жүрек.
Тау ішінде Ай тұтылып қалғандай,
Күн бейуақыт өтті жаумай күркіреп.

Мың толғақтан іздегендей бір тірек,
Жетті зұлмат жердің бетін сілкілеп.
Симфония ашық жария жасады,
Тап болғанын
Қара қаптал түн-түнек.

Жау таптады, – деді, – гүлзар төріңді,
Зар қаптады
Түтін шалар көгімді.
Бомба жауды,
Жерде танк жөңкіді,
Көзі алаңдап бір албасты көрінді.

3-бөлім

Тыныштықты жығып өткен тұғырдан,
Сайқал жетті әпжыландай құбылған.
Аузы ашық елестеді аждаһа,
Қылғытам! – деп екі көзі жұмылған.

Ұшан су ма тау ішінде селдеткен,
Үн ұласты
Құдды дауыл, жел жеткен.
Шексіз дабыл арасынан шұбырды,
Тарп-тұрп етіп
Түсі суық жендеттер.

Естігенде уақыттың сұм жарлығын,
Қаны қызды ел перзенті арлының.
Селк еттім мен
Әп-сәтте көп ойлаумен,
Ауыл, Отан, бүкіл әлем тағдырын.

Құлағыңды қоя алмайсың тығындап,
Үрейді алды барабандар дыңылдап.
Флейталар
Сыбырлайды жаны ашып,
Жау жақын! – деп болды апшыңды қуырмақ.

Солай! – деді труба өктем бұрындап,
Солай! – деді виолончель ыңылдап,
Жау келеді темір үні шыңылдап,
Жау келеді жыланбауыр жыбырлап,
Жау келеді әр қадамын мығымдап,
Жау келеді дар ағашын нығырлап,
Жау келеді зеңбірегі зуылдап,
Жау келеді танкілері сығымдап,
Жау ұшады жерге бомба тығындап,
Снарядтар шуылдады бір ырғақ.

Өрттің иісі...
Оттар... октар... тағы оттар...
Қосарланды үйлесі нық аккордтар.
Жау жапырып басып өткен қан шеңгел,
Сокырайды кара құдық окоптар.

Сұмдық сарын құйылғанда құлакка,
Кетті ұласып жақын жер мен жырақ та.
Шостакович берген екен нық жауап,
Соғыс кандай? – деген шеңгел сұракка.

Қалт ету жок
Жайлы жайсыз орында,
Елестейді ажалың да, сорың да.
Жұдырыктай жүрек тулап жатады,
Симфония авторының колында.

Қайталайды, ойлап калма соңғы деп,
Қайталайды ескендей бір соны леп.
Қайталайды тұжырымдап, мығымдап,
Сегіз рет... тоғыз рет... он рет.

Қанның иісі кабындайды ашы үннен,
Қоштаскандай боласың бар жақсымен.
Танкі басып кетердей-ак сескендім,
Әлде калкып кетердей зор таскынмен.

Жыр нөсері, ок нөсері ағыннан,
Көңіл жайлап өзгеше бір ағылды ән.
Алатауды алты айналып жүр екен,
Жамбыл атам Алғадайын сағынған.

Ауыр тартты мезет ай мен аптадан,
Шыдатпайды нык төзімді сактаған.
Елестейді аш өзекті алпауыт,
Елдің шетін емін-еркін таптаған.

Жау озбыр! – деп,
Дерт қалың! – деп қақсаған.
Елестейді шұбырынды актабан.
О, дауылпаз! Соның бәрін дәл айтқан,
Шостакович бар шындықты ашты адал.

Тік қарауға дәт шыдамай жасқанам,
Ой толқыды. Өзімді әрең басқарам.
Бір өлеңім тап осындай болса-шы,
Қанша жинақ шықса дағы баспадан.

Көз алдында зобыр заман сұмдығы,
Теңселтеді адам түгіл шыңды үні.
Ұласып тұр
Шеккен өмір, шерлі Күн,
Сұлу саздың мұң ұласқан шындығы.

4-бөлім

Үн-арпалыс
Біз тыңдадық көз ілмей,
Төзім қайда біздің мықты төзімдей.
Жас балалар
Жан дауысын естідім,
Соғыс жылғы жер жыртысқан өзімдей.

Күй-көрініс
Біз қарадық көз ілмей,
Шын толқыдық өзге ұмыр сезілмей.
«Артта – Мәскеу, шегініс жоқ!» – дейді әуен,
Политрук Клочковтың сөзіндей.

Саз сыры көп
Әр буынын дәріптер,
Денем қызды маңдайымнан ағып тер.

Бауыржанның қос жанары жарқ етті,
Өтті көзден Әлия, Мәншүк, Мәліктер.

Басталғандай енді ерекше бір ғасыр,
Елестеді жүзі анамның нұрлы асыл.
Аттан туды,
Сапқа тұрды бүкіл ел,
Шымыр әуез
Аңғартты ерлік тұлғасын.

Арал, Балқаш Балтықпенен ұласты,
Ауылым қоскан біздің күш те қыр асты.
Жиылды әскер Есіл-Көкше маңынан,
Ленинград пен
Қызылжар бас құрасты.

Саз сайратты үміті көп ырымын,
Барабандар әсерлі етті сыбырын.
Сәдуақас аға «Қош, туған ел!» – дегендей,
Симфония алар емес тынымын.

Шеру қызды, үр жаңа үн басталды,
Жан сергіді,
Көзден ыстық жас тамды.
Есін жиды есеңгіреп қалған ел,
Кек қайнады,
Жау тойтарыс басталды.

Ленинград. Блокада. Қорғану.
Сталинград. Қоршау.
Жеңу. Қомдану.
Катюшалар жарқылдатты отты ұшқын,
Бір қаруым болып кетті мың қару.

Ленинград. Блокада. Жамбылым,
Өрендерге арнады сөз данғылын.

Барабандар, скрипкалар қосылып,
Қазақтың да
Жарқ еткізіп қалды үнін.

Кетті оркестр өтіп талай жалыннан,
Атты қайта алдымыздан мамыр таң.
Күн жайнады, алтын сәуле шашылды,
Жеңіс жетті,
Жүдеген ел сағынған.

Жеңді үміт, анам күткен ерлікпен,
Бойын жазды азып-тозып ел күткен.
Бір күрсіндім
Бірге күтіп тұрғандай,
Шостакович асыл жолда мен күткен.

5-бөлім

Жеңдік, жеңдік!
Көңіл қайта орнықты,
Бәрін жазған елес берді қол мықты.
Адам зарын айта білген данаға,
Шабыт қозғап туған екен жол құтты.

Ол жасынан адамзаттың досы ғой,
Әйтпегенде қайдан келсін тосын ой.
Қан майданды
Қалт еткізбей түсірген,
Симфония кереметі осы ғой.

Жеңдік. Жеңдік. Бола білсек бүгін мәз,
Бізге қымбат ел тағдырын қылу наз.
Адамзатты ескертетін опаттан,
Сен жасай бер, қасиетті сұлу саз.

Қандай жақсы
Күйге құштар болғаным,
Ана сүті бұйыртқан-ау жол қамын.
Құрманғазы, Тәттімбеттің аркасы,
Шостакович сырын ашқан толғауым.

Даналардан калған өшпес аманат,
Жетсін елге,
О, жүрегім, жаңалат.
– Дер кезінде тойтар! – деген кырғынды,
Дана үні қасиетті ғаламат.

Мұңлы сазды жылда қайта тыңдаймын,
Ұмыт болар солай ғана мың қайғым.
Мен жетінші симфонияны қашанда,
Өз бабамның күйлеріндей құндаймын.

Отты күнде
Үні оқпен жарыскан,
Шостакович – әлемге ортақ данышпан.
Симфония сұмдық аркау сарыны,
Жыр арнатты мезет тұңғыш табыскан.

1981 ж.
Мәскеу

ӘН МЕЗЕТІ

Үлкен театр.
Үдере шықты күй бүгін,
«Сарыарқа» дүбір,
«Саржайлау» құрды билігін.
Электр емес,
Ереуіл күйден тұтанды,
Шырағдан шамдар
Құлпырткан күмбез түндігін.

Домбыра сөйлеп,
Заулады күмбір құймалы,
Айлы түн, ак үй
Елестеп ауыл кинады.
Қыз Жібектей
Төлеген келіп құлпырған,
Жарқ етті әне,
Әнші қыз аппак дидары.

Тостаған көзде
Толқыған сезім мөп-мөлдір,
Әуені кандай!
Ауаны тербеп өткен бір.
Алтын мен жакұт
Тұтылып калды жарқылы,
Жасқандырып
Әнші қыз жүзі сепкен нұр.

Тыңдаңыз! Тыңда!
Сайрағыш үнін казақтың,
Тыңдаңыз! Тыңда!
Көмейде барын ғажаптың.
Жан-тәнімен Семейден сәлем жеткізер,
Астына байлап бозша торғай канаттың.

Қандырады айызыңды
Дыбыстың сыршыл татымы,
Көрінер көктен
Жұлдыздың үншіл жарқылы.
Тік шырқайды
Жеткенше сонау заңғарға,
Заңғарға жетер
Әсем ғой әннің тартымы.

Қанатты дауыс
Кетті тым алыс,
Шырқауы шексіз мөлшерсіз.
Сезімнің селін,
Құштарлық лебін,
Ләззатты немен өлшерсіз?!
Сандуғаш ырғақ,
Сыңғыры сылқым, сырғақты,
Талмаураған созылмалы өлшемсіз.
Шіркін-ай! – деймін,
Не болар еді тіршілік,
Осындай ғажап көркемсіз.

Үзімтал әуен
Талықсып, толқып жеткендей,
Естілді дыбыс
Ғашықты ғашық өпкендей.
Өпкендей емес,
Көп күндер көрмей табысқан,
Қос тоты құс ұяға құлап кеткендей.

Қас қағымда
Сағыныш сазы нөсерлеп,
«Беу... беу», – десе
Махаббат мұңы өтелмек.
Райхан маусым, рахат ғұмыр орнады,

«Сәулем-ай!» – деп
Қайыра шырқап кетермек.

Қалмады сабыр
Үдеді толқын жүректе,
Сай келді-ай, шіркін, шырқаған әні тілекке.
Қанатын жайды «Гауһартасы» қазақтың
Оркестр. Әнші.
Бәрі де келді ретке.

Білмегенге
Алмағайып аты аңыз,
Бір сілкінді Сегіз Сері атамыз.
Бағы жанды «Гауһартастың» қайтадан
О, аруақ! Қабыл болды батаңыз.

Қала ма, шіркін,
Ұрпаққа ұрпақ ұласпай,
Самғады сарын
Алысқа кеткен құлаштай.
Бебеулетті-ау
Ажары жайнап әнші қыз,
Баяғыда «Гәккуді» айтқан Күләштай.

Қонақтар төрде
Ығай мен сығай – бәрі бар,
Ізетті қауым
Санасы жүйрік ән ұғар.
Түсінген жанға
Басталды бүгін бір дәуір,
Қазағым үшін тарихта тарлан мәні бар.

Аңғарсаң ғой,
Ашылғанын тыныстың,
Болжасаң ғой,

Біткенін үлкен бір істің.
Не болды – десең,
Соншама мектеп бір қызды,
Жаңадан жанған
Жұлдызы туды Шығыстың.

Шәу-пәлі! – деймін,
Отырған көптен сескенбей,
Ән құлпырды гүлі мол шыққан көктемдей.
Қол соқты қауым,
Асфальтті тұяқ пергілеп,
Жидебайда дүркіреп жылқы өткендей.

Жерден де жауды,
Жауды ғой сонда көктен гүл,
Түрленді сахна –
Қызыл да жасыл көктеңбіл.
Ой-хой! Дүние-ай!
Осы ғой үлкен салтанат,
Күләштан кейін төбеміз көкке жеткен бір.

Қошеметке жасады зал жомарттық,
Қайта-қайта әншіні бермен оралттық.
«Есінен танды» дейтіндері осы екен,
Жүрегі өзге сезім мен ойды жоғалттық.

Аңқыды раушан,
Құшақтап мың-мың гүлді гүл,
Қасиетті төрде
Орнатты Мәскеу гүлғұмыр.
Жанарынан жарқ етті де бір тамшы,
Құлпырып тұрды ажары жайнап Бибігүл.

1980 ж.

ЖӘНИЯНЫҢ КОНЦЕРТІН ТЫҢДАҒАНДА

Бірінші тебіреніс

Кең ашқандай күй сарайы түндікті,
Абай ата театры дүрлікті.
Оркестрге
Құлаққүйін құраған,
Көлде аққу-каз қаңқылдасқан үн бітті.

Содан кейін
Жасалды кең жария:
Жүлде, атақ...
Жеткен қия, жаңұя.
Сөз біткенде зал таскындап қол сокты,
Сол бір сәтте күле шықты Жәния.

Балбырап тұр
Раушан гүлдей албырап,
Кең көйлегі тұлғасына сән құрап:
Ашық иық,
Аққу мойын, кең маңдай,
Нұрын шашты
Қара көзі жарқырап.

Жан жалғадық
Жүзінде пәк алауға,
Шамалаймыз,
Болмайды тік карауға.
Ұксап кетті сол бір сәтте Жәния,
Сұлу сазды желбіретер жалауға.

Осы дерсің әуез шашқан асыл гүл,
Он саусақтан токсан толқын шашылды үн.
Таңғажайып дыбыстары самғады,
Бұрын өткен күйшіл, сыршыл ғасырдың.

Сұлу сазгер келбетіне қарашы,
Желдей есті сым саусақтар саласы.
Сыңғыр қаққан мың алқалы дыбыска
Толып кетті жер мен көктің арасы.

Әудем сәтте
Әуез тілді байлады,
Фортепьяно қаңқыл-саңқыл сайрады.
Анда-санда қарай қалса Жәния,
Іште қызу жан шыдатпай қайнады.

Атаса да
Концерті деп Шопеннің,
Жәния, туын
Қасиетті төрдің көтердің.
Қазаққа да туған екен деп қалдым,
Европадай биіктерге жетер күн.

Зор күйсандық
Бұлбұл бағы көрініп,
Ғашық әуен кетті ұшқыны себіліп.
Гауһар дыбыс,
Сылдыр күміс балқытты,
Таза тамшы жүрекке дәл төгіліп.

Сонатаға қанат байлау дегенді,
Элегия берген нәзік тереңді;
Көркем үнмен мәрмәрлаған жан сырын,
Жабайы емес,
Көрдім өргек еренді.

Сикыр сынғыр қозғап кетсе сананы,
Бірлеседі оянғандай жан әні.
Тілдеседі Европа мен Азия,
Осы емес пе сұлу саз зор ғаламы?!

Күйге шомды зерлі қауым назары,
Көз жеткізбес саз шалқытқан наз әлі.
Әнші құстар ақ тоғайдың ішінде,
Мың-мың дыбыс
Жан тебірентті базары.

Күйсандықтың бетін ашып тастады,
Айқындалды аппақ, қара тастары.
Жәния отыр
Көк көйлегін кең жайып,
Ақжүністей дәл он жеті жастағы.

Күй – патшайым
Муза жолын шолғандай,
Мөлдір, нәзік
Төкті әуендер ол қандай?!
Жарқ-жұрқ етті аршын төсі, ақ жүзі,
Айдын көлге акку келіп қонғандай.

Үстемелеп
Сандықтастың сынғыры,
Үйірлесті көп толқынның мың бірі.
Тәттімбеттің «Сылқылдағын» тартқандай,
Көңіл ашты сылқыл қаққан күмбірі.

Шолпы сынғыр үніне ұқсас құстардың,
Ашығын-ай,
Қос уыстап ұстар кім?!
Сырласуға сәтті маусым ашылды,
Еске түсті осындайға құштар күн.

Неткен ғажап...
Қос құлаққа жағымды,
Қандай нәзік...
Пәк көңілге салымды.

Әкелді ғой дана Шопен тілімен
Махаббатқа толы жастық шағымды.

Тыңдай қалсам
Ай құшқандай ақ үнді,
Әр сарыннан іздегенім табылды.
Еуропаның көк орманы ішімен
«Жезкиігім» кешті сүттей сағымды.

Әрбір дыбыс
Шырайлы да жалынды,
Бояулы да
Ақыл-ойға нанымды.
Қазақ қызы дәл келтіріп сайрамын,
Сайраны мол күй қанаты қағылды.

Нақыш қандай!
Үзім үннің заты асыл!
Көкей, шіркін, көксегенді татасың!
Бөлеп, тербеп жан жайлаған әуендер,
Ләззатына малшынасың, батасың.

Екінші тебіреніс

Толғанғанда толастамай айтарым:
Бай мінезге
Біткен екен бай дарын.
Үзім үнге үзіп берер жүрегін,
Аруақ конған асау күшін байқадым.

Жанарына әлем сыйған секілді,
Сыршыл, мұңшыл
Салды әуенге не түрлі.
Әр дыбысқа қанат байлап ұшырып,
Мезет сайын сүмбіл сарын жетілді.

Нәзік жүрек, уыз сезім ұласқан,
Жер жүгініп, үнсіз тыңдап тұр аспан.
Ұшқыр сезім, алғыр ой мен жігер-күш,
Жұлдыздармен көкте тілек құрасқан.

Сұлу саздың сызылып шыққан қызығы-ай!
Талмауратқан үннің тәтті үзімі-ай!
Өзге жұрттың не болғанын білмеймін,
Өтті менің жүрегімнен жүзіп Ай.

Жәнияда Мағжан қызу қаны бар,
Естіген жан сұлу сазға қанығар.
Кейде еңкейіп,
Жалт бұрылып қараса,
Әр қимылдың әуен тергіш мәні бар.

Құлпырғаны
Шопен ырғақ танымал,
Нәзік, таза,
Саумал сарын нәрі бал.
Әр сыңғырда көкірек құштар үміт бар,
Құдірет күш бар дертті жүрек сауығар.

Он саусағы...
Көзді алыстан арбайды,
Шымыр әуен тамсантады таңдайды.
Шопен үні анаң айтқан бір сөздей,
Жылы әуенмен сипап өтер маңдайды.

Он саусағы...
Бір-бірінен қалмайды.
Сұмдық күйді сандал ағын жалғайды.
Әдемі саз құс тілімен саңқылдап,
Әр адамға өз керегін арнайды.

Он саусағы...
Меңзеп ырғақ белеңін,
Байқатады алғыр, айқын елегін.
Үйрек-қаздай су шетінен дәм татқан,
Теріп жатыр бәрі өзіне керегін.

Он саусағы...
Жүйткіп, желдей заулайды,
Ұя салғыш қарлығаштардан аумайды.
Дертті жүрек бір дәруін табардай,
Сикыр нақыш ет жүректі баурайды.

Он саусағы...
Шарлап келіп шалғайды,
Ақтарады Шопен шеккен мән-жайды.
Шақырады асыл ағын қияға,
Әр тыңдаушы аңсағанын таңдайды.

Он саусағы...
Жүгіре басып жүргендей,
Тәтті дыбыс барар жерін білгендей,
Әудем сәтте тыныш қана баяулап,
Шолпылдайды жігіт қызды сүйгендей.

Он саусағы...
Даяр жедел ұшуға,
Күйсандықтың ақ-қара тіл тұсында;
Әркайсының өз үні бар, көзі бар,
Тірі жан бар әр саусақтың ұшында.

Сырнай сарын...
Кейде сақ-сақ күледі,
Бипыл-типыл
Кейде баяу жүреді.
Он саусақтың қимылымен ұстап тұр,
Ай-әлемді Жәнияның жүрегі.

Он саусағы...
Шопендіктің қырғыны,
Аруақ берген
Дина апайдың бір қыры.
Ол – Тәттімбет
«Терiскақпай» ағыны,
Құрманғазы дауылдаткан құйғыны.

Он саусағы...
Қыздың қозғар желігін,
Елестетер Есілдің мың елігін.
Он саусақпен
Мен сүйемін дәл басқыш,
Өз күшіне Жәнияның сенімін.

Он саусағы...
Ізденуден талмайды,
Әлі талай дана сырын жалғайды.
Барша қазақ тілегімен әлемде,
Сүмбіл саусақ әлі талай самғайды.

Үшінші тебіреніс

«Ай-хай!» дерсің, күйдің қозғап толқыны,
Толтырады әр көңілде олқыны.
Осы дерсің әлемде бар ғажайып,
Бипыл биші сейіл-серуен жойқыны.

Қыз ба, ұл ма,
Осындай ғой текті адам,
Тектіліктен кереметке сеп табам.
Жәния тартып отырғанда Шопенді,
Данышпанның көлеңкесі деп қалам.

Жүрегімде сансыз үнді жел еспек,
Әр үзімі үздіктіріп кеңеспек.

Екі көзді жұма қалып тыңдасам,
Саз самғатқан кетті Шопен елестеп.

Беу, достарым, бұл сырымнан шошынба,
Барлап көрші, кейде маған қосыл да.
Данышпанның жеткізе алса киялын,
Жәнияның құдірет-күші осында.

Сұлу сазды орындаушы саналып,
Саңлақтармен жарысу да бар анық.
Моцарт, Шопен, Бетховенді айнытпай
Орындаудың өзі де үлкен даналық.

Сүйсінеміз сазгер қыздың салтына,
Қуанамыз әлемге әйгі даңқына.
Ел өнерін зәулім биік көтеріп,
Ол бақытын таратып жүр халқына.

Лебіз заңы
Тапқан сансыз тетікті,
Музыкалық Гималайға жетіпті.
Сұлу саздың суреткері орасан,
Ғашықтарды мүсіндеуді жетілтті.

Жәния – Шопен...
Таң-тамаша жетегі,
Ұшқыр ырғақ жүрек жарып өтеді.
Үздікпелі, іңкәр үндер құлшынтып,
Өмір-өлім ұмыт болып кетеді.

Жаны толқып,
Өзгертпейді жүзін көп,
Бір дыбысты тізілтті мың үзімдеп.
Таза шықты құс қанатты әуендер,
Бірін-бірі жебеп, қолдап, түзулеп.

Соңдарынан жел соққандай желпініп,
Әне, шықты қыз бен жігіт ентігіп.
Нұрлы әуездің сайрауынан соны ұқтым,
Сыбыр-күбір байламына елтідік.

Аппақ киім үстерінде жалтырап,
Үннен есті Еуропаның салты ұнап;
Ақ күлкісі ғажап екен арудың,
Ақ бұлақтай ағып жатқан саркырап.

Тірі дыбыс...
Тыныс сүйген гүл-дәрі.
Кешкі мезгіл...
Жайлайды ұзақ түнді әлі.
Қыз бен жігіт билеп жүрген секілді,
Құшақ жайып жас махаббат құндағы.

Сансыз бұлбұл сайрағандай тоғайда,
Сағынышты сел қаптаса оңай ма?
Махаббаттың жеткен екен мезгілі,
Көктем жайнап,
Мен де кеттім сан ойға.

Шыдай бердім
Мың суынып, мың күйіп,
Құйғын әуен құштар сәтті тұрды үйіп,
Күй ішінде күлім қаққан ғаламат
Поляк қызын алар ма едім бір сүйіп?!

Иығын-ай от құшаққа тым жайлы,
Аппақ жүзі жарқыраудан тынбайды.
Саумалкөлде бірге оқыған өзіммен,
Поляк қызы маған қолын бұлғайды.

Күйсандықтың құлшынуын қарашы,
Елестейді көздің ақ пен қарасы.

Қарындасын қорғаушы еді-ау
Мектептес
Юра деген ұзын бойлы ағасы.

Олар дағы Жәнияның кешіне
Келгендей-ақ, сыр ақтардым көсіле.
Көшіп кеткен қырғын соғыс біткесін,
Көрші қызы түсті бүгін есіме.

О, музыка! Кереметсің! Ғажапсың!
Шындық осы көкіректі бір тазартсын.
Қанат байлап кейде көкке ұшырсаң,
Кейде ескі дертті қозғар азапсың.

Ояу ырғақ, ояу дыбыс, ояу үн,
Шопен-сарын ашты үр жаңа бояуын.
Көктем шағын алабөтен көксеуді,
Білмей келем жүрек қашан қоярын.

Ыстық сезім
Қайнап шыққан қазір-ақ,
Шаттық та бар,
Мұң да кетпес тамтырап.
Екі ғашық сүйіскендей ынтығып,
Күйдірді ғой оттан ұшқын шашырап.

Төртінші тебіреніс

Жан баураса
Ынтық әуен сынғыры,
Таңырқайсың ашылғандай гүл тілі.
Дәл сол сәтте
Сайрап жатты алыста,
Біздің ауыл мені аңсатқан бұлбұлы.

Тез ұғыну оңай болмас көп үнді,
Қайран көңіл тамашаға көмілді.
Көкшетау мен Алатаудың арасы
Құс сайраған
Шексіз тоғай көрінді.

«Сен қайдасың?
Қайда жүрсің?..» дегендей,
Әуен шықты
Ыршып, толқып бөгелмей.
Тыңдай білдік,
Тыңдатты ғой сұлу саз,
Әр ырғаққа жан бітті деп сенердей.

Мен қайтейін
Сол мезетке кенелмей,
Шыдамадым сұлу сазға тез ермей.
Тыным таппай жалт қарадым жан-жаққа,
Құс-періште көз алдыма келердей.

Есіме алдым бала күнгі жас көркін,
Күйге қандым,
Емін тапты бар дертім.
Есім кетті жер жұмағын көргендей,
Осылай ұқтым Жәнияның концертін.

О, әсем саз! Бостандықтың ұраны!
Сен дегенде жайнар көңіл шырағы.
Шаршап жүр ем,
Шөлімді бір қандырды,
Шопен-Жәния сыршыл кәусар бұлағы.

Беу, музыка! Әділеттің байрағы!
Сенің үнің жер бетінде жайнады.
Қапалансам елдің халі толғантып,
Осынау концерт күш-жігерді қайрады.

Құдіретті күйі қимас сенің мен
Жан досыңмын көз ашқалы телінген.
Қапалансам, Шопен-Жәния сергітті,
Нарыққа да қарық болар сеніммен.

Концерт бітті,
Ду дүрлікті барша жан,
– Қайтадан! – деп шу көбейді самсаған.
Шаршаған жоқ,
Қайталады Жәния,
Риза болды зерлі қауым аңсаған.

Дирижер де, оркестр де дүр, мықты,
Мың аспаптан ағысы бір үн шықты.
Абай ата аруағы қолдады,
Бәрі-бәрі... Жәнияны құлшынтты.

Қалт етпей тұр
Қимай қанша жүректер,
Гүл-керуен көш құрады лектер.
Бибігүл, Ермек, Шота, Талғат құттықтап,
Гүл шоғымен жетті ыстық тілектер.

Еркеғали қуанышы бес нарлық,
Шапалақтың шапқынымен көш жардық.
Шіркін, халық! Керемет қой зор құрмет,
Жасай білді көктен түспей еш жарлық.

– Ғаламат,– деп,– сонша көркем не деген?! –
Бек шаттанды Әлия атты немерем.
Сырын шектім дүлдүлдіктің мен сонда,
Ата-баба аруағы жебеген.

Сәті бардай әрбір жаңа сәлемнің,
Түйіні бар өзім құмар кәдемнің:

– Ен әуелі қазақ бола білген қыз,
Қызы болды, – дедім, – бүкіл әлемнің!

– Концерт бітті! – деп жасалса жария,
Бұлкынғандай үнсіз аққан дария
Зал дүрлікті
Қайта-қайта құлшынып,
Басын иіп бір қараса Жәния.

Алып ұшқан алтын саздың сарыны,
Қанып ішкен бойға тарап әр үні.
Барша қауым жайнап кетті жүздері,
Ұмытпастай Жәния берген «дәріні».

Осылайша қуанамыз елдестер,
Беу, адамзат! Қазақ қызын сен де ескер.
Бір концерті
Жанға азық мың жылдық
Жәниямыз ұлы сазгер, дәулескер.

Жаттап кеттім
Дана сарын легін,
Жайнай берсін, сазгер-жұлдыз, гүл өнің.
Азияның сұрша құсы құйқылжып,
Еуропамен лүпіл косты жүрегім.

Мен жетпістен аскан акын атамын,
Үлкені де осы құтты батаның:
Сұлу сазға құмар елді танытып,
Барша әлемге самғай берсін атағың!

МАЗМҰНЫ

Тарих сырын терең ашқан туынды 4

БІРІНШІ БӨЛІМ.
ПОЭМАЛАР

Тәттімбет 7
Отырар сазы 187

ЕКІНШІ БӨЛІМ.
ӨЛЕҢДЕР

Жылқының дүбірі 220
«Қамыққанда күймен жүрек жамаймын...» 221
Күй тартамын 222
Алыстап барамын жағадан 223
Төрт дінгегі қазақтың 225
Жезқазғаным – Қаныштың жан-жүрегі 226
Көргенде Құлагердің ескерткішін 227
Күй патшасы Нұрғиса 228
Ұлтжандылық көкіректе тұтанды 230
Қарағанды 231
Күй – бірліктің ұраны 232
Бейіт басындағы сөз 233
Домбыра сылкым күмбірі 234
Даналық көкірегінде ұя салған 235
Күйге сонет 237
Бір қазақты бөлмейікші екіге 238
Кездескенде Қырымда 239
Көңіл назы 240
Жігіттің Қарқаралысы 241
«Гәкку» мен «Гауһартас» 243
Төлеген Момбековке 244
«Тағдырым, ғұмыр берме алаңсыз ғып...» 245
Фаризаға 246
«Сақта, құдай, өмірдің «әттеңінен...» 247
Бекболат ән салғанда 248
«Балғын жүзің елестеп еміс-еміс...» 250

Сұлулық пен дұлдұлдік 251
Жезказғанды «Жезкиік елі» дейді 252
Өзінсің «Гауһартас» 254
Жаным сүйген дарабоз 255
Пушкиннен А.П. Кернге 258
Бір тыңдасам Мақпалды 259
Пианино сөйлеп кетті қазақша 261
«Аққу» күйі 263
Қорқыт ата 264
«Қайда асығып барасың, қазағым-ау...» 265
Күй-атаның басында 266
Жүректің лүпілі мен жан дірілі 268
Еске алайық 269
«Саған арнап кезектеп нөмірлеген...» 270
Бошайдың үш қарасы 271
«Ағаның маңғаз болғаны...» 272
Шөберем Аянға ақ бата 273
Оралшы, аққулар-арулар 275
Алмаспын бұл жалғанда өлмей тыным 276
Қожаберген жырауға 277
Операның дұлдүлі 279
Қаршыға, тартшы «Аққуды» 281
Айгүлдің күй тартқаны 282
Күй әсері 283
Тимеші 284
Дұлдұлдіктің жеңісі 285
Айманға 286
1932 жылғы аштыққа 287
Шараф Рашидовтың айтқаны 289
Қызылжарым 292

ҮШІНШІ БӨЛІМ.
ТОЛҒАУЛАР

Шостаковичтің жетінші симфониясы 294
Ән мезеті 309
Жәнияның концертін тыңдағанда 313

Кітапты шығаруға жауапты –
«Қазығұрт» баспасының директоры
Темірғали КӨПБАЕВ

КӘКІМБЕК САЛЫҚОВ

ДҮЛДҮЛДЕРДІҢ ДҮБІРІ

поэмалар мен өлеңдер, толғаулар

Редакторы	**Әсия ОРЫНБАЕВА**
Суретшісі	**Жәмила АЙДОС**
Техникалық редакторы	**Дарико ОМАРҒАЛИЕВА**
Беттеген	**Гүлмира ӨТЕНОВА**

ИБ № 279

Басуға 21.06.2011 ж. қол қойылды.
Қалыбы 84×108 1/32. Офсеттік басылым.
Қаріп түрі Times New Roman. Шартты баспа табағы 17,0.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 1271.

«Қазығұрт» баспасының компьютер орталығында теріліп, беттелді.

«Қазығұрт» баспасы, 050009, Алматы қаласы,
Абай данғылы 143, 522-офис.
Телефон (факс): 8(727) 394-42-86
e-mail: kazygurt@list.ru
http://www.kazygurt.kz

ЖШС РПБК «Дәуір», 050009, Алматы қаласы,
Гагарин данғылы, 93а. Тел.: 8(727) 394-39-22, 394-39-34, 394-39-42
e-mail: rpik-dauir81@mail.ru, rpik-dauir2@mail.ru

ISBN 9965-22-347-5

